

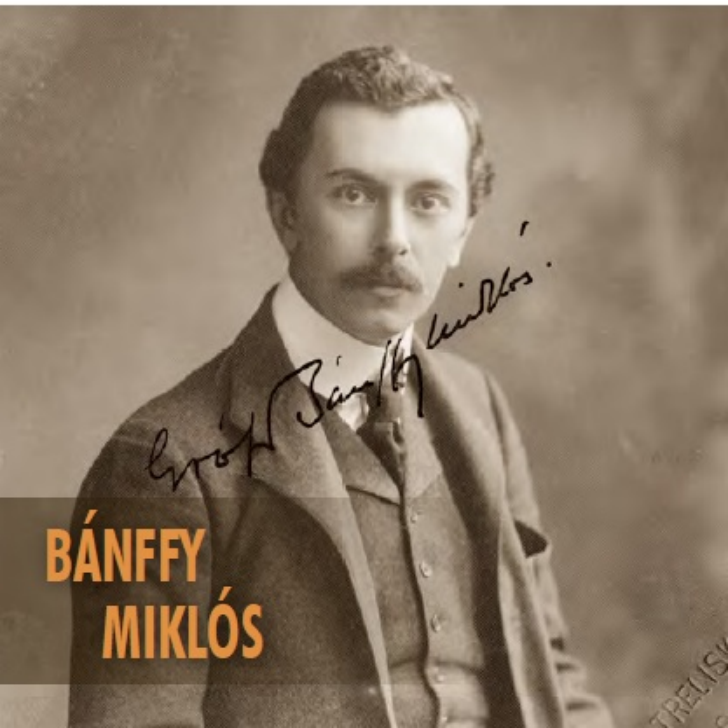
94. szám

2016.

EX

S y m p o s i o n

irodalom művészet filozófia reflexió

**BÁNFFY
MIKLÓS**

TRELISSA

VILÁGOK KÖZT KÖZVETÍTŐ BÁNFFY

Vajon hány arca van Bánffynak? Hány személyisége? Hány énje? Legkevesebb három, akiben jól megfér egymás mellett gróf losonci Bánffy Miklós, Pál Domokos, Kisbán Miklós, az író és Ben Mill, a politikai karikatúrák rajzolója is? Vagy inkább egy kiterjesztett és megsokszorozott énnel találjuk szembe magunkat az ő esetében, aki végtelenül sok személyiséggel rendelkezett? De vajon be szabad-e, kell-e, lehet-e egyáltalán skatulyázni valakit, akiről azt tudjuk, hogy élete során volt külügyminiszter és a nemzeti kisebbségek tárca nélküli minisztere, felsőházi tag, kamarás, belső titkos tanácsos, főispán, polgármester, katonatiszt, tengerészeti hatósági fogalmazó, külföldi gazdasági segédtudósító, a jogtudományok doktora, titkos diplomáciai küldetések véghezvivője, pártalapító, mozgalmár, főintendáns, udvarmester, a birtokaihoz kiválóan értő gazda, kultúra- és rendezvényszervező, főszerkesztő, főrésztvényes, egyházi főgondnok, közéleti ember, kultúrpolitikus, író, költő, novella-, dráma- és memoáriró, színházi rendező, díszlet- és jelmeztervező, karikaturista, könyvillusztrátor, üvegművész, festő, zeneszerző, szerető férj, apa és hűséges szerető, jó barát, mecénás, szalonok közönségét elkápráztató, elegáns társasági lény, világutazó, dúsgazdag és befolyásos arisztokrata, a végletekig leszegényedett, mellőzött ember, és margóra tett, elfeledett, magányos alkotó?

A jelen írás kereteit nyilvánvalóan szétfeszítené, ha megpróbálnánk akár röviden is kitérni a fentebb még címszavakban is hosszú felsoroláshoz vezető valamennyi „Bánffy-énre”. Ugyanakkor a világ dolgaira mégoly nyitott elemző számára is eleve kudarcos vállalkozás lenne hozzáértő módon feltérképezni egy ilyen nagy formátumú személyiség szerteágazó alkotói és közéleti tevékenységét a maga komplexitá-

sában. Ebből a felismerésből kiindulva pusztán arra teszek kísérletet, hogy Bánffyhoz ama oldaláról közelítsek, amelynek fókuszában – mai kifejezéssel élve – a *mediátor* áll, azaz Bánffy *diplomáciai közvetítő* énje, mely azonban magán viseli e sokrétű adottsággal és tehetséggel rendelkező személyiség legfőbb sajátosságait, és emiatt önmagában is rendkívül gazdag és tágas.¹

S hogy mennyire nem válnak szét, hanem kevert formában jelentkeznek vagy inkább hagyományosan épülnek egymásra ezek a különböző *én*rétegek Bánffy személyiségében, az a lentebb idézett passzusból is kiviláglik. Sok készsége meglétét pedig ő maga is egyenesen az íróságából eredezteti: „Az elfogulatlanság nem érdem, de természet dolga. Ezt a bizonyára született vagy öröklött hajlamomat az is öregbítette, hogy egész pályámon legkülönbözőbb dolgokkal foglalkozván (ami igen nagy hiba!) sok féle-fajta emberrel kerültem bizalmas viszonyba, kiknek gondolatvilágát megismerni, magamat abba beleképzelni különös öröömre szolgált mindig. Tán az írónak hajlama ez. Emberi adatgyűjtés. A képesség is: rekonstruálni másnak a gondolat-sorait, megállapítani tőlünk idegenek eszmetársulását. Márpedig ha ezt teszi az ember, akkor az elfogulatlanságra való törekvés okvetlenül szükséges, mert csupán így tudjuk világosan meghatározni, hogyan, honnan és milyen rugók hatása alatt alakul ki az, ami végül annál a ránk nézve idegen egyénnél cselekvéssé lesz; akkor válhatnak világossá azok a motívumok, melyek olykor ütközve, olykor egymást tán félretaszítva végül rejtélyes harc és habozás után akaratan egyesülnek, és megszületik a többé visszahozhatatlan, megszületik a Tett. És vajmi ritkán fakad az egyetlen indulatforrásból, mondhatnók, hogy soha. Ezernyi szál, sokszor tudatalatti, rég elfelejtett vagy legalábbis be nem vallott indok és kapcsolat játszik közre, míg mindez egymásra hatva kipattintja az elhatározást – megfontoltat vagy megfontolatlant egyaránt –, úgy[-]ahogy sok-sok apró kutacskából, forrásból, szivárgó csörgedezésből indul meg egy-egy csermely innen-onnan – tiszta kristálykőből vagy lapos ingoványból, sötét mélységekből felbuzogva vagy roncsalékok rothadásán szűrve át, régi sziklasebből csöppenként csurranva ki –, míg egyesül végül mind – összefutnak addig majdnem láthatatlan vízerek –, és mind megindul völgynek, megindul a végzet útján a rohanó patak.”²

Bánffy kapcsolatépítő munkájának az írói hajlam mellett az olvasottság és a korabeli világirodalomban való jártasság is fontos eszköztárát képezik: nemcsak a szalonok világában, hanem akkor is, amikor sorsdöntő diplomáciai tárgyalásokat folytat a nagyhatalmak követeivel Burgenland és Baranya kérdéséről. A francia nagykövettel bizalmi vi-

1 A teljesség igénye nélkül felsorolok néhány olyan publikációt, amelyek Bánffy diplomáciai tevékenységére hívják fel a figyelmet: Csapody Miklós: *Bánffy Miklós kettős küldetése* (Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2015); Ormos Mária: *Civitas Fidelissima – Népszavazás Sopronban 1921* (Győr, 1990); Püski Levente: „Bánffy Miklós és a politika világa”, in: *Bánffy Miklós művészi pályaképe* (Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2014. 39–45. o.); Pröhle Gergely: „Hálánk jele” (uo. 15–16. o.); Markó Béla: „Magyar törésvonalak. Bánffy Miklós emlékiratai”. *Bárka* (<http://www.barkaonline.hu/kritika/4435-marko-bela-banffy-miklos-emlekiratairol>); Egry Gábor: „Erdélyi Szövetség, Magyar Népközösség, Erdélyi Párt – Bánffy Miklós trilógiájának társadalmi víziójához – a történelem szemével” (*Pro Minoritate*, 2014. ősz. 93–110. o.); Joó András: „Bánffy Miklós 1943-as romániai küldetése tágabb kontextusban” (uo. 110–132. o.).

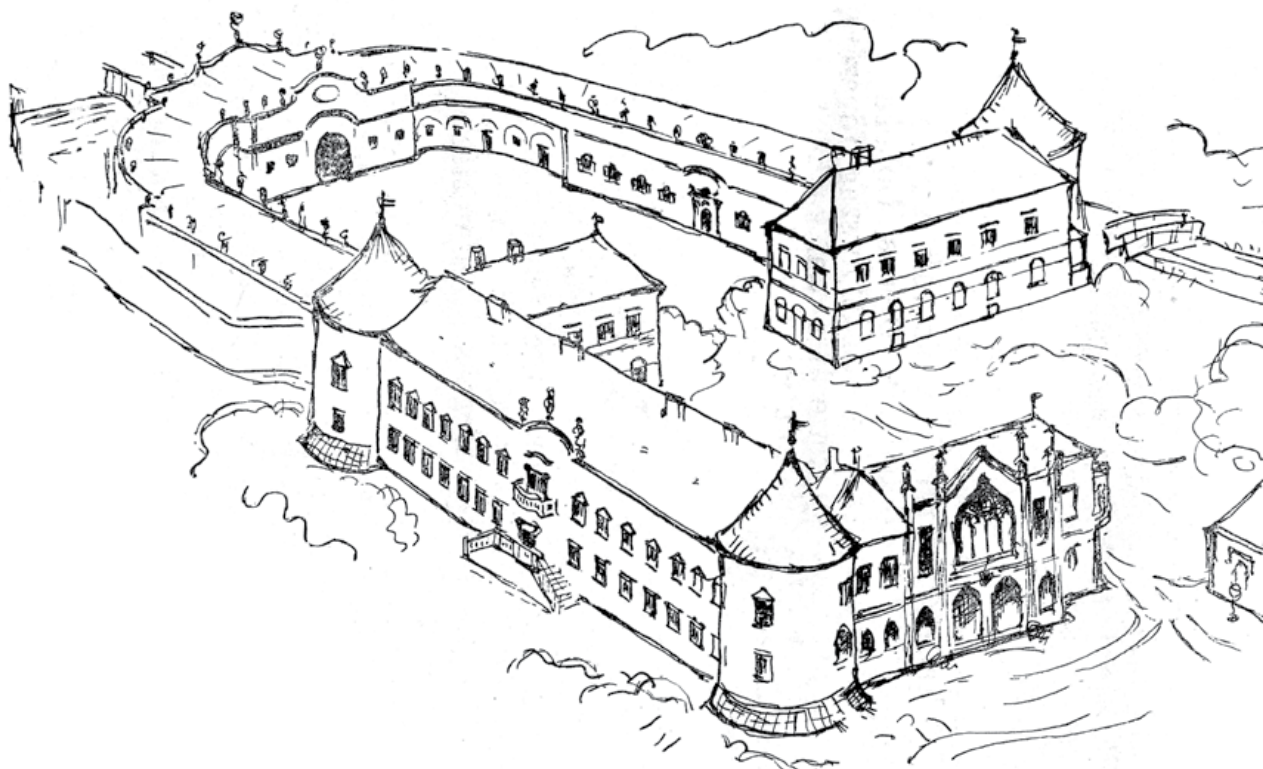
2 Bánffy Miklós: *Egy erdélyi gróf emlékiratai. Emlékeimből – Huszonöt év. Helikon Kiadó, Budapest, 2013. 54–55. o.*

szonyban áll, „talán mert íróember volt”, és „[e]gyik regényét olvastam is”³ – írja róla Bánffy. Castegnetto olasz nagykövettel tárgyalva pedig pontosan tudja, hogy annak családja történetéből éppen melyik momentumot megörökítő műre hivatkozzon, hogy imponáljon vele. „A Castegnetto hercegi elnevezés, csak címe. Családi neve Caracciolo. Ez egyike a nápolyi királyság legelőkelőbb neveinek; tagjai sok százzal át kiváló szerepet játszottak Dél-Olaszországban. Én akkor olvastam egy művet a lepantói tengeri csatáról, arról az ütközetről, mely megtörte a törökök uralmát a Földközi-tengeren 1571-ben. A keresztény hajóraj három külön flottából állt. Egyiknek a parancsnoka Caracciolo. – Gondoltam tehát, hogy Castagnettónak hízelegni fog, ha én ezt szóba hozom, hiszen ez az ősz egyenrangú vezérként parancsnokolt nem kisebb emberekkel, mint Don Juan D’Austria, V. Károly fia és a híres Doria, a genovai doge. Az ilyen kis megjegyzések rendszerint örömet okoznak annak, akinek mondjuk, olyan[,] mintha valami kis ajándékot adnánk, és a francia példabeszéd: »*Les petits cadeaux entretiennent l’amitié*« (Kicsi ajándékok ápolják a barátságot.) – Hát úgy, mellékesen említettem ezt az őst.”⁴

Bánffy a számos adottsága bármelyikét képes mozgósítani az adott szituációnak és szükségnek megfelelően, de ha kell, beletanul a petróleum kiaknázásának a fogalomkörébe is, hogy értelmes tárgyalásokat tudjon folytatni koncessziós ügyekben az angol birodalom üzleti központjában, a *City*ben. Sok gonddal, figyelemmel és tapintattal építi ki a kiterjedt kapcsolatrendszerét annak érdekében, hogy egy kicsi és háborút veszített ország nem hivatalos képviselőjeként egy igazságosabb

3 Uo. 142. o.

4 Uo. 243. o.

béke és a magyar kisebbségi jogok védelmének ügyében dolgozhason. Mindeközben a legkülönbözőbb funkciókhoz, társadalmi rétegekhez és vallási felekezetekhez tartozó fontos politikai tényezővel sikerül felvennie a kapcsolatot, akik között szerepel volt miniszterelnök, lord, unitáriusok főtitkára, skót egyházi főember, munkáspárti képviselő, zsidó szövetségi főtitkár, református egyházi vezető és a Rothschild-bankház ügyeit irányító befolyásos üzletasszony. Bár a békekötés szigorát nem sikerült enyhítenie, Bánffy mégis a londoni munka

fontos hozadékaként említi, hogy sikerült elsajátítania az angol politikai gondolkodás alapos ismeretét, illetve megmaradt az a jóindulatú légkör a magyar kérdések iránt, amelyet később a külügyminisztersége alatt megtapasztalhatott, nem utolsósorban pedig azt a tényt, hogy az akkori ellenfelei is felfigyeltek a véleményformáló tevékenységére. Később a Tilea nevű londoni román nagykövet úgy számol be a könyvében⁵ erről a periódusról, hogy Bánffy propagandája tette szükségessé Vaida-Voevod

Családi arcképcsarnok Bonchidán (Barcsay Tamásné Bánffy Katinka felvétele)

román miniszterelnök angliai látogatását. „Ezt olvasni évekkel később valóban jólesett, hiszen leghízelgőbb elismerés az, amit az ellenfél mond rólunk”⁶ – írja róla Bánffy.

Az *Emlékiratok*ból tudjuk, hogy amikor Bethlen felkérésére Bánffy elvállalta a külügyi tárca vezetését, Magyarországnak nem voltak barátai, csak ellenségei, és nyitott kérdés volt az is, hogy egyáltalán megnyerhető-e bármelyik nagyhatalom az érdekérvényesítési erőfeszítéséhez. Nem túl sok perspektíva kínálkozott ezen a téren, hiszen Angliát kevéssé érdekelte Európa, Itália egész figyelmét lefoglalták az újonnan megszerzett tartományai, Franciaország viszont akkoriban vezető nagyhatalom volt. Ráadásul tőlük érkezett egy gazdasági javaslat is, amely politikai ajánlattal volt egybekötve. A javaslat lényege az volt, hogy Magyarország adja bérbe az államvasutakat egy francia gazdasági csoportnak. Ők vállalnák a helyreállítását és az üzembe helyezését,

⁵ Lásd V. Viorel Tilea: *Románia diplomáciai működése 1919. novembertől 1920. márciusig*. Lugos/Lugos, 1926. 145. o.

⁶ Bánffy Miklós: i. m. 201. o.

de a magyar államnak hosszú ideig le kellene mondania a tarifapolitikája irányításáról. Ellenszolgáltatásként Franciaország Magyarország oldalára állna, és támogatná politikai céljai elérésében. Bánffy tisztában volt vele, hogy Franciaországban az üzletvilág külföldi tevékenysége mindig is a külpolitika irányítása alá tartozott, tehát az ajánlat mögött nyilvánvalóan politikai megfontolásoknak is szerepük volt. Azzal is tisztában volt, hogy amikor egy kicsi és erőtlen állam, mint amilyen Magyarország, szerződik egy nagyhatalommal, az kizárja a felek pozíciója közötti egyenértékűségi viszonyt. Ezzel együtt Bánffy több okból is a szerződés mellett foglalt állást. Egyfelől úgy vélte, hogy a francia vállalkozói pénzcsoport kénytelen lesz már a jövedelmezősége okán is szem előtt tartani a magyar gazdasági érdekeket. Másfelől neveltetése és beállítottsága révén jó ismerője volt a franciák erényeinek és gyengéinek, így pontosan tudta, hogy okos kezelés mellett eredményesen lehet rájuk befolyást gyakorolni. Nem feledkezett meg közben arról sem, hogy a nagyhatalmat kellő tapintattal és a pszichológiai beállítottsága szerint szabad kezelni, különben sok baj származhat annak az ellenkezőjéből. Szerinte mindazonáltal a legfontosabb érv a szerződés megkötése mellett az a rendkívüli jelentőséggel bíró külügyi szempont volt, hogy ezáltal sikerül véget vetni az ország elszigeteltségének, és a francia jóindulatnak köszönhetően másképp alakul az utódállamokkal való viszonya is.

Ezen utóbbi szempontra alapozva állítható, hogy Bánffy külügyi stratégiai irányelveinek középpontjában az utódállamokkal való kapcsolatfelvétel és a velük való jószomszédi viszony kialakítása állt. „Álláspontom ugyanis az volt, hogy bár végeredményben a nagyhatalmak döntenek a békeszerződésből fakadó minden ügyben, mégis problémáink megoldását szomszédainkkal való megegyezésben kell elsősorban keresnünk. Még akkor is, ha később sikerülne valamelyik nagyhatalommal szorosabb kapcsolatba lépni. Az ilyen kapcsolat amúgy is csak a nagypolitikára vonatkozik, és kizárt dolog, hogy mindennapi sérelmeinkkel mindig hozzá szaladgáljunk. Az élet maga parancsolja, hogy az utódállamok valamelyikével keressünk olyan alapot, amit mindkét fél elfogadhat. Akkoriban persze még nem mindenikkel, de egyikkel-másikkal ez nem látzott kilátástalannak, hiszen bárhogy változtak is meg vagy változhatnak a jövőben az államjogi határok, népeink itt kell éljenek egymás mellett, és nemcsak a régi Magyarország földtani és vízrajzi egysége, de a gazdasági egymásra utaltság számtalan szála fúzi össze e terület népeit.”⁷

Bánffy már a külügyminisztersége kezdetén proaktív stratégiába lendült. Fölvette a megszakított tárgyalások fonalát, új kétoldalú tárgyalásokat kezdeményezett arról, hogy miként lehetne az államok közötti feszültségeket föloldani, és olyan platformot létrehozni, amelyik lehetővé tenné, hogy a Duna-medence kérdéseiben egységesen lépjenek fel. Külügyi elképzeléseihez szövetségeseket keresett, és konszenzusos megállapodás elérésére törekedett velük. Magától értetődőnek találta, hogy ha normális, barátságos viszonyt akar kialakítani valamelyik szomszédos országgal, akkor az másként nem képzelhető el, mint-

---

7 Uo. 206. o.

hogy a tárgyalópartnere számára világossá kell tennie, hogy az ő irányába a legkevésbé sem képviseli a „nem, nem, soha” álláspontot. Ugyanakkor képes mindezen tevékenységet a rá oly jellemző humorral és távolságtartó eleganciával szemléltetni, s egyáltalán nem próbálja azt misztifikálni és valamilyen elzárkózó, elitista kiváltságosságként beállítani: „Mert nem kell azt hinni, hogy az ilyen diplomáciai eljárás valami rejtélyes boszorkánykonyha. Nem különbözik semmiben a borjűvásártól. Az eladó magas árat kér, a vevő alacsonyát kínál. Az eladó dicséri a borjút, a vevő pedig ócsárolja. Így vitatkoznak hosszan, míg valahol a középúton végül is találkoznak.”⁸

De Bánffy nemcsak a földrajzi értelemben vett szűkebb vagy tágabb nemzetközi viszonylatban folytatott fontos diplomáciai tárgyalásokat az eddig említetteken kívül – gondoljunk itt a kiemelt jelentőséggel bíró találkozásokra Edvard Benešsel a csehországi Marienbadban, Gheorghe Mironescuval a romániai Sinaián, Iuliu Maniuval Bukarestben, Georgij Csicserinnel Genovában –, hanem igen gyakran közvetítőként kellett fellépnie magyar–magyar viszonylatban, is példának okáért Magyarország és Erdély között, vagy kultúraszervezőként a különböző beállítottságú alkotók között, legyen az a *Helikon* írói közössége vagy az Operaház művészgárdája. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy szerteágazó tevékenységével és személyes beállítódása révén valósággal „széthordta” a határokat a különböző országok, nációk, osztályok, a más-más politikai beállítódásokat képviselő és más-más (művészeti, foglalkozásbeli) területekhez vagy felekezetekhez tartozó egyének között. Enzim és kristály is volt egyazon személyben – mondhatnánk róla –, aki folyton alakított, fermentációt okozott, ugyanakkor kimagasló eredményeket is képes volt felragyogtatni nemcsak az irodalmi-művé-

---

8 Uo. 218. o.

Bonchida látképe a kastélykerttel (Barcsay Tamásné Bánffy Katinka felvétele)

szi teljesítmény, hanem a diplomáciai tárgyalások tekintetében is (elég, ha itt helységneveket említünk: Baranya, Kolozsvár, Sopron).

Az ezerarcú Bánffyhoz való közelítésben a memoáriró Bánffy nyújtotta számomra a legnagyobb segítséget. Az *Emlékiratok*at reflexív és önreflexív alkotásként olvastam, amelynek szerzője képes volt pontosan ér-

A bonchidai Bánffy-kastély,
a főlépcsőház látképe a hírneves sakkfigurákkal

zékelteni – a belül levőség és a kívülről való szemlélődés szemszögéből egyaránt – azt a számos stratégiai dilemmát, amellyel a külügyi munkássága során szembe találta magát, és amelynek tapasztalatait sikerült illúzióktól mentesen rögzítenie. „A lényegest azonban, ahogy én látom, meg tudom írni. Azt a következtetést is, amit a múlt tapasztalásaiból okulva le kéne vonnunk mindebből, és talán nemzetem számára hasznos is lehet ez a mű, ámbár már rég tudom, ahogy egyik művemben a tréfás Fortéjos Deák Boldizsárral mondatom: – »tán tanulságul szolgál ez a história: ha nem sokaknak, hát kevésnek, mert bizony sajnosán tapasztalám számos eddig való írásomkor, hogy alig-alig vagon valaki, ki szívire venné és okosodna keveset is az írott szótul.«”

Revelatív felismerés lehet az olvasó számára, hogy az *Emlékiratok*at olvasva fokról fokra egyre közelebb kerül ahhoz a stabil értékrenden alapuló legbelső rendező központhoz, amely képes volt egységbe fogni ennek a sok fénytörést felragyogtató, nyughatatlan és megfoghatatlan, tűnékeny fenomenének a különböző énjait. Bánffy máig érvényes meglátásai közül pedig végezetül azt a gondolatsorát emelném ki, amelyben a néplélek és a vezéregyéniség közötti összefüggést tárgyalja: „A néplélektől a vezérlő egyéniség sem egészen szabad, viszont a nagy ember a maga korát vagy az utána következőt megtermékenyíti és számára irányt is szab, és olyan ideált állít eléje, ami népének érzelmi világát és politikai indulatait hosszú időn át befolyásolja. Ezért olyan végzetesen fontos, és fátumszerűen felelősségteljes vállalkozás a népvezérség. Az ő erényei és az ő hibái tovább hatnak sok évtized, néha a századok távlatába is.”⁹

KONZERVATÍV KRITIKA A KONZERVATI- VIZMUSRÓL

– Széjlegyzetek Bánffy Miklós
erdélyi regénytrilógiájához

A konzervatív személyiség, akire a cím utal, gróf Bánffy Miklós (1873–1950), a konzervatívok pedig, akiknek Bánffy kritikája szól, tulajdon kortársai, elsősorban azok, akik az Osztrák–Magyar Monarchia utolsó éveiben a társadalom felső rétegét képezték: nagypolgárok és arisztokraták, akik közül a birodalom és Magyarország politikai vezetői is kikerültek. Bánffy irodalmi főműve, a háromkötetes regény, az *Erdélyi történet* az ő sorsukkal és tevékenységükkel foglalkozik, felettük tör palcát.

Beszélhetünk önkritikáról is, hiszen maga Bánffy Miklós szintén ennek az osztálynak a

tagja volt. Nyomban hozzá kell azonban tennünk, hogy a politikus Bánffy – mert aki e családban fiúnak született, annak a politikai pálya mintegy kötelező volt – kolozsvári főispánként és pártonkívüli képviselőként az első világháború előtti időkben nem viselt országos szinten hivatalt, tehát nem tehető felelőssé a történetekért. Rövid külügyministersége 1921/22-ben már egy új korszakra esik. Az viszont, hogy Bánffy önmaga is az általa leírt „felső tízezerhez” tartozott, irodalmilag különlegesen szerencsés eset. Jó néhány író – Joseph Roth és Robert Musil, Mirosław Krežla és Jaroslav Hašek – szentelt műveket a Monarchia alkonyának, ám személyes tapasztalatból egyikük sem ismerte a társadalmi piramis csúcsát alkotó hatalmi elitet, amelyben Bánffy Miklós származásánál fogva otthonosan mozgott.

Az erdélyi gróf azonban – sok ősével ellentétben – nem bizonyult vérbeli, szenvedélyesen elkötelezett politikusnak. Korai éveitől kezdve mindvégig kereste a helyét a közéletben való részvétel és a művészetek között, s ez számára nem lehetett könnyű feladat, a természet ugyanis Bánffyt roppant bőkezűen, sokféle tehetséggel áldotta meg: elbeszélő volt és drámaíró, zenész, festő és grafikus, s mindezt tevékenyen művelte is. Ez pedig a témánk szempontjából is felettebb érdekes. Mondhatjuk ugyanis, hogy a főnemes Bánffy konzervatív szemszögből tekintett a világra (bár ez a sommás ítélet, mint még látni fogjuk, finomításra szorul), kétségtelen ugyanakkor, hogy zenei ízlésében és kultúrpolitikai felfogásában úttörőnek bizonyult. 1912-től 1918-ig Budapesten intendánsként igazgatta a Királyi Operaházat és a Nemzeti Színházat, és e funkcióban a jelenből visszatekintve jelentős tettek fűződnek a nevéhez. Bartók Béla két operáját, *A fából faragott királyfit* és *A kékszakállú herceg várát*, amely műveket az opera karmesterei előadhatatlannak tartottak, Bánffy színre vitte, s ő maga tervezte az ősbemutatók színpadi képeit is.

1926-ban Bánffy visszatért az időközben Romániához csatolt Erdélybe, elsősorban írói munkájának élt, s nem mellékesen a magyar, immár kisebbségi kultúra mecénásaként és a

református egyház főgondnokaként tevékenykedett. A jelen tanulmány fő tárgya a következő években keletkezett monumentális regényének három kötete; megjelenésük az egymást hármásával követő 1934-es, 1937-es és 1940-es évben ment végbe. E műben – ismételjük meg – éles kritikával illeti az 1914 előtti közállapotokat, amelyek, mint véli, a Monarchia széteséséhez és – Magyarország esetében, Bánffy számára különösen fájdalmas módon – Erdély elcsatolásához vezettek.

A regény azonban, Bánffy tulajdon értelmezése szerint, nem csak a múltnak, hanem a szerző jelenének is szól, pontosabban figyelmeztetésül szolgált a kortársak részére is. Ez a körülmény számunkra itt, az időrend ábrázolásánál némi nehézséget okoz, ám témánk szempontjából különösen jelentős. Emlékirataiban, amelyeket sajnos már nem fejezhetett be, maga mutatott rá, hogy a magyar arisztokrácia és általában a politikai elit a két világháború közötti időben ugyanazokat a hibákat követte el és továbbra is ugyanannak az öngyilkos gondolkozásmódnak hódolt, mint elődei abban az 1914 előtti évtizedben, amelynek történetét az *Erdélyi történet* felfoldja. Bánffy maga így indokolta meg, hogy a trilógiát miért „kellett” megírnia:

„Mind növekvő aggodalommal láttam, hogy dacára annak a szörnyű katasztrófának, ami népünket lesújtotta, senki sem akarta látni azokat a bűnöket, amik oda vezettek. (...) Azt kellett látnunk, hogy újra távolodunk el minden önkritikától, sőt minden valólátástól is, ismét süllyedünk vissza abba az ideológiába, ami a világháború elindulása előtt uralkodott minálunk. Minden bajt és

minden hibát csakis magunkon kívül keresünk, és szemet hunyunk saját vétkeink fölött. (...) Hiányzott az a tanulság, amit reméltem, hogy művemből levonnak. Senki sem látta meg, hogy ez a kritika, ami az 1914 előtti vezető osztályt ábrázolja, bírálja és elítéli, ugyanúgy érvényes a háború utáni vezetőkre nézve.”¹

Bánffy szemszögéből tehát, mint ahogyan ezt az a néhány kiragadott mondat is mutat

Gúnyrajz Bánffy Miklósról

ja, a xx. század első felében a konzervativizmus bizonyos válfajáról van itt szó, amelyet az *Erdélyi történet* szerzője mély meggyőződéssel elvet. Melyek e szellemiség főbb, Bánffy által súlyos tévedésnek tartott elemei, és hogyan csapódnak le a politikában?

Kritikájának célpontja mindenekelőtt az elbizakodottságból fakadó nemzeti önáltatás. A Magyar Királyság – tudjuk – az 1867-es ki-

¹ Bánffy Miklós: *Emlékezések. Irodalmi és művészeti írások*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2012. 333–336. o. (A továbbiakban Bánffy: *Emlékezések*.)

egyezés óta Ausztriával együtt alkotta a császári és királyi (a „k. und k.”) birodalmat. A kiegyezést – ezt is tudjuk – Kossuth Lajos ellenezte, és 1948-ban írt tanulmányában olyan politikai gondolkodó is reakciós és hazug műnek nevezte, mint Bibó István.² Vele és másokkal szemben viszont a történész Kosáry Domokos arra mutatott rá, hogy az Ausztriával kötött szerződés a magyar politikai vezető rétegeknek a nemzeti önállóság és az ország gazdasági felzárkóztatása terén olyan lehetőségeket biztosított, amelyek messze felülmúlták mindazt, amivel a királyság 1526 óta valaha rendelkezett. A magyar vezető réteg ugyanakkor – folytatja Kosáry – a további évtizedekben elmulasztotta mind a társadalom demokratizálását, mind a földbirtokrendszer megreformálását, a kisebbségvédelem és a méltányos engedmények helyett sovíniszta módon a tulajdon uralkodó pozícióját igyekezett fenntartani. Azaz nem élt az ország számára 1867-ben megnyílt lehetőségekkel.³

Deák Ferenc 1867-ben a maga szenvtelen realizmusával mutatott rá, hogy egy teljesen független Magyarország létehez – az akkori határok fenntartásával – nem adták a politikai feltételek.⁴ Ezt a fájó igazságot elvben az egész magyar politikai osztály elfogadta, de a belpolitikai választóvonal az ezt követő évti-

zedekben mégis a „'67-esek”, a kiegyezés hívei, illetve a „'48-asok” között húzódott, mely utóbbiak a polgári forradalomra és a szabadságarcra hivatkozva szüntelenül követelték Magyarország mozgásterének bővítését a Monarchián belül.

A „'48-asok” a politikai címke szerint ugyan radikálisok voltak, Bánffy azonban bennük

Részlet Bánffyék szoborgalériájából. A jobb szélén Ceres alakja

lényegében a nacionalistákat látta. Elsősorban azt vetette a szemükre, hogy nemzetinek nevezett, ám gazdaságpolitikailag igen kétséges követeléseikkel – Magyarország rendelkezék önálló Nemzeti Bankkal és saját vámterülettel – pocskolták a parlament idejét, és megakadályozták a jóval fontosabb reformterveket. Még inkább érvényes volt ez az olyan hevesen követelt katonapolitikai külsőségek esetében, mint a magyar vezényszó, avagy a piros-fehér-zöld kardbojtok bevezetése. Mindez Bánffy szemében pótcselekvésnek minősült, s ami súlyosabb: ítélete szerint az efféle hosszán tartó parlamenti viharok a vizespohárban lelassították a Monar-

2 Bibó István: „Eltorzult magyar alkat, zsákutcás magyar történelem”. In: *Bibó István összegyűjtött munkái*. EPMSZ, Bern, 1981. I. kötet, 266–268. o.

3 Kosáry Domokos: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. Háttér Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 1990. 432–433. o.

4 Deák Ferenc: *Válogatott politikai írások és beszédek*. Osiris, Budapest, 2001. II. kötet, 460–461. o.

chia hadseregének modernizálását az 1914 előtti döntő években. Mindeközben pedig Bánffy mélyen undorodott a sok szóvirággal élő politikai pátosztól, attól, ahogy a szóok minden önkritika és önismeret nélkül hivatkoztak a nemzet nagyságára és az ősök hőstetteire.

A felsoroltakból egy további vád is következik: a vezető réteg öntelt provincializmusa. Bánffy fáradhatatlanul ostorozta azt a közömbösséget, amelyet a politikai elit a határon túli eseményekkel szemben tanúsított. Légyen szó az orosz–japán háborúról vagy az európai fegyverkezési versenyről, az antant-szövetség egyre fenyegetőbb kialakuló körvonalairól, avagy a Balkánon zajló háborúkról, Bánffy honfitársai számára mindez mintha egy másik égitesten történnék. Kicsinyes belpolitikai csatározások újra s újra felborzolják a kedélyeket, ám a „külföldi esemény (...) az ő szemükben színjátékféle mulatnivaló téma csupán”.⁵ A Bánffy által leírt társadalom a tulajdon nemzeti erejében tökéletesen megbízva a legnagyobb biztonságban érezte magát saját zárt világában.

A politika művelői az ország belső viszonyait, hasonló módon, éppolyan szilárdnak és kikezdehetetlennek tartották. Az irodalmi kritika Bánffyt helyenként elmarasztalta amiatt, hogy regényének szereplői majdnem kizárólag arisztokraták, míg más osztályok képviselői alig-alig jutnak szóhoz. A megálapítás nem egészen pontos. Bánffy a művelt valóban elsősorban az arisztokrácia azon tagjaival népesíti be, akiket ismert, ám éles szemmel látta meg, hogy ez a réteg, amely a politikát alakítja, mily értetlenül áll a modernizációval együttjáró változások előtt. A szociáldemokrácia mint a munkásság képviselője, a földművelő parasztság újonnan szerveződő pártjai és a városi polgárság fiatal, radikálisan szót követelő nemzedéke azonban szintén fel-feltűnnek a könyvében. Ironikusan jegyzi meg, hogy a hagyományos pártok úgy érezték, ezeket az erőket megvetően kezelhetik, merthogy azok szellemisége „nem magyar”. Metszővé válik Bánffy kritikája a

⁵ Bánffy Miklós: *Erdélyi történet*. Balassi, Budapest–Polis, Kolozsvár, 2006. 42. o. (A továbbiakban Bánffy: *Erdélyi történet*.)

Csete Soma

FELÚSZTAK A VADLIBÁK / HA BENNE VAN

Felúsztak a vadlibák az égen,
a kikötő idomai pontosságukat veszítik.

Ahogy egyre evezel befelé,
úgy kezd kirajzolódni egy tornácon ülő alak.

Nem e csuklók és hajak,
hanem egy ladik vonala a horizonton,
a nád rezgése vagy –
ha vagy.

Csend van a mellékutcában,
a szomszéd kertben megnyikordul egy nyugágý.

Minden,
mi holdfényben nyugszik el,
új szemekkel riad.

Nem a büszke, feszes égben,
hanem a tölgyes sétányokban,
a zápor előtti szél porában,
az eljövő unalmas reggelben van benne –
ha benne van.

nemzeti konzervatívok különös demokráciaértelmezéséről, amelyet művében így foglal össze: nem szabad az új politikai ellenfeleket tolerálni, ellenkezőleg, a rendőrségnek kell ellenük fellépnie, el kell őket tiporni, mert hát ezek nem hazafiasok.⁶

A nagybirtokos Bánffy Miklós nem kívánt a földtulajdon szerkezetéhez hozzájárulni. Jó néhány kortársánál világosabban ismerte azonban föl, hogy a paraszti sors, a korrump és önbíráskodó helyi vagy megyei tisztviselők és a gátlástalan uzorások nyomásának kitett falusiak élete a teljes szociális rend destabilizálását hozhatja magával. Ellenszerként szövetkezetek alapítását javasolta, és

⁶ Bánffy: *Erdélyi történet*, 645. o.

azt propagálta, hogy ezek biztosítsák a földművelő lakosság hitelszükségletét, a parasztnak pedig nyújtsanak agrárképzést. Erdélyként pontosan látta a szociális problémák összefüggését a nemzetiségi kérdéssel, nevezetesen azt, hogy a román hegyi parasztok felfogása szerint a magyar állam volt a felelős minden nyomorukért, s hogy ennek következtében ez a – Bánffy idejében még jórészt analfabéta – tömeg könnyen manipulálható politikai tényezővé vált.

Bánffy sem kínált kész megoldást a királyság nemzetiségi problémáira – ehhez a világháború előestéjén már túl késő is volt –, de egész életében a magyar–román közeledést és megbékélést szorgalmazta. Ezt, becsületére legyen mondván, 1920 előtt ugyanúgy tette, mint 1920 után. A regényében fellépő román ügyvédet és parlamenti képviselőt, Aurel Timişant annak egész ironikus ravaszágával, sőt cinizmusával együtt ábrázolja.

Ugyanakkor elismeri polgári egyszerűségét és céltudatosságát – ama tulajdonságait, amelyek megkülönböztetik a provinciális magyar politikus típusától. Timişan nem fűszerezi a beszédét mennydörgő frázisokkal, nem lenget zászlókat és nem kerget illúziókat, hanem csendben, kitartóan dolgozik, szolgálja a román érdekeket. Módszere – amint ezt Bánffy igyekszik megértetni honfitársaival – modernebb és következőképpen sikeresebb, mint a patetikus, historizáló, úri fölényt hangoztató magyar stílus.

Az *Erdélyi trilógia* (ahogy a művet szintén

gyakran nevezik) jórészt bálokról és hajtóvadászatokról, lakomákról és párbajokról, lóversenyekről és kártyacsatákról, szerelmekről, társadalmi ambíciókról és intrikákról ad hírt, eseményekről és cselekedetekről, amelyek – úgy tűnik – jelentős mértékben töltötték ki a felső tízezerhez tartozók életét. Egyikük-

Az Operaház korabeli címere

másikuk (messze nem mindegyikük) politikával is foglalkozott, és többen – jól-rosszul – maguk gazdálkodtak a birtokukon. Bánffy soraiban lehetetlen nem megéreznii a vádat amiatt, hogy e gazdag, kivételes helyzetű osztályban, amely az ország sorsának intézésére hivatott volt, oly sokan a társadalomtól szinte elkülönítve, csak a maguk szűk kasztján belül élnek, a közjóra alig gondolnak és érte áldozatot hozni végképpen nem képesek. Ám mindvégig érezhető az is, hogy Bánffy kritikájába nosztalgia vegyül: az eltékozolt ország miatti keserűség együtt jár egy előkelő

és kulturált, annak idején még magától értődőnek tartott életforma dicséretével.

Hogyan foglalható össze mindez, miként fordítható le a politika nyelvére?

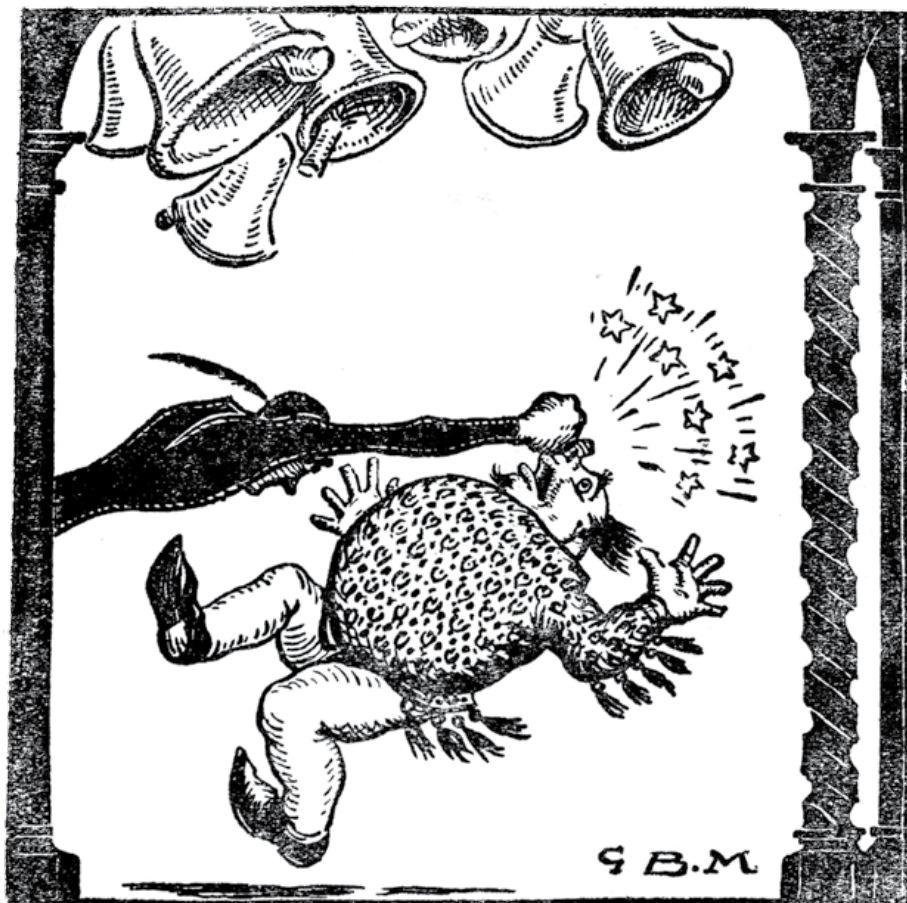
Először elvontan, elméletileg: bár a konzervatív szellem az általános értelmezés szerint a múlt örökségét kívánja megőrizni, Bánffy

állnak, nem törődnek „a hazának száz bajával”, és csak a saját élvezeteiknek élnek.

Mit jelentett mindez az 1900-as századforduló körül a Habsburg-monarchia magyar felében? Emeljünk itt ki három pontot.

Bánffy mindenekelőtt úgy véli, hogy az ország szociális struktúrája megőrzendő, mert

a nemességnek és elsősorban a főnemességnek küldetése van. Ez azt jelenti, hogy a félperiferikus európai helyzetben, amelyben a polgárosodás folyamata, egy erős közeposztály kialakítása történelmi okok miatt lassabban halad, a vezető nemesi rétegeknek kell mindazt elvégezniük és befejezniük, amit Nyugat-Európában a harmadik rend vitt végbe. Ez a közjó iránti elkötelezettség Bánffy szerint az arisztokrácia privilegizált életkörülményeinek egyetlen igazolása. Gróf Széchenyi István ezt már a XIX. század első felében megfogalmazta: „Minél magasabb születésű valaki, minél gazdagabb, eszesebb, függetlenebb, annál nagyobb kötelezettségei vannak embertársaival, hazájával szemben.”⁷ A követelmény te-

Egykorú karikatúra

felfogásában ez nem egyenlő a passzivitással, a konok vagy éppen tespedő mozdulatlansággal. Meggyőződése, hogy a konzervatív ember nem a régi korokból származó, kritika nélkül átvett állapotok, hanem az értékek felett őrködik. Ám az állapotok, amelyek közepette az erre érdemesnek tartott értékek megtartandóak, az idők folyamán változnak, s ezzel mindenkinek számolnia kell. A konzervatív lélek ellenezheti vagy akár üdvözölheti is ezeket a változásokat, de nem etikus és morális, ha azt teszi, amit Bánffy jó néhány dúsgazdag regényfigurája, akik félre-

hát Bánffy idejében nem volt új, de még mindig aktuális.

Bánffy ezt a politikai-erkölcsi tételt az *Erdélyi történet* főhősének, Abády Bálintnak a szájába adja: „És hogy elpredálad azt a vagyont, amit nem magad szereztél, hanem örökölted, azt sem szabad – azzal kötelesség jár, kötelesség a köz iránt. (...) Politika az is, ha a háztájamat rendben tartom, ha a gazdaságom-

⁷ Kovács Henriett–Körmendy Kinga–Mázi Béla–Oplátka András szerk.: „Ezt köztünk! Isten áldja!” Széchenyi István válogatott levelei. MTA Bölcsészettudományi Központ, Történettudományi Intézet, Budapest, 2014. 100. o.

mal, a falummal törődöm, ha segítek mindent, ami a jólétet vagy a kultúrát emeli. (...) Az, aki számlálja az őseit, kiket véletlenül ki tud mutatni, mert az anyakönyvek nem pusztultak el – az számár. (...) A magyar nemesség századokon át kormányzott és szolgált. Szolgált a községét, megyéjét, az egyházat vagy az országot. Szolgált ingyen, »honoris causa«. (...) Senki sem önzetlen, és sohasem volt. De megtanulták a közösség szemszögéből nézni a dolgokat, annak érdekében egyeztetni a maguk érdekét. (...) És ezt a feladatot nem szabad elhagyni, míg ki nem fejlődik a mi népünkben is olyan közösségi tudatosság, amit például a szászok kitevnyésztettek a maguk népében.”⁸

Paternalista, azaz konzervatív világkép, semmi kétség. Ám Bánffy itt megnevez olyan értékeket, amelyeknek megőrzése fontos a számára.

A magyar arisztokraták privilégiumai között Bánffy azt a lehetőséget is számon tartja – és ez a második pontunk –, hogy tüzetesen megismerhetik a Nyugat, a fejlett európai centrum viszonyait, és az így nyert tapasztalataikkal segíthetnek annak a Magyarországnak az újjáépítésében, amelyik erre – az ottomán igtól a xvii. század végén megszabadulva – még sokáig rászorult. A trilógiában találkozunk efféle főnemesekkel, akik – újabb lányszemként őseik hosszú sorában – ezt a feladatot teljesítik. Egyiküket Bánffy így jellemzi: „Valódi típusa azoknak a dinasztiaknak, kik az udvar közelében élve századokon át Magyarország sorsában akkora szerepet játszottak a török háborúk megszűnte óta, kik európai látószögből ítélték a mi dolgainkat, kik a nyugati kultúrát hozták hozzánk, és magyarok tudtak mégis maradni, ahogy Széchényi Ferenc, Festetics György és az Esterházyak.”⁹

Természetes módon magyarnak és egyúttal európainak lenni, ellentmondás és feszültség nélkül – ez Bánffy célja és programja. Ehhez azonban önismeret szükséges, és minden hazafias érzés mellett a tulajdon súlyunk helyes felmérése, avagy másképpen szólva – és ez a felsorolásban a harmadik pont – a hatalmi vi-

szonyok pontos ismerete. Az utóbbin pedig nem csak a politikai és a katonai erőt kell érteni, hanem a gazdasági, a civilizációs és a kulturális potenciált is. A hazai főnemesek hűsége a Habsburg-házhoz, a Bánffy által említett közeli kapcsolatok az udvarral kétes hírben állnak a magyar történetírásban, gyakran csak hajszalnyira helyezkednek el a hazaárulástól. Ám a történelmi osztrák–magyar viszony minden létező és gyakran súlyos problémája ellenére látni kell, hogy nem egy magyar arisztokrata azért vonzódott Bécshez, mert a betagozódás a birodalomba Magyarország számára szerves kapcsolatot, kötődést biztosított a nyugat-európai szférához.

Milyen erős is Magyarország a szenvedélyes, patrióta szónoklatokban és a valóságban? A magunk helyzetét és teljesítőképességét józan önismerettel, szkeptikusan, szakértelemmel felmérni, ezen az alapon politikai döntéseket hozni, általában az óvatosság hívének lenni – Bánffy konzervativizmusának ezek a főbb ismérvei. A trilógia főhősének nagyapja, a bölcs, művelt és egyenes Abády Péter a xix. század ötvenes éveiben bátran nemet mond a bécsi neoabszolutizmusra, de nyíltan bevallja, hogy azért maradt távol a szabadságharctól, mert az erőviszonyok fényében kezdettől fogva látta annak szerencsétlen kimenetelét Magyarország számára. Az első világháborút megelőző évtizedben pedig (amelyben a regény játszódik) Bánffy egyetlen magyar politikust kezel elismeréssel és tisztelettel: Tisza Istvánt, aki reálpolitikai alaptételnek tekintette aényt, hogy Magyarország pozícióit csak a Monarchián belül képes megőrizni. Az akkori magyar társadalom, s benne a vezető réteg gyakori elbizakodottsága, a határon túli erők lebecsülése, az európai (és magyarországi) realitások félreismerése, a nagyhangú, kizárólag hungarocentrikus politizálás pedig Bánffy szerint nem volt több, mint „sok nemzetiszínú maszlag”.¹⁰

Ugyanezt vélte aztán fölismerni Bánffy a harmincas években a magyar társadalom vezető rétegének stílusában, azt a fajta – számá-

8 Bánffy: *Erdélyi történet*, 360–361. o.
9 Uo. 566. o.

10 Bánffy: *Erdélyi történet*, 750. o.

ra elfogadhatatlan – konzervativizmust, amelynek művelői színpadiasan csupán a régebbi korok díszleteit igyekeztek megőrizni: „Azt kellett látnunk, hogy a magyar jövőt egyedül a múltnak visszaállításában keressük.”¹¹ Amit a történész Szekfű Gyula neobarokk berendezkedésnek és légkörnek nevezett, annak jellemzésére Bánffy jóval keményebb szavakat talált. Regényének politikai mondanivalójáról, amelyet, mint panasolta, senki nem értett meg, így írt: „Ami végigvonul az egész művön: ábrázolása annak a maszlagnak, mellyel a vezető osztályok a magyar közvéleményt elaltatták, ábrázolása annak a jogászokodó és patvarkodó szellemnek, ami csupa irreális célokat helyezett előtérbe, és ami a látszatot és a hangzatos frázist a valóság fölé helyezve az öndicsérő »sose halunk meg«-fajta sallangos, lobogós, pohárköszöntős hazugságokkal takarja be és feledteti el a nemzeti élet nagy és életbevágó problémáit. (...) Azt hittem, mikor ezeket megírtam, hogy a magyar közvélemény és ennek szócsöve, a kritika föleszmél erre. Azt hittem,

¹¹ Bánffy: *Emlékezések*, 334. o.

hogy ha nem is sokan, de a szellemi élet elite észreveszi, hogy a trianoni Magyarország, mit sem okulva a tragikus múlt, visszajutott ismét ugyanoda, abba a szellemi mocsárba, amiben a világháború előtt élt.”¹²

Konzervatív? Bizonyára. De ha valaki Bánffynak csak a fenti eszmefuttatását ismerné, föltehetőleg tiltakozna az ellen, hogy a gróf politikai jellemzését a „konzervatív” címszóval intézzük el. Az erdélyi publicista, Mikó Imre, aki közel állt Bánffyhoz, realistának, avagy inkább olyan pragmatikus politikai gondolkodónak nevezte őt, aki az erőviszonyokat és nem az ideológiákat tartotta szem előtt.¹³ Ezek a tulajdonságok Magyarország politikai történelmében egyetlen politikai táborban sem voltak soha gyakoriak. Különös és figyelemre méltó, hogy Bánffy e tekintetben is találkozik a három nemzedékkel idősebb Széchenyi Istvánnal.

¹² Uo. 337. o.

¹³ Mikó Imre: „Bánffy Miklós emberközelben” [Miklós Bánffy in menschlicher Nähe]. In: *A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete* [Der grosse Herr. Miklós Bánffys Andenken]. Nap Kiadó, Budapest, 2008. S. 137.

JÉGVIRÁG KÍVÜLRŐL

– Egy műfordító mormogásai

Fordítani, hála istennek, nem lehet. Le kell írni azt a könyvet románul. Ha azon törd a fejed, hogy mi a „méltóságos uram” megfelelője románul, akkor véged van. Meg kell érteni a szituációt, a viszonyrendszert, és azt kell leírni románul. Ugyanakkor nem lehet csak arra koncentrálni, hogy a szöveget minden mozzanatában megértsék. De éppen ez a tétje a dolognak, és talán ezért fogja érdekelni a közönséget. Azokat a románokat is, akiknek gőzük nincs nemcsak a századforduló erdélyi magyar arisztokráciájának a végnapjairól, hanem arról sem, hogy vannak magyarok a világon. És fogalmuk sincs, hogy miért van tele a vidék romokba dőlt, elhanyagolt kastélyokkal és kúriákkal. Például hogy a ma kihalt, puszta Mezőség annak idején virágzó, zöld, erdőkkel, halastavakkal teli vidék volt, ahol felelősségteljesen gazdálkodtak. Hogy annak a magyar arisztokráciának volt rálátása a vidékre, a vidékfejlesztésre, a vidéki életre, és ismerték az érdekeiket, felelősséget éreztek a következő generációk és a parasztok iránt is. A román parasztok iránt is. Akikkel Bánffy – illetve hősei – tudtak értekezni románul. Akiknek szövet-

kezetet is akartak alapítani. Szövetkezetet. Nos, itt muszáj leírnom a szót, hogy *coopérativa*, de szenvedek, mint a kutya, mert Romániában mára ennek a szónak nagyon negatív kontextusa van, és mert amúgy is óvakodom a modern kifejezések indokolatlan használatától. Igen ám, de korabeli román szó nincs a szövetkezetre.

Nem tudni, hogy kik lesznek a Bánffy-trilógia román olvasói, de látszik rá érdeklődés. A Bánffy család egész Erdélyt behálózta, úgy tűnik, nagy a kíváncsiság, különösen az egykori kastély környékén, Bonchidán. Fogalmam sincs, hogy ki mit ért ott majd a regényben leírt parlamenti ügyekből, kivéve talán azt, hogy hülyeségekről vitatkoztak. A holland fordító például ki akarta hagyni ezeket a fejezeteket, de aztán kiderült, hogy a német olvasó számára éppen ezek voltak a legérdekesebbek, így hát ő is lefordította. Ha a korszakba belehelyezve olvassa ezeket valaki, akkor talán nem lesz baj, de az is lehet, hogy a román olvasó fel fog háborodni azon, hogy Bánffy miként viszonyul a románokhoz. Nem a parasztokhoz, a politikához. Nem gyűlölködik, de fenntartásai vannak, és nem szimpatizál vele túlságosan. Empátia van benne, de nyilvánvalóan nem helyesli. Magyar arisztokrataként érzi a románok részéről érkező fenyegető veszélyt – ami teljesen reális. Hogy a románok minden eszközzel megpróbálnak kialakítani egy nemzeti közvépreteget, annak az árán is, hogy tolerálják a korrupciót. Bánffy tudatában van annak is, hogy ez mekkora veszélyt jelent a magyar közösség számára. Próbál ugyan szövetkezni a román értelmiségiekkel, de nem sok sikerrel: a románok úgy látják, hogy a cél szentesíti az eszközt. Bár tény, hogy tudott ugyan valamennyire románul, de a román értelmiségiekkel minderről magyarul levelezett.

Az egész Bánffy-fordításról, annak megoldhatatlanságáról amúgy a helységnevek jutnak eszembe először, különösen, hogy román olvasóknak készül, akik nyilván ismerik ezt a vidéket. Talán ez okozza a legtöbb nehézséget. Összevegyültek a valós helységnevek a fiktív nevekkel, és a reális, létező helységek sem ott vannak, ahol a térkép szerint

lenniük kellene. Fogalmam sincs, miért van ez, nem látom át a poétikai funkcióját. A szereplőkkel már sokkal egyszerűbb a helyzet, a politikusok azok, akik a saját nevükön szerepelnek, a többiek álneven, ő maga is, ugye, Abády néven. Az otthona is Dénestornya, de a leírás alapján tudni, hogy az egy az egyben a bonchidai kastély, összetéveszthetetlenül.

Vadászat száz évvel ezelőtt

Csakhogy megesik, hogy elindul sétálni az Aranyos partjára. Bonchidától az Aranyospartig van vagy hatvan kilométer. A reggeli sétája – ha ragaszkodunk a topográfiahoz – hatvan kilométer oda, és hatvan vissza. És közben minden fűszálat és növényt morfológiailag pontosan leír. Majd amikor a fordító odajut, hogy föllélegezhet, és azt mondja, hogy hál' istennek ezen már túl vagyunk, hát nem visszaindul az elbeszélő, és mivel visszafelé másképpen esik a fény a virágokra, hát újra leírja valamennyit. Időnként ez szép, és nagyon megható, hogy mi mindent észrevesz, de most annyira benne vagyok, hogy nem tudom eldönteni, hogy redundáns-e. Ha tíz év múlva visszatérünk a témára, akkor talán, egyelőre nekem ez nehéz, évek óta

benne élek. Az egész regény úgy kezdődik, hogy elindul otthonról, Dénestornyáról, és elmegy Siklódra. Marosvásárhelyen keresztül. Siklód létezik, Székelyföldön, Vásárhelytől olyan hetven kilométerre van, ott nincs egy kastély sem történetesen, és amúgy sem lehet oda elmenni egy délután alatt szekéren, vagy konflissal, még kocsival sem. De ő el-

megy. A barátnője pedig Varjason lakik, Kolozsvár közelében, de Mezővarjas valahol a Bánságban van, Kolozsvártól háromszáz kilométerre. A fikciót bűn úgy összekeverni a valósággal, hogy közben valós helységneveket is használ, persze ez a holland, az angol, a német olvasó számára nem jelent semmit, de ha ezt egy erdélyi ember elolvassa és komolyan veszi, akkor felszisszen, hogy vagy a for-

dító hülye, vagy valami nincs itt rendben. Azért egy szerkesztő annak idején ezt rendbe tehetné volna. Mert az rendben van, hogy kreált egy fiktív világot, ha nem lennének ott valós helységnevek is. Geográfiailag is leírja a helyeket, amerre járt, de ha az ember csak egy pillantást vet a térképre, rájön, hogy egy emberöltő alatt nem tudja lejárni azokat a helyeket, különösen nem egy délután alatt. Nyilván a fordítónak itt nincs mit tennie, lefordítja és kész. Valószínűleg egy fiktív világba akart összesűriteni mindent, ami Erdély. És még akkor is, mit keres ott Varjas, amely nincs is Erdélyben. Nem hiszem, hogy Bánffy járt volna a bánsági falvakban, bár járhatott ott is – de inkább az lehetett a fontos neki, hogy jól hangzó, Erdélyre jellemző tele-

pülésneveket keverjen össze. Valószínűleg ez semmilyen más fordítónak nem jelentene problémát, ők nem foglalkoznak a térképpel. De ez itt van körülöttünk, a regény szerint

De hogyha én ezt leírom románul, akkor az olvasó rögtön Bălcescúra és Bolintineanura gondol, hiszen ők a román '48-asok. És még a kifejezés is megegyezik. Persze egy kis történelmi műveltséggel rá lehet

jönni, hogy Bánffyval Kossuthékról, és nem Bălcescurék-ról van szó. De hogyan fordítom a feliratot? Ma, ha magyar feliratokról beszélünk, akkor azt úgy értjük, hogy legyenek magyar feliratok a kolozsvári utcákon. Így szerepel a francia fordításban is, a németben nem, ott tudni lehet, hogy a *fölrirat* az, amit fölírtak a császárnak. Ez románul memorandum, nincs rá más szó. Na de ha memorandumnak nevezem, akkor rögtön a román memorandumistákra gondol az olvasó, holott itt tényleg nem róluk van szó.¹ Viszont Bánffy szereplői úgyszintén a magyar parlamentnek és a császárnak írtak fölriratot. És ez sokszor visszatérő motívum, a regény szempontjából nagy a jelentősége, de nem lehet memorandumistáknak fordítani románul, mert az félrevisz. Lehetne petíciónak fordítani, de az nem annyira súlyos. Egy császárnak ugyanis nem petíciót ír az ember, hanem memorandumot. Irtózom a lábjegyzetektől, holott azzal meg lehetne oldani, de úgy megolvashatatlan lesz. Ugyanakkor belátom, kell,

hogy legyen a könyvnek történelmi appendixe, amelyik tisztázza viszonyokat, hiszen

A Bánffy család nemesi nemzetségi könyvének címlapja

Kolozsvártól harminc kilométerre van Varjas, miközben a valóságban körülbelül háromszáz kilométerre van. Másrészt lehet, hogy Varjas a Varjúvárral van valami kapcsolatban, ami itt van Sztána környékén. Hogy a Varjúvár Varjas, az még megeshet. Hiszen azt írja, hogy látja a „V” alakú romokat, amikor vonattal jön Kolozsvárra Budapestről.

A politikai vonatkozások is gondot jelentenek. Ott vannak a '48-asok, románul *pașoptisti*.

¹ Az erdélyi románság emancipációs harcainak igen nagy tiszteletben tartott mozgalmát nevezik memorandumistáknak. 1892-ben, több éves vita és előkészület után, az Osztrák–Magyar Monarchia megalakításának huszonötödik évfordulóján az erdélyi románság vezetői a Monarchia nemzetiségi politikája ellen tiltakozó, a románok jogait követelő emlékiratot vittek Bécsbe, Ferenc Józsefnek címezve. Ferenc József a Memorandumot felbontatlanul a magyar kormányhoz továbbította, ez pedig, ugyancsak felbontatlanul, visszaküldte a dokumentumot a szerzőknek, akik ezek után a sajtóban tették közzé. Sajtóizgatás címen per indult ellenük, többeket elítéltek, ami rendkívüli sérelmet okozott az erdélyi románoknak. (A szerk.)

ember nem tudja, hogy kik a régen elfelejtett politikai szereplők, kik és miről vitatkoznak a parlamentben, milyen frakciók vannak.

A megszólítások sem egyszerűek. A „méltóságos uram” és társai a románban nem léteznek, vagy nem így léteznek, és nem is így működnek. A társadalmi viszonyok a románban teljesen különbözőek, tartalmilag és hangzásilag is. Például nincs magázás, vagy ha van, az kicsit lekicsinylő. Különösen az intim jelenetek fordításakor zavaró, hogy a hősök magázzák egymást. Számomra is furcsa volna románul a szeretőmmel úgy beszélni az ágyban, hogy ne tegezzem. Hogy ön érzi a csókomat, a simogatásomat. Románul, ha egy nőnek akár csak megfogtam a kezét, akkor már tegeződöm, legalábbis semmiképpen sem önözöm és nem is magázom. Esetleg Caragialénál megtörténhet, de az a humoros hangnem felé visz, vagy annyira archaikusan hangzik, hogy az már emiatt sem illik Bánffy korához. Nagyon faramucinak tartom, bár gondolom, hogy ma már a magyarban is az lehet. Manapság nem így beszélnek, de ahhoz, hogy a hangulatot visszaadjam, talán érdemes egy kicsit megerőszakolni a nyelvet. Ám nem szívesen teszem, mert anélkül is nehéz lesz elolvasni. Nem lehet a végtelenségig archaizálni, inkább megpróbálok másképpen visszaadni a hangulatot.

Arról nem is beszélve, hogy van különbség az erdélyi és a regáti román nyelv között, és nagyon nehéz ezt megértetnem a bukaresti szerkesztőkkel. Ráadásul Bánffy nyelvezete magyarul is nagyon erdélyies. Ha én egy erdélyies román nyelvet produkálok a fordításkor, akkor a bukaresti szerkesztő úgy a fejemhez csapja, hogy arról koldulok. Azt fogja mondani, hogy nem tudok románul. Holott ő nem tud erdélyiül. Ez most nagyon fontos, mert Bánffy erdélyiül ír akkor is, amikor német, angol vagy francia idézeteket használ, ráadásul filológus szemmel nézve hibásan. Rossz németiséggel ír, és ez nagy gond. Kijavítottam a németiségét, úgy gondoltam, hogy ez speciel nem a provincializmus számlájára írandó, hanem a slendriánságáéra. Meg arra, hogy annak idején elmaradt a szerkesztői munka. Franciául ugyanez a helyzet.

Seres Lili Hanna

TOVÁBB

Nem ismerték egymás nyelvét. A szülei nem segítettek és nem engedték nekik, hogy tanítsák a sajátjuk. Így jöttek rá, hogy könnyebb és izgalmasabb egy harmadik nyelvet kitalálni. Hátrahagyták régi énjüket és fölfedezték egymásnak a tárgyakat. Basuó volt a dió, amit rugdostak, karite a rongyos baba. A porba vonalakat húzni némán is lehet. Piszkos arcuk mosolya meg nyálkás könnye se kapott nevet. Csak azután, hogy vége lett. Az érzéseknek nem volt idő nevet adni. Úgyhogy csak üvöltöttek, amikor az egyik család továbbment.

PORLADÁS

Maradékom lettél. Kérgeimben mászó hangya, hogy mondjam ezentúl, ahogy régen, hogy nekem csak a fényed kell?

Hűvös vagyok, mint a tengeri szél, mégsem akarlak elfújni, inkább megvárom, amíg magadtól hullasz homokszemekké.

Nem gondolok már az izgatott pislogásaimra, szemem leragad, össze az álmoktól, amiknek rég nincs közük hozzád.

Üresen állok bennük, nem csak kint, bent sincs senki, kigombolom magam és elporladok én is.

Az angol szöveg szerencsére kevés, akkoriban nemigen tudtak még angolul, maximum a lovaglással, vadászattal, erdészettel kapcsolatos kifejezések jelennek meg, de ezekre nincs is román szó, sőt még magyar sincs, mégis: románul elég nehéz ragozni őket. Estéket töltöttem el az erdőgazdálkodással kapcsolatos kifejezések megértésével. Beszéltem ugyan erdészekkel, akik elmagyarították, de

lefordítani ők sem tudták a szakkifejezéseket. Ilyenkor inkább körülírom és megmagyarázom a situációt, hogy értse az olvasó. Annyit mindenesetre tanultam már Bánffy-tól, hogy ha lenne erdőbirtokom, akkor tudnám, mit kell csinálni. De a szakkifejezések románul ettől függetlenül nincsenek meg. Bánffy ugyanis sok mindenhez ért, sok mindent nagyon plasztikusan leír, sok mindent átlát a világból. Noha a legkevésbé a saját érzelmi világát.

Aztán itt vannak a magyarul sem ismert szavak: a *gárdiátlan lépcsők*, *kaputos emberek* – ezek lefordíthatatlanok, és érthetetlenek is. Nem is beszélve a kaszinóban játszott játékokról, amelyekre csak angolul és franciául vannak kifejezések, románul nemigen. Ráadásul olyan játékokat játszottak, amelyeknek semmilyen logikájuk nincs, egyszerű házárdjátékok – nehéz őket tehát a szabályok elolvasásából, megtanulásából megértenem. Amúgy hál’ istennek nem az a lényeg, hanem a lélektani leírások, amelynek a játékasztal csak a színtere.

A növényeket vagy a gombákat a hangulat leírására használja, a nevek asszociációkat indítanak el. Itt van például a kecskerágó, amelynek nincs román megfelelője egy szóban, csak körülírással, az viszont tönkreteszi a szöveg hangulatát. Ráadásul a kecskerágónak sajátos színvilága is van, ciklámen és narancs, amiből a szerző tovább asszociál – de miből, ha románul nincs rá megfelelő szó? Ugyanez a helyzet a gombákkal is. Látszik, hogy erdélyi nagybirtokos volt, aki ismerte a birtokát. Sokat segített amúgy ebben a Bodor Ádám könyveinek fordításakor szerzett tapasztalat. Nem a botanikai ismereteimben, hanem abban, hogy a mondatokat hogyan ne rontsam el, a hangzásukat figyeljem, mert az sokkal fontosabb, mint a gombák fajtája. Valamilyik vonatkozást a kettőből fel kell áldozni, így aztán többnyire nem is törődöm azzal, hogy botanikailag helyesen fordítsak.

Aztán ott vannak a lovak és a különböző konflis- és szekértípusok. Egylovas, kétlovas, ötlovas, négylovas, mindenféle előfordul, mára már konflisszakértővé képeztem ki magam. Azt is tudom, hogy melyik ló mire alkal-

masabb, és a vadászatok fajtáit is ki kellett bogoznom. Ennek sem igen volt meg a román nyelvben az alapja, a román kultúrában ez korántsem volt ennyire szervezett és flancos, miközben a magyar kastélyok, vadászatok luxusa erre alapult. Segít, hogy helyel-közzel megjelent már ez a luxusszórakozás Romániában is, de ha nem, akkor legalább hivatkozási alap lehetek. Nagyon sokat segít, ha Prous-

A hírneves Bánffy-ménes, a háttérben Bánffy György

tot olvasok – aki egyébként Bánffy kortársa volt – jó román fordításban, mert a leírások fordítására ott például van hagyomány. Igaz, hogy annak francia stichje van, Bánffynak meg osztrák–magyar monarchia-parfümjé. De legalább mindkettőben nagyon fontos a pazarló luxuseriőrök érthető leírása.

És végül a kedvenc jelenetem: a hős odalép az ablakhoz, és lekaparja a jégvirágot róla, hogy benézzen. De közismert, hogy jégvirág csak belül van. Hiába, ilyen az, ha valaki nem engedi szerkeszteni a könyvét. Úgy hírlik, ha szóltak neki, hogy kegyelmes uram, itt valami nem stimmel, akkor az volt a válasz, hogy maga csak hallgasson. Így aztán néha át kell egy kicsit értelmeznem, leginkább szerkesztenem a szöveget, hogy azok érthetővé váljanak. Szóval ez a fordításom egy kicsit szerkesztői munka is.

Lejegyezte: JÓZSA Márta

Demény Péter

A FARKASOK DALA

Bánffy Miklós születésnapjára

Gróf úr, hát ez az év is véget ért.
A farkasok most is vonyítanak.
Gróf úr, a hó nem írt újabb zenét,
az esőcseppek nem vakítanak.
Gróf úr, a gyávaság még dolgozik,
és műveltségként adja el magát,
az üresség ma is bartókozik,
és árasztja a középszer szagát.

Gróf úr, Kolozsvár fölött lomha angyal
számolja már a másodperceket,
az ember szíve tele van az aggyal,
és elképed, ha szerelmet remeg,
és elképed, hogy megszámláltatik,
és még maradhat ezen a világon,
és ha szívében szálka már a hit,
reménykedhetik helyette az álom.

Gróf úr, sok boldog születésnapot,
néha látom ott Bonchida fölött.
Mint Ikarosz, érintse a Napot,
és ne találja el a gyáva rög.
Gróf úr, ki bátor volt egyszer, az marad,
míg a világban hajnal van és alkony.
És aki tehetséges, az szabad
proscéniumban és az utcasarkon.

Gróf úr, hogy én még mindig remélek,
abban, hiába, Ön is a ludas.
Mert iszap is volt, gyöngy is ez az élet,
húzott vizet is, sárt is a kutas.
De láttam Önt és éles okosságát,
és tehetségét, ahogy húsba vág.
Érzem a reményét és a magányát,
és üvöltöm a farkasok dalát.

KÉPE EGY CSELEKEDETNEK

– Károly–Zita-bélyegek
és korabeli kritikájuk

A xx. század első évtizedeiben fokozott szakmai figyelem kísérte a grafika, azon belül is az alkalmazott grafika művészetének alakulását. Egyre több pályázatot írtak ki plakátok vagy prospektusok készítésére, ennek következtében egyre több elméleti írás és kritika is született. Az első világháború alatt számos hadibélyeget, jótékonysági bélyeget bocsátottak forgalomba, amelyek készítésére rendszerint pályázattal hívták fel a grafikusok figyelmét. Egy-egy bélyegtervezési pályázaton szerzett díj nem csak szakmai elismertséggel vagy éppen kritikával, hanem legtöbbször anyagi bevétellel is járt.

A jelentőségét növelte, hogy ezt a kisgrafikai alkotást országos reprezentációs eszközként tartották számon. Jól tükrözi ezt Elek Artúr írása: „Világos, hogy a levélbélyeg éppen csak levélbélyeg, nyugtatója annak, hogy egy-egy levél postai szállításának költségét leróttuk: fizetési eszköz, használati tárgy. De

egyben jelkép is. Jele, képe a fizetés műveletének, annak a pénzértéknek, amelyet papíros alakban képvisel. És mint ahogy meghatározásában benne a *kép* neve, azonképpen anyagi megjelenése szerint is kép a levélbélyeg: képe egy cselekedetnek, egy kötelezettségnek, az állam egy intézményének, magának az államnak. (...) Kép, tehát olyan megjelenési forma, melyhez a művészetnek van elsősorban köze.”¹

A bélyegeket gyakran érte az a vád, hogy művészi színvonaluk nem túl kimagasló, mivel a tervezők többsége nem alkalmazkodott a bélyeg kis méretéhez. Ez ugyanis nem ad lehetőséget nagyon részletező, erős plaszticitásra vagy perspektívára törekvő grafikára, festői megoldásokra, s a pályázatokra jelentkező művészek gyakran nem is rendelkeztek kellő grafikus képzettséggel (amit a kritika nemegyszer fel is rótt). A rajznak tömör megfogalmazása mellett is dekoratív hatást kellett keltenie: „Ha azonban a levélbélyeg ornamentuma a borítéknak, akkor logikus követelmény, hogy rajzának jellege is ornamentális legyen.”² A bélyegek esetében fontos szempont volt még a Magyar Királyi Posta feliratának és a kifizetett pénzüsszeget jelző számnak a jól látható feltüntetése, illetve ezek kompozíciós egysége az ábrázolt kép-pel. A művészi színvonal javítása érdekében a szakértők a pályázatok szakmai zsűri általi elbírálását, vagy szűk körű, csupán a legjobb grafikusokra szorító meghívásos pályázatok kiírását kérték, illetve azt, hogy legyenek gyakoribbak a bélyegkiadások, a posta törekedjen a bélyegkép változatosságára.

A bélyegre tehát fontos grafikai alkotás-ként tekintettek, s mint ilyet, az állami reprezentáció mellett emlékállító szereppel is felruházták. A Magyar Királyi Posta első emlékbélyege iv. Károly megkoronázása alkalmából készült, és a koronázás napján, 1916. december 30-án került forgalomba.³ A kiadá-

¹ Elek Artúr: „A művészi levélbélyegről”. *Magyar Iparművészet*, 1917/1–3. (20. évf.) 72. o.

² Uo. 73. o.

³ Létrejöttének történetét sajtóforrások alapján feldolgozta Hamza Imre–Kostyán Ákos–Makkai László–Steiner László–Surányi László–Varjasi Béla: *A magyar bélyegek monográfiája iv. Közlekedési Dokumentációs Vállalat*, 1971. 234–239. o. A technikai pontosításokért vö. uo.

suk ötletét gr. Tisza István miniszterelnök vetette föl, s Bánffy Miklós december 6-án egy értekezleten vitára is bocsátotta. Így született meg a döntés, hogy két értékből álló sorozatot fognak kibocsátani. A rendelkezésre álló idő rövideje miatt szűk körű pályázatot hirdettek, amelyre három művészt hívtak meg: Brandmayer Vilmost, Haranghy Jenőt és Pethely Gyulát. A bélyegterveket december 19-én mutatták be a közlekedésügyi minisztériumban, ahol a zsűri helyben és azonnal elbírálta őket. Pethely tervei mellett döntöttek, de a nyomóeszközök minél gyorsabb előállítására érdekében az Állami Nyomda változtatott a rajzokon.

A szakmai körök nem voltak jó véleményekkel az elkészült bélyegekről. Többen azt fájalták, hogy Magyarország nemzetközi szinten ilyen, művészetileg és nyomdatechnikailag is silány alkotásokkal reprezentálja magát: „A koronázási bélyegek nem csupán hazánkban keltettek általános megütközést, hanem – ami sokkal bántóbb – külföldön is. Joggosan kifogásolták a bélyegek otromba rajzát és a sokszorosítás kezdetlegességét. (...) Az egyik külföldről érkezett levél írója keserűen jegyzi meg, hogy az ő városában nagy bélyeggyűjtők vannak s azok azt mondják, hogy a magyar bélyegeket mindig idegenkedéssel fogják a kezükbe. Nincs az a balkáni kis ország vagy óceáni sziget, mely ne röstellene ilyen bélyegekkal forgolódni a világban.”⁴ Kritizálták továbbá a nyomdát és a művészi bizottságot is: „Az államnyomdától megszoktuk, hogy nem tud szépet produkálni s amit a kezébe vesz, elrontja. A koronázást előkészítő művészi bizottság is következetes maradt magához, pedig tőle joggal elvárhatuk volna, hogy nagyobb körültekintéssel fog hozzálatni feladatai teljesítéséhez.”⁵

Az ironikus hangvétel nem kímélte a művészt sem: „Meghalt az első filléres sor, éljen a második. Élt is vagy három hetet, ez is sok volt belőle (...). Pethely művész sírva fakadt a koronázási terve láttán, melybe két heti fáradságos munkát pazarolt és a lelkét vitte

bele. Tény, hogy elrontani a dolgot kevesen tudnak úgy, mint az államnyomdában.”⁶ Pethely Gyula személyéről és munkásságáról nagyon keveset lehet tudni. Az bizonyos, hogy 1909 és 1913 között az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola bútortervezési képzésében vett részt.⁷ Tervezett már emléktárgyat a koronázási bélyegek előtt, igaz, ennek kevés köze volt a kisgrafikához. 1916-ban Irsai Endrével együtt egy pályázati felhívásnak eleget téve készítettek háborús emléktárgyakat.⁸ Vele szemben Brandmayer Vilmos neve 1910-től kezdve szerepelt a bélyegtervezési pályázatok díjazottjai között, Haranghy Jenő pedig már ismert grafikusnak számított.

A negatív kritika ellenére az emlékbélyegek népszerűsége nagy volt. Mindössze néhány városban, Budapesten kívül Kassán, Kolozsvárt, Nagyváradon, Pécsen, Pozsonyban, Sopronban és Temesváron árusították, de az első kiadás már a forgalomba bocsátás napján elfogyott.⁹ A tízfilléres bélyeg Zita királyné balra néző mellképét ábrázolta kör alakú mezőben, fején az osztrák házikoronával, iv. Károly pedig a tizenötfilléresen balra tekint, fején a magyar koronával. Joggal feltételezhető, hogy ezek a kisgrafikai alkotások elsősorban nem a művészi színvonaluk, hanem a jeles alkalomnak, az emlékállítási gesztusnak köszönhetően voltak ennyire kelendőek.

Ezekon kívül viszont egy valamivel későbbi bélyegkiadás is megörökíti az uralkodópár arcképét. Elek Artúr a már idézett szövegében kifejti, hogy a bélyegek díszítése *báttran lehet* az uralkodó, az államférfiak vagy más híres emberek portréja. Az alacsony művészi színvonalú bélyegkibocsátások miatt továbbra is egyre több negatív kritika érte a postát, így 1917 elején újabb pályázatot írt ki. Az addig forgalomban levő aratók bélyegeket az uralkodópár képével szerették volna felcserélni. A magas pályadíjaknak köszön-

4 *Magyar Iparművészet*, 1917/1–3. (20. évf.) 63–64. o.

5 *A Bélyegőzsde Hírlap* 1917. március 10-i cikkét közli Hamza et al.: i. m. 237. o.

6 *A Bélyegőzsde Hírlap* 1916. december 31-i cikkét közli: uo.

7 Helbing Ferenc szerk.: *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola évkönyve 1880–1930* (https://issuu.com/momekonyvtar/docs/evkonyv_880-1930; hozzáférés: 2016. 09. 04.).

8 A pályázat eredményeit és a tárgyakról készült fotókat közli: *Magyar Iparművészet*, 1916/1–2. (19. évf.)

9 Hamza et al.: i. m. 238. o.

hetően a jelíges pályázatra sok terv érkezett.¹⁰ Ennek ellenére a *Magyar Iparművészet* cikkírója szerint „alig akadt köztük egynéhány komoly figyelemreméltó mű.”¹¹ A harminchárom művész nyolcvannégy terve közül Földes Imre nyerte el mindkét első díjat, sőt egyik terve a másodikat is. A beérkezett pályaműveket az Iparművészeti Múzeum-

geket iv. Károly balra tekintő profilja ékesíti, az ábrázolást pedig vékony keret zárja közre, amelyet csupán a Szent Korona keresztje tör át. A király a koronázó palástot viseli, tekintete nyugodt és méltóságteljes. Az arc plaszticitását Földes finom vonalkázással teremtette meg. A 40 és 50 filléreseken Zita királyné mellképét egy stilizált növényi ornamen-

ban rendezett kiállításon a nagyközönség is megtekinthette.

Földes rendkívül jó rajztudással rendelkező grafikus volt. Tanulmányait az Iparrajziskolában és a Mintarajztanodában végezte, de külföldön is járt. Meglepő lehet, hogy az egyik legnagyobb és az egyik legkisebb méretű grafikai műfajban is kimagaslót alkotott: a művészettörténet leginkább plakátgrafikusként tartja számon. Első bélyegtervét 1906-ban közölte a *Magyar Iparművészet*, s az 1910-es években többször is díjazták hasonló pályázatokon.

Az 1918 szeptemberében kibocsátott bélyegek 1920-ig maradtak forgalomban (a Tanácsköztársaság alatt felülbélyegezve használták őket). A 10, 15, 20 és 25 filléres bélye-

gékét iv. Károly balra tekintő profilja ékesíti, az ábrázolást pedig vékony keret zárja közre, amelyet csupán a Szent Korona keresztje tör át. A király a koronázó palástot viseli, tekintete nyugodt és méltóságteljes. Az arc plaszticitását Földes finom vonalkázással teremtette meg. A 40 és 50 filléreseken Zita királyné mellképét egy stilizált növényi ornamen-

tás keret övezi. A jobbra tekintő profilkép háttere nem egységes, mint az előző bélyegnél, hanem dicsfényszerű sugarak veszik körbe a kecses alakot. A királyné tekintete is méltóságteljes, gyöngysort és díszes ruhát, valamint az osztrák házikoronát viseli. A grafikai megfogalmazás mindkét esetben tömör és szépen érvényesül. A bélyegtervezés a xx. század első évtizedeiben jelentős grafikai műfajnak számított. A gyakori pályázatok, az ezeket övező kitüntetett figyelem, a hozzáértő kritikusok szenvedélyes szakvéleménye jól tükrözi, milyen fontosságot tulajdonítottak ezeknek az apró alkotásoknak. A koronázási emlékbélyegek kiadásának nemes gesztusa a grafikusok és a nyomdászok negatív fogadtatása ellenére is „közönségikert” aratott. A későbbi, Földes Imre által tervezett Károly–Zita-bélyegek pedig az uralkodópárnak és a magyar grafika magas művészi színvonalának is méltó emlékei.

¹⁰ Két kétezer koronás és két ezer koronás pályadíjat osztottak. A teljes kiírásért lásd: *Magyar Iparművészet*, 1917/4. (20. évf.), „Hivatalos közlemények” vagy Hamza et al.: i. m. 252. o.

¹¹ *Magyar Iparművészet*, 1917/7. (20. évf.) 214. o.

Toroczkay András

APA

Visszaszámol:
már csak 227 nap.
Feljön néha hozzám,
leültetem,
nem akar zavarni.
Vastag szemüvege mögött
barna szemekkel néz.
Ősz erdő a szakála,
veszi körül száját
– erdősor, amit ültetett –,
most elhagyott kút a szája
ami mögött elbújtunk nagymamánál.
Ebben a szájban egyszer
ötven krémes túnt el
egy délután a legenda szerint,
és egy négyzetméter fröccs dőlt le
egy másik ötvenéves legendában.

Ezekkel az ajkakkal csókolta anyát.
Vagy mondta, hogy „majd a házasság után”,
hiába kérlelte ezeket az ajkakat anya
egy cserkész táborban.
Ezekkel az ajkakkal adott jóéjt-pusztit később,
ezekkel az ajkakkal kérdezte
mit hozzak Ausztriából.

Volt csúcson, tönkre is ment párszor.
Mikor csődbe ért, ruhája szélét sodorgatta,
mint egy szavaló kisfiú, aki szégyelli magát.
Terpeszben ült egy kalapáccsal a kezében
mikor a házunkat építette.
Gondterhelten nézte a szeget.

Történeteket mesél arról,
mikor még nem voltam,
nem tudok betelni velük.

Milyen volt mikor a Szovjetunióban
a kirgiz balettelőadást nézte részegen,
milyen mikor szórta a rubelt,
hogyan végezte el a rsz-ben egy délután alatt
azt a munkát, aminek egész télre ki kellett volna tartania.

Röhrig Géza

LENIN

szájüregébe szalicilt szórtunk
hogy a gyomornedvek
a kecskeszakállát meg ne fessék

a zsírdús és vérbő szerveket
(agy lép máj) kiemeltük
helyükre kókuszajat tömve

megkerestük a fejtériát
s a kanülön keresztül nagy nyomással
egy hónap alatt a teljes érrendszert
sikerült tartósítanunk

a nyugatról rendelt holmik
időben érkeztek
így a szárítás után rögtön
hozzákezdhattunk a fixáláshoz

belső csapadék nem maradt

a színek kissé halványodnak majd
s némi zsugorodásra is számítani kell

fénytől mentes helyen tárolandó

Ha bejön a lakásbiztosítás,
a fűtőszolgáltató átterítés,
ahogy bejött a légyfogó-biznisz,
a kazánbeszerelés,
a daloskönyv-árusítás,
ahogy bejött a mák, kamilla, krumpli, sajt –

Mindig próbálkoztunk, kisfiam.

EGY KISFIÚ ELSŐ EMLÉKKÉPEI

– Beszélgetés Habsburg Györggyel IV. Károly megkoronázásának centenáriumán

Gróf Bánffy Miklósnak a koronázási ünnepségek látványvilágának kialakításához mindössze huszonhat nap állt a rendelkezésre. A páratlan ünnepségsorozat az első világháború kritikus pillanataiban zajlott, Bánffy – a frontszolgálatról hazatérve – mint egy vérbeli színházi rendező fogta fel az eseményt. A rendkívül nagyszabású dramaturgiai fogásokat sem nélkülöző ceremónia összképéhez szervesen hozzátartozott a legderűsebb színfolt, az akkoriban négyéves Habsburg Ottó belekomponálása... Amint a korabeli magánaplók is tanúsítják: „A Király és Zita királyné a kis trónörökösrel magyar díszben mindenkit elbűvöltek ifjúságukkal. A legcsodásabb látványosság, a legkábítóbb színpompa volt, amit el lehet képzelni, mondják. Az ifjú királyi pár mindenkit »megfőzött«, ahogy pestiesen mondják, a szeretetreméltóságával.”

A családnak jobbra ugyanazok a források állnak a rendelkezésére a koronázással kapcsolatosan, mint bárki másnak, de van néhány olyan emlék, amelyik valóban egyedi, ezek édesapám visszaemlékezései. Sajnos számomra nem adatott meg az a lehetőség, ami az idősebb családtagjaim számára, hogy beszélgethessek erről az eseményről nagyanyámmal, Zita királynéval, hiszen nagyon fiatal voltam, amikor ő meghalt. Soha nem beszéltem vele a koronázásról, így sajnos ilyen típusú emlékeim nincsenek – mindazt, amit tudok, édesapám, Habsburg Ottó visszaemlékezéseimből tudom, de ezt is úgy kell tekinteni, mint egy négyéves gyermek emlékképeit. Természetesen számára kiemelkedő esemény volt, életének legkorábbi, ugyanakkor meghatározó emlékei közé tartozott. Nagyon sokan vissza sem tudnak emlékezni mindarra, ami három-négy éves korukban történik velük. Így nem csoda, hogy az, amit fölidézett, nem egy hosszabb összefüggő történet, inkább emlékképek sora. Számomra mégis nagyon fontos volt például az, hogy amikor ellátogattunk a budai Várba, a koronázás legfontosabb színhelyére, a Mátyás-templomba, akkor édesapám pontosan megmutatta,

hogyan hol ült a koronázás alatt. Egy ilyen kisiúnak – már a magassága miatt – megpróbáltatás volt kilátni, bármit is jól megfigyelni a zsúfolásig megtelt templomtérben. Külön gondot jelentett számára az is, hogy a bolgár cár ült mellette, aki szerette volna elmagyarázni neki mindazt, ami történik, miközben édesapám jobban szeretett volna maga figyelni arra, mi történik a ceremónián. Mindazonáltal tudta, hogy udvariasan kell viselkednie,

A királyi család a koronázási díszben

ha a szomszédja hozzá beszél, válaszolnia kell, de mégis jobban lekötötte, ami a templomhajóban zajlott. Egy három-négy éves fiúnak nem sikerült azonnal felfognia az esemény jelentőségét, de ez a későbbiekben mégis megtörtént, hiszen a koronázásnak még különlegesebb jelentőséget adott az a tény, hogy a következő években egyre ritkábban láthatta az édesapját. A nagypám, mint császár és király, a világháború közepén ritkán tartózkodhatott a családja körében. Ilyen formában még különlegesebb jelentősége lett a koronázáson is együtt töltött időnek. Később már

mindössze azt a pár hónapot volt része az édesapjával együtt tölteni, amikor már Madeira szigetére száműzték őket. Ekkor volt alkalmuk együtt sétálni, hosszabban beszélgetni, de ott még mindig csak kilenc éves, tehát még akkor is nagyon fiatal volt. Ott azonban már nagyon pontosan megértette, hogy az édesapjának a koronázás az élete egyik nagyon fontos, ha nem a legfontosabb eseménye volt. Mélyen vallásos lelkületű emberként egy eskü, amelyet egy ilyen pillanatban királyként letett a népének, mindennél fontosabb volt. Azt is láttam, hogy ez a koronázás a rövid idő alatt, kisiúként is meghatározta édesapám kapcsolatát Magyarországgal. Saját tapasztalatomból is mondhatom, láttam azt a különleges kötődést, amellyel édesapám Magyarországhoz fűződött. Mert ugyan nem lehetett hazajönni, de mindig nagyon pontosan figyelt arra, hogy ápolja a kapcsolatokat, figyelt arra, hogy mi történik Magyarországon... Arról nem is kell külön beszélni, hogy mit tett az Európai Parlamentben Magyarorszáért. Mindezt meghatározták a korábbi beszélgetések az édesapjával Madeira szigetén, majd

később a bencés tanárai, akik segítettek abban, hogy a hazaszeretete elmélyüljön. Még azzal a kívánságával is, hogy szívurnáját Pannonhalmán helyezték örök nyugalomra, azt jelzi, hogy számára ez az ország mit is jelent.

Bár a kis trónörökös számára a mesekönyvek jelentették az igazi örömet, például Sebők Zsigmond Mackó ura, amelyet maga Singer János biztosított számára, valamint a számos különleges játék, amelyekkel az alkalomra megajándékozták, voltak emlékei a különleges külsőségekről, a díszítésről, a pompáról?

Mindazt, amit a koronázásról tudok, inkább könyvekből, történelmi dokumentumokból sikerült összegyűjtenem, és csupán egy kisebb részt jelentettek azok a történetek, amelyeket édesapám mesélt el. Természetesen arról is megemlékezett, hogy rendkívül szépek és izgalmasak voltak a külsőségek, minden színes és nagyon látványos volt, hiszen mindenki a legpompásabb, legősibb díszruháját öltötte magára. De – éppen a színes forgatag miatt – órá Tisza István tett rendkívüli benyomást, aki fekete díszmagyarban volt. Édesapám mesélt arról, hogy gyermekként szomorú volt amiatt, hogy a nagy fogadáson az étkeket csupán megmutatták, és valójában nem ehetek meg semmit. Később értette csak meg, érett fejjel annak a gesztusnak az értékét, hogy miért látni lehetett csupán ezeket az étkeket... Hiszen ezeket az ínycsikmósokat jótekingysági célra ajánlották föl.

A Magyarországon élő unoka, Habsburg György élénk érdeklődéssel követi mindazokat az eseményeket, amelyek célja az 1916-os koronázás centenáriumáról szóló megemlékezés. Ilyen volt az *Illúzió és tükröződés* című, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet által rendezett kiállítás a Magyarság Házában, amely első ízben bővítette ki a Magyar Nemzeti Múzeum koronázásról szóló kiemelt anyagaival a vándorkiállítást. A tárlatlátogatáson különleges anekdotát idézett fel, amikor elmeséltem, hogy Bánffy Miklós feljegyzései szerint a főlovászmester különlegesen szigorú szemmel ellenőrizte a díszítést, sok helyen meg is nyirbálta azt, hogy kizárja a király lovának esetleges ijedtségét vagy olyan típusú megindulását, amely Ferenc József koronázása esetén a koronázási dombról való lelovagolás során előfordult... Ez alkalommal mesélte el, hogy IV. Károly Krózus névre hallgató paripája a ceremónia során, a szokatlan körülményektől olyan sokkos állapotba került, hogy soha többé nem tűrt lovast a hátán... A korabeli magánnaplók megemlékeznek a csodálatos látványról, amit a fiatal királyi pár nyújtott, illetve az angyali fürtös kisfiúról, akinek valószínűleg rendkívül kényelmetlen, de a káprázatos Benczúr Gyula tervezte öltözéke volt – ezt egyetlen híradás sem mellőzte...

Édesapám örömmel mosolygott, integetett, de soha nem említette, hogy az öltözék kényelmetlenségét okozott volna a számára. Mi is láthattuk a koronázási dokumentumfilm páratlan képkockáin; mai technikával sokkal többet láthatunk, mint amit akkor bármelyik résztvevő érezhetett az eseménysorról. A film egyedi lehetőség, ugyanakkor teljesen más benyomást nyújt, mintha csak fotográfiákat néznénk. Látható, mekkora tömeg indul el minden irányból, és külön érdekesség, aho-

gyan megérkezik a Mátyás-templomba a hintók sokasága, ugyanakkor megjelennek már az autók is, ami szintén nagyon érdekes.

A leghosszabb időt a templomban töltötték – esetleg volt-e az édesapjának más helyszínről is emléke?

Amikor fent a várban sétáltunk, akkor nagyon sok helyszínt megmutatott, de elsősorban nem a gyermekkori emlékei alapján. A ceremónia lefolyására, eseményeire emlékezett, de a pontos helyszíneket nem minden esetben tudta úgy azonosítani, mint többek között a koronázási domb helyét.

Mi az Ön személyes véleménye, a koronázásnak milyen jelentősége volt a család életében, és milyen hatása volt a korabeli társadalomra?

A fontosságára eleve az a tény is rávilágít, hogy alapvető volt a különbség az osztrák császárság és a magyar királyság között, hiszen az osztrák császárnak nem volt szüksége koronázásra, mert automatikusan császár lett, amikor meghalt az előző császár. A koronázás – az eskütétel miatt – mindig különleges esemény. Egy mélyen vallásos ember, amikor az esküt leteszi, akkor az egész élete megváltozik. Ezt az egész eseménysorozatot manapság történelmi kontextusban kell megvizsgálni, ez az eskü inkább egy *pro forma* rész, egy hosszú ceremónia kicsiny eleme. Ebben az időben teljesen más volt a helyzet, a vallásos érzés meghatározóbb volt, ezt tükrözta később a boldoggá avatása is. Nagy befolyással volt ez az ő egész életére is. Ugyanúgy, ahogy a magyar Szent Koronának a mindenkori szerepe és jelképe is nagyon más volt mindig, tudja, egy külön történet, sokrétű funkció, amit betölt. Sokkal nagyobb hatással bír, mint más országok

esetében. Ezt az én nagyapám is pontosan tudta... Ezt még manapság is lehet látni, hogy a Szent Korona nagyobb hatással bír, mint egy egyszerű koronaékszer más monarchiák esetében.

Hogyan látja a koronázás centenáriumi megemlékezését, a megemlékezés jelentőségét?

Az időpont nagyon fontos, hisz amikor ilyen kerek az évforduló, a centenárium sokkal könnyebben érzékelteti az esemény valódi jelentőségét. Lényeges ugyanakkor az eseményt történelmi kontextusba helyezni, megmutatni a folyamatokat és a körülményeket, amelyek közepette ez az esemény lezajlott. Nagyon jól be lehetne mutatni az esemény jelentőségét: egyszerre a tárgyi külsőségeket a független helyszíneken, ugyanakkor azt a szakrális háttérrel is, amely az esemény szerves része volt.

SZEBENI Zsuzsa

Mackó úr szárazon

A kis trónörökös kedvenc olvasmányának későbbi kiadása

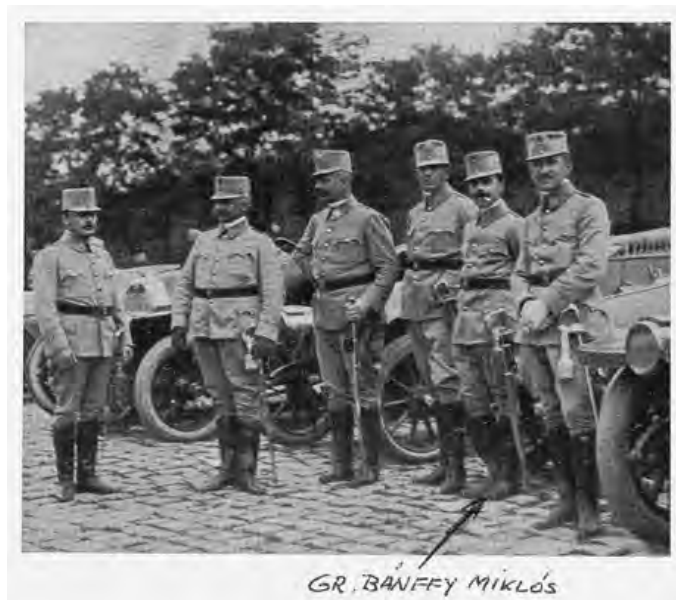
EGY CÍM MAGYARÁZATA

– „A borvörösös bársonytól a csukaszürke posztóig” (Gróf Bánffy Miklós, az utolsó koronázás főrendezője)

A 2016-os év iv. Károly megkoronázásának az emlékéve, az év során számos ezzel kapcsolatos esemény zajlott le. Az emlékév nyitóeseménye az Országos Színház-történeti Múzeum és Intézet kiállítása, amelynek címe *A borvörösös bársonytól a csukaszürke posztóig*. A kiállítást Prőhle Gergely, az Emberi Erőforrások Minisztériumának helyettes államtitkára nyitotta meg, az esemény házigazdája Dr. Ács Piroska igazgató, a kiállítás kurátora pedig e sorok szerzője volt. A tárlat a Krisztina körúton, az Áldásy-palota szalonjában július 9-től szeptember 8-ig volt látogatható, illetve egy változata a társkurátorok, Rákossy Anna és Maczó Ferenc részvételével a Tihanyi Bencés Apátságban, iv. Károly emlékszobájában ez év novemberéig látható.

Gróf Bánffy Miklós sokoldalú tevékenységének egyik legemlékezetesebb, leggyakrab-

ban emlegetett mozzanata a koronázás megrendezése volt – alighanem ez az egyik legnépszerűbb a külföldi recepció körében is. Számtalanszor idézik a szépirodalmi igényességgel részletező, ugyanakkor nyilván szubjektív leírását a koronázásról,¹ amelyet egyszerre igyekezett külső szemlélőként visszatükrözni, de nem tagadhatja, hogy a kulisszatitkok mindenikét ismerte. Egyszerre történelmi tabló, dokumentum, ugyanakkor a

világháború árnyékában lezajló fényes események groteszk lenyomata is. A harctérre ő maga is bevonul, a kor számos arisztokratájához hasonlóan egy különleges alakulatba, az automobilista különítménybe kerül.

Életének egyik szakmailag is meghatározó mozzanata, hogy 1912-ben kinevezik az Operaház intendánsának. Ez nagy kihívás és egyben hálátlan feladat is, hiszen Budapest színházi világa nem igazán tudja, kicsoda ő, sokkal inkább az intendánsi székbe ültetett erdélyi grófnak, levitézlett főispánnak látják, mintsem zene- és színházértő embernek. Amikor azonban elkezd a válságkezelést – hisz az Operaház zűrös állapotai miatt kerül az intézmény élére –, akkor megmutatja, hogy ezen a területen is mire képes. Az intendánsi feladatkörében az Operát helyezi előtérbe, a Nemzeti Színházban megalégszik

¹ Bánffy Miklós: *Emlékezések. Irodalmi és művészeti írások*. Polis, Kolozsvár, 2012. 49–55. o.

azzal, hogy Hevesi Sándort nevezeti ki főrendezőnek. A tervei megvalósításába azonban beleszól a világháború. A színházi életben betöltött szerepe, ugyanakkor származása révén is bekerül a koronázás körül bábáskodók közé, nem is akárhogyan, hiszen a koronázás művészeti bizottságának vezetője lesz.

Nem egyedi eset, hogy a család tagjai a koronázási ceremónia aktív szereplői. A dokumentumokból kiderül, hogy a Bánffy család többször is jelentős szerepet játszott ilyen esetekben, amiből néhány mozzanat napvilágra is került. Nevezetesen az, hogy Ferenc József 1867-es megkoronázásának idejére a Bánffy család már többször vett részt ilyen eseményeken.

Nem is akármilyen tisztséget ruháztak id. Bánffy Miklós grófra, Bánffy Miklós nagypapjára – a főrendiház május 6-án tartott ülésén a koronázási hitlevél átadására kéri fel az alábbiak kíséretében: „megválasztottak a felsőháznál, a hitlevél készítőin s az elnökön kívül Girk pécsi, Pankovics munkácsi püspököt, gr. Károlyi Gy., gr. Nádasdy L., gr. Zichy B., gr. Andrássy M., gr. Bánffy M., gr. Waldstein J., gr. Széchenyi K., a képviselők közül: Horváth A., b. Miske I., Mocsonyi S., gr. Zsigray F., Túry G., Domokos L., Botka M., Szász

K., Nagy L., Molnár P., Huszár, Ivánka Zs., Opicz S., Vecsey Oláh K., b. Ambrózy L., Kudlik I., Kuba J., Dimitrievics M., Mihályi P., Perczel P., Kardos K., Karácsonyi F., b. Wodianer A. A korona vitelére: a felsőháztól gr. Károlyi Gy., gr. Festetics Gy., gr. Batthyány ifj., gr. Pejachevich G., a képviselők közül Bánó J., Inkey J., Vojnics B. és Dózsa D.”

A *Koronázási Albumból* azt is megtudhatjuk, hogy milyen pompával vonultak fel: „Mindezek díszkocsikban és fényes öltönyökben Budára mentek és a' belügyminisztérium elnöki irodájában összegyűltek, hogy innen a királyi várpalotába menjenek át, hol mindjárt megérkeztek után a trónterembe eresztettek. Nemsokára ezután megjelent Ő Felsege magyar tábornoki egyenruhában, körülvéve fényes udvari kísérete által.”

De nem csupán id. Bánffy Miklós vesz részt Ferenc József koronázásán, amelynek egyik legfontosabb mozzanata az aransarkantyús lovagok avatása – ez alkalommal harminc nemes urat üttettek lovaggá az alábbiak szerint: „Ő Felsege kivonta azt hüvelyéből és megérinté vele háromszor a vállát minden aransarkantyús vitéznek, kiknek sora már előbb Ő Felsege elé terjesztetett jóváhagyás végett. Az országbíró és a m. k. minister Fes-

A koronázási eskütétel 1916. decembe 30-án

Szilágyi Ákos

KOSSUTH LAJOS TORINÓBAN

Tarr Bélának szeretettel

Kossuth Lajos Torinóban
meglátta magát egy lóban
az is lehet nem is ő volt
hanem az a bajszos ápolit
ne kérdezzük ne firtassuk olyan régen volt

mellette állt neve nincsen
vagy ha van hát neve Nietzsche
úgy nézték el ketten a lót
mint álomból néznek valót
valót amely elközeleg valót ami nincs

a négy lóból volt az egyik
kérték menni szíveskedjék
hej de a ló meg se moccan
pedig nem is volt még rozzant
Rosinante Rosinante te búsképű ló

odalépett akkor Nietzsche
hogy a kocsis rendre intse
de az ostor épp rávágott
lóvá téve a világot
most légy okos Sancho Panza Puskás Öcsi bá

felzokoga akkor Nietzsche:
hát nincs Isten ki segítsen?!
így borult el a világló
tudván tudva: a világ ló
Upanisádokban így van hogy a világ ló

elragadta a végérvény
de akkor már igen vérzett
szíve helyén vérzett az úr
ahová majd kipenderül
nem ilyen lovat akart ő – zokogott a ló

Kossuth Lajos Torinóban
látta Nietzschét de valóban
konflislóra ráomlóban
a világot siratóban
és nyakába borult Isten mint a lónak ő

(Kossuth Lajos 1894-ben halt meg Torinóban. Nem kizárt tehát, hogy ott állt 1889. január 3-án a Via Carlo Albertón a csődületben, amit egy nagybajszú férfi – a paralitikus sokkot szenvedett Friedrich Nietzsche – okozott, amikor zokogva a kocsis által ütlegett konflisló nyakába borult. Ez annál is kevésbé kizárható, mivel Kossuth ekkoriban a nevezetes utca által határolt tér másik oldalán, a Via dei Millén lakott. A szöveg itt dalként, a szerző előadásában is meghallgatható: http://www.szilagyiakos.hu/hang/20130111_litera_KossuthLajosTorinoban.mp3)

tetics gróf felváltva szólították a lovaggá ütendő vitézeket, kik mély meghajtással a trónhoz léptek és Ő Felsége előtt a második lépcsőre térdeltek. Az ezen alkalommal előhítt »equites aurati« voltak: Almássy Vincze, Apor Géza báró, Bánffy György gróf, Eszterházy András gróf, Friedeczky Timót képviselő, Huszár Ágoston, Kardos Kálmán képviselő, Latinovics Albin cs. k. kamarás, Lazanszky Sándor gróf, Mednyánszky Dénes báró, cs. k. kamarás, kellemesi Melczer István titkos tanácsos és k. személynök, Nákó Kálmán gróf, cs. k. kamarás, demeteri Németh János földbirtokos, Nyáry Jenő báró, cs. k. kamarás, Radványi Sándor udvari titkár, Semsey Lajos cs. k. kamarás, Szapáry Antal gróf, cs. k. kamarás, szitányi Szitányi Bernárd képviselő, Te-

leky Sándor gróf, Torkos László ministeri titkár, Vietoris János képviselő, Vojnits Jakab földbirtokos. Midőn vége volt a lovaggá ütésnek, Ő Felsége rövid időre a sekrestyébe vonult. Ez időközben mindenki, Ő Felsége közvetlen kíséretén kívül, kiment a templomból, lóra ült és alakítá a menetet. Rövid idő múlva Ő Felsége kijött a templomból, a csatlós és a magyar kir. főkamarás segítségével lóra ült.”

Gróf Bánffy György többszörös szerepet tölt be. A lovagi avatáson kívül a vármegyék és városok bandériumai az ország négy kerülete szerint – Dunán innen és Dunán túl, Tiszán innen és Tiszán túl – négy főcsoportra voltak felosztva. A tiszántúli csoport Erdély bandériumait is magában foglalta: „Minden

csoport élén egy fiatal mágnás volt mint rendező, magyar díszöltönyben. Ezen négy mágnás volt: Bánffy György, ifj. Teleky Samu, Wenkheim Frigyes és Csekonics András gróf. Az egyes bandériumok egyáltalán három tagból állottak; de volt megye, a mely hatot, sőt hetet is küldött.” Nem csak a korabeli lapok tanúsága, hanem a rendkívül pompás díszmagyar egyenruhába öltözött Bánffy Györgyről fennmaradt fénykép is dokumentálja az eseményt.

Bánffy György fényképe Ferencz József koronázása idején (1867) díszruhában

Egyrészt a család szerepe miatt nagyon jelentősek a korábbi, 1867-es koronázás Bánffy családra vonatkozó részletei, másrészt azt is tudjuk, hogy édesanyjuk halála miatt Bánffy Miklósnak és nővérének, Katinkának nagyon szoros kapcsolata volt édesapjukkal (aki soha nem is nősült újra), ezt a számos fennmaradt és részletes leírásokat tartalmazó levél is iga-

zolja. Különösen érzékletesek azok a részek, amelyek ünnepeket és katonai parádákat írtak le. Ilyen például Miklós levele egyik londoni utazása alkalmával: „Az élet itt bizony nagyon drága, de legalább lát az ember valamit. Ma volt a király úgynevezett születésnapja. T.i. a király ősszel született, de most ünneplik, mert most van a *season*. Paget Ilnával cousinjához, Mr. Mellon-hoz voltunk híva a katonai parádét megnézni. Igazán gyönyörű volt! A Whitehall előtti téren nagy négyszögben voltak a gárdák felállítva Horsegardeokkal és gyalogos gránátosok. Jött a király lóháton, az egész udvar, mindenféle furcsa maharadzsa stb. A királyné és hercegnék kocsin. A királynak remek lova volt, nagyon jó volna neked. A királyné fogata gyönyörű volt, a többi udvari fogat inkább gyenge, a mieink szebbek, a király nagyon kövér. Voltak igen furcsa indus hercegek kiknek ilyen fővegük volt, és különben egészen európai ruha. Este a hadügyminiszterhez voltam híva egy óriási rout-ra, hol olyan tolongás volt, hogy az ember nem tudta, hogy mi csoda admirálisnak, vagy nagykövetnek tapod a lábára – itt gyönyörűek az uniformisok. Huszárok tulajdonképpen már csak itt vannak.”²

A koronázásról édesapja nyilván számos emlékét osztott meg, akár családi okokból, akár annak a gondolatnak a mentén, hogy ezeket az információkat fia hasznosíthatja a koronázás megrendezése alkalmával. A szervezők közül majd’ mindenki visszanyúl a korábbi tradíciókhoz, például Tisza Isván is, aki Zita királynő kérdésére, hogy mi a pontos teendője és mondanivalója a koronázás során, azt üzeni Kállay Erzsébet udvarhölgyön keresztül, hogy éppen ugyanúgy kell viselkednie, mint Erzsébet királynőnek a koronázása alatt. Sőt a történelmi hűség kedvéért a korabeli lapokból másolatot készíttetett a számukra: „Intézkedtem, hogy az 1867-i koronázási ünnepélyeknek itt a koronázás meglévő leírását mielőbb lemásolják, s amint lehet el fogom azt küldeni. Ez a program természetesen változást fog szenvedni annak

² Bánffy Miklós édesapjának, Bánffy Györgynek címzett levele Londonból, 1905(?). Kolozsvári Állami Levéltár, Bánffy-fond.

Várbeli előkészületek a koronázásra
(Fortepan-felvétel)

lovasmenettel egybekötött és szabad ég alatt lefolytatandó részeiben, amelyek azonban a királyné szerepét nem érintik, miután ő a koronázási templomból visszahajtat a palotába és csak a díszebéden vesz újból részt. Azt hiszem tehát, hogy a ceremóniának a reá vonatkozó része nem fog lényegesebb változást szenvedni. A koronázás alkalmával nem kell a királynénak beszédet vagy szóbeli nyilatkozatot tennie, az 1867-i Pesti Naplóban utána nézve úgy látom, hogy általában csakis egyszer, az országgyűlés azon küldöttségének fogadása alkalmával került arra sor, amely egyenesen a királynét kérte fel, hogy magát megkoronáztassa.”³

Ugyancsak Tisza István levelzéséből derül ki az a tény, hogy az 1916-os koronázáson ismét jelentős szerepet játszik az akkor már idős gróf Bánffy György: „Ime a felkérés a zászlós urak számára: Gr. Akónyi Sándornak, gr. Bánffy Györgynek, gr. Csekonics Endrének, hg. Esterházy Miklósnak, gr. Lónyay Albertnek. Igen tisztelt barátom! Az Ő Felsegeiknek budapesti tartózkodása idejére kiadott hivatalos programot mellékelve, mint zászlós urat, arra kérlek, hogy holnap, december 27-én délután ½ 6-kor és 28-án d. e. ½ 11-kor a királyi várpalotában megjelenni szíveskedjél. Igaz tisztelettel vagyok őszinte hived Tisza.”⁴

Bánffy Miklóst, éppen úgy, ahogyan a többi művészt, teljesen lekötötték a koronázás tenni-

3 Gróf Tisza István összes munkái. Az Országos Tisza István Emlékbizottság kezdeményezésére és támogatásával kiadja a Magyar Tudományos Akadémia, vi. kötet (1916. június–1918. október között írt levelek).

4 Uo.

valói, hiszen tudjuk, hogy nagyon rövid idő állt rendelkezésre, az előkészületekre csupán huszonhat nap, telis-tele rengeteg bosszankodással a számos felmerülő akadály okán, fogcsikorgatással a szűkös költségvetés, valamint a háborús anyagihiány miatt: „Mindenki izgatott, mindenki kérdez valamit. Jekelfalussy Zoltán és Bánffy Miklós mindent elintéznek, finom érzékkel mindent észrevesznek. A rendezés tökéletes (...) pedig három hét alatt kellett mindezt elintézni.”⁵

Mindez azonban nem akadályozta meg Bánffyt abban, hogy a legkisebb részletekre is odafigyeljen és kitalálja azt a drámai fordulatot, amely során a koronázás mégiscsak

Várbeli előkészületek a koronázásra (Fortepan-felvétel)

egy drámai összecsapás színtere lesz. A nagyon rövid idő, a viszonyok, a kedvezőtlen időjárás mind nem kedveztek a szervezésnek, a korabeli fényképfelvételek jól tükrözik az állapotokat – a nézők egyike-másika azt hitte, hogy tévedésből az ostrom képeit állítottuk ki. Az előkészületeket, a feszültséget, az erőfeszítéseket Bánffy így írja le: „A művészekkel szerencsém volt. Jobb munkatársakat nem is kívánhattam magamnak. (...) A Dísz téren, azokban a bolthelyiségekben, amelyekre Zala mester anyala a lábujjával mutat, helyezkedtünk el, az volt a mi központunk. A leg-hosszabb helyiségben széles rajztáblák sorakoztak a homlokzat hosszában, melyeken az

5 Dobay István: „A Társaság”. *Érdekes Újság*, 1917/1. 17. o.

építészek: Györgyi Dénes, Kós Károly, Pogány és olykor Lechner öles rajzsínekkal pontos terveket kellett papírra vessenek, miatta a hátuk mögött a fiatal Lehoczky hatméteres címereket írt a falra. Közben a sarokban hol gipszeket öntenek, hol papírmásét pacsokolnak... A szomszéd szobában lécből öszszerótt csontvázakon szobrok dúcosodtak nagy sietséggel, mintha a figurák máról holnapra híznának kerekre. A terem legvégén írógép kattogott szüntelen. Nemez-, posztó- és bársonyminták garmadája mellett, mintázni való agyagládák, pláztolinkockák, gipszöntő vedrek, enyves papírlemezok között bukdácsol az ember, míg egyik ajtótól a másikig eljutott.

(...) Ebben a boszorkánykonyhában én viseltem a főszakácsnak kissé komikus szerepét, ki minden fazékba belekóstol és minden tepsibe beledugja az orrát. Nem lehetett ez másként, hiszen az egész díszítésnek a felelőssége rajtam volt, és engem szidtak volna azután (mint ahogy szidtak is), ha valami nem jól sikerült. Az egész rendezésbe egysé-

Várbeli előkészületek a koronázásra (Fortepan-felvétel)

get hozni, a koronázás minden egyes fázisának a maga fontossága szerint kellő keretet adni, ez volt minden feladatomból; ezért bizony bele kellett kontárkodni mindenki mesterségébe. Azon a négy héten teljesen annak a munkának éltem..."⁶

⁶ Bánffy Miklós: i. m.

Várbeli előkészületek a koronázásra (Fortepan-felvétel)

Biztosan ismerte az 1867-es *Koronázási Albumot*, és talán édesapja emlékképei saját aransarkantyús lovaggá avatásával is keveredhetnek a fantáziájában, amikor a korábban méltóságteljes jelenetet szándékos ellenpontozással építette fel, és a Mátyás-templom belseje egészen ünnepi köntösbe került: „És ha a szem fölhaladt a pillérek hosszan leomló bársonyburkolásán, ha követte fölfele azokat a vaskos, függélyes ráncokat, melyek mozdulatlan hullásokban, valami óriás orgonának sípjaként vezettek a magosba, odafele a csúcsos boltozás alatt széles karikában fehér tűzkörök úsztak, mint a szentek feje mögé íródó glória, az ívek áthajlását betöltve széjjelszóródó fényporokkal...”

Külön gondot fordítottak arra is, hogy minden mozzanatot híven megörökítsenek az utókor számára, mind a festők, mind fotográfusok segítségével: „Majd a fényképezők is megérkeztek és velük Felix Schwormstädt festő, e kiváló grafikus a német *Illustrierté*-nek, mely egyedül volt a világjáró képeslapok közül az ünnepségen képviselve. A fényképezők a leborított szószekben bújtak el, szegény Schwormstädt pedig alatta, bársony sátorbura alá szorult. Igen jól végezte a dolgát mégis, és ez az a színes kép, mely tőle az *Illustrierté*-ben megjelent. Az egyetlen, mely valamennyire megközelítette azt a pazar fényhatást, melyben azon a napon pár mulandó óráig gyönyörködtünk...”⁷

⁷ Uo.

Miközben az egész ország díszruhákat ölt, ő maga is az alkalomhoz illő, csodás meggyipiros mentét visel: „Az utolsó nagy alkalom a különleges díszruhák felvonultatására iv. Károly koronázása volt, 1916-ban. (...) Egyes családokban az ősök ruháit is elővették. A legrégebb kétségkívül Esterházy Miklós ruhája volt, amit akkor Mátyás király mentéjének tartottak. Azóta bebizonyosodott, hogy az öltözet xvi. századi, Mátyás király nem viselhette, de így is ez a legrégebb magyarországi férfi ruhadarab, melyet az Iparművészeti Múzeumban őriznek.”⁸

A tökéletes bársony belső, az ország legképzeletesebb díszruhakölteményei, az arisztokrácia színe-java a front jeges levegőjével keveredik; a háborúban hősök, csillogó érdemrendekkel és szétroncsolt végtagokkal. Bánffy bizonyára pontosan tisztában volt azzal, hogy az avatásra csakis a királyné és kísérete távozása után kerülhetett sor: „Az oltártól jobb kézre eső trónuson ült a mise után a király. Termetét beborította a koronázási palást, fején a korona díszlett. Az aransarkantyús vitézek közül először az igen súlyos sebesült Tisza Lajos gróf járult a király elé. (...) A király a sötétre befuttatott széles ország kardjával megérintette vállát. Az új aransarkantyús vitézt azután ketten felemelték. Utána egy féllábú

8 F. Dózsa Katalin: „Királynék díszmagyarban. Magyar női díszruhák”. *Rubicon*, 1990/6. 21. o.

hős következett: Roszner István báró. (...) Azután jött a többi negyven sarkantyús vitéz (...), mikor az utolsó is meghajolva távozott, a király is kissé meghajolt.”⁹

Így szól a tárgyilagos leírás – az igazi hangulat visszaadásában és annak az ellentétnek a leírásában ugyanakkor, amely önkéntelenül is a legnagyobb díszlet-, jelmez- és rendezői teljesítménye lett, itt is Bánffy érdemes leginkább idézni: „Midőn a templomban megapadt a tömeg, a palotahölgyek lassan lejöttek a bal oldali karzat lépcsőjén. Ekkor vehettem őket jobban szemügyre. Ahogy így egyenként-páronként, fokról fokra szállva közeledtek a közbülső járó felé, csupa ezüst-aranyruhákban, skófiomos szoknyákban, érctüzü csipkében – akár régi nagyszonyok elevenedtek volna meg –, váltak elhaladó, tovatűnő valósággá. Családi ékszerrek, gyémántok és gyöngyök, smaragdok és rubintok láncai tűzdeltek fehér izzású vagy színesen égő csillagsorokat a hajukba, a menték prémjére. Az orgona halkán görgő hangcsörgedezéssel kísérte a lépésüket, ameddig hosszan elnyúló csoportjaik százszoros szépségben kihaladtak végre mind... A templom teljesen kiürült. Ismét csak a karmazsinszőnyeg és a piros bársony vöröslött mindenfelől, mint a kapuk megnyíltakor, de most, mi-

9 Kajtár István: „Állami ceremóniák és rítusok a dualizmus korában”. *Jogtörténeti Szemle*, 2007/különszám. 5–9. o.

Magyar díszőrség a Mátyás-templom bejárata előtt

után az a sok vakító pompa kivonult belőle, majdnem komornak tetszett minden. És akkor e bíboröböl nyílásában oldalt megjelentek a fölavatandó »equites aurati«, az »arany-sarkantyús lovagok«.”¹⁰

Bánffy Miklós megcsillogtatja rendezői zsenialitását, egyszerre szerzi meg az első világháború legpompásabb, égen-földön fellelhető kelméit, és ezzel szikrázó ékszerdobozzá varázsolja a Mátyás-templomot, amelynek pompás bársonyai között még siralmasabbak, még elrettentőbbek a frontharcos vitézek posztó-egyenruhái, amelyek egy hosszabb folyamat során alakultak ki: „Az osztrák–magyar hadsereg elsősorban szürke színárnyalatokban gondolkodott az új ruházat bevezetésénél. A csukaszürke, kőszürke, vaszürke és kheki színek közül végül a legelső választották ki a döntéshozók, főként azért, mert a hadsereg egy része (a vadász, ill. műszaki csapatok) már korábban is ilyen színű ruházatot viselt. Mivel gyakran találkozni téves meghatározásokkal a csukaszürke (*hechtgrau*) szín kapcsán, ezért röviden célszerű bemutatni magát az árnyalatot. A »régik« csukaszürke valójában egy világos-kékes tónusú. Az 1908-ban bevezetett ruházat ettől eltért, némileg szürkébb, tompább színhatást eredményezett, de továbbra is kékes árnyala-

tú maradt. Érdekesség, hogy a korabeli fekete-fehér műtermi felvételeken a csukaszürke ruha egészen világos, szinte fehér színben jelenik meg. Az új ruházat hivatalos bevezetésére 1908-ban került sor, ekkor első lépésben a gyalogság és az egészségügyi csapat részére rendszeresítették a csukaszürke ruházatot, a már eleve ilyen ruhát viselő csapatnemek pedig csukaszürke köpenyt kaptak. A következő évben az új szint a lovasság és a méneskar kivételével az egész haderőre kiterjesztették.¹¹

A mozgósításkor a frontra induló első vonalbeli alakulatok már csukaszürkébe öltöztek, a népfelkelők nagy részét viszont még a régi ruházattal szerelték fel. A felsőruházat nagyrészt posztóból készült, amelyet birkaagyapjából állítottak elő. A megszótt textíliát egy ványolásnak nevezett eljárás során összetömörítették úgy, hogy a szálak egymáshoz tapadtak olyannyira, hogy a megfelelően elkészített posztó széléből nem lehetett az egyes szövetszálakat kitépni. A korban ez volt a legelterjedtebb egyenruha-alapanyag, előnynek számított a jó hőszigetelő képessége (még a nedves, vizes posztó is melegen tartotta a viselőjét), tisztítása azonban meglehetősen körülményes volt, továbbá tároláskor óvni kellett a molyoktól.”¹²

¹¹ vob, Zirkularenordnung vom 15. Juni, Abt 13. Nr. 1062.

¹² Bálint Ferenc: *Az Osztrák–Magyar Monarchia hadseregének egyenruhái 1914-ben.* <http://m.cdn.blog.hu/na/nagyhaboru/image/>

¹⁰ Bánffy Miklós: i. m.

Az aransarkantyús vitézek

Felix Schwormstädt festménye az *Illustrierte* számára

Bánffy Miklós így írja le őket: „Vagy ötvenen lehettek. Csupa frontharcos tiszt. Csukaszürke egyenruhák. Kopottak. Foldozottak. Elnyűtt bőrövek, megbámult szíjak. A fáradt bakancsokon meglátszott, mennyit kéfélték erőszakosan, hogy kifényesedjenek valahogy. Az élükön mankósok, falábosak. Sántítva, kopogva, nehéz lélegzéssel. A harctér tragédiája ömlött be az ajtón, lepte el az oltár előtti térséget, hol még néhány perccel azelőtt minden csupa ragyogó csillogás volt. Néhanyan, a nyomorékbak székekre omlottak. Az épek – azok, kiket megkímélt a sors – me-rev, katonás vigyázállásban sorakoztak. A blúza mindnek telis-teli volt vitézségi éremmel, signummal, rendjellel. Szótlanok mind. Egymással sem beszéltek, és a szemük merdő egykedvűséggel nézett maga elé. Azoknak a tekintete ez, kik nap nap után néznek farkasszemet a halállal... Valóban a Divina Comediába illő fordulat! Csak más sorrendben: A Paradiso előbb, azután az Inferno.”¹³

workshop/ommuniform/BalintFerenc-OMM_egenruhai_1914.pdf
13 Bánffy Miklós: i. m.

Személyesebb hangvétellő, Illés Endrének tett nyilatkozatában így emlékezik: „Szóval véget ért a koronázás és már csak a befejező templomi aktus következett: az aransarkantúús vitézek, helyesebben lovagok avatása. Előbb a nagy nevek jöttek, a nagy gálák, azután az én embereim. Tudniillik úgy határozottak, hogy a háború legszebben dekorált tisztjeit is lovaggá ütük. Ezeknek persze nem volt díszmagyarjuk, ezeket nekem kellett felöltöztetnem! Rögtön tudtam, mit kell tenem! Nem öltöztettem fel őket! Jöjjenek úgy, mintha a lövészárokból jönnének, csukaszürkében, kikefélve, de kopottan, megbarnult szíjakkal, lövészárkot látott bakancsban... csillogjanak a blúzokon az arany-ezüst vitézségi érmek, azok az érmek, melyekhez annyi vér és halál tapad. És jöjjen be velük a koronázó templomba a harctér, az ágyúszó és a légnymomás! A király előrejött a szentély szélére, ahol előbb még Tisza állt, palástosan a felső lépcsőfokon. És előtte a templom zsúfolásig tele bársonyba, prémekbe, selymekbe, ékszerekbe öltöztetett férfiakkal és nőekkel.

És szólították az én embereimet... Egy kétrét görnyedő emberroncs emelkedett fel az egyik székről, két mankójára nehezdedve ment a király elé. A templom hívó serege felzúgott az elszörnyedéstől. A mankós tiszt a király előtt már elvágódott volna, de tisztiszolgája odaugrott és elkapta. A nők elta-
karták a szemüket. Az udvari emberek engem kerestek a tekintetükkel! Mi ez? Vállat vontam. Mi volna? Aranysarkantyús lovagokat avatunk. A király kezében Szent István kardja háromszor érintette a csukaszürkébe öltöztetett roncs vállát. Mit részletezzem? Ötvenen lehettek. Mankóval, falábbal, félkarral, ezüst gégejúék, féltüdejúék, sipolyosak. Csupa mankókopogás, visszafojtott, majd kitörő köhögés, szaggatott, füttyülő lélegzetek. Hát nagy futkosás és harag volt, nem mondom. Hogy ezt nem kellett volna... Hogy ez botrány... Hogyan is merészeltém ezt tenni? De velem előzetesen nem beszéltek meg semmit. Utána se néztek senkinek, kik is azok a legszebben dekorált tisztok. Azért nem volt nagyobb baj.”¹⁴

A koronázás azonban bővelkedett olyan apró mozzanatokban, amelyek érdeklődésre tartottak számot, noha bizonyára nem voltak az események fősodraban. Bánffy Miklós maga akkor töltötte a negyvenharmadik évét, és ha hinni lehet Váradi Aranka sógorának, Bíró Leónak, „Bánffy Miklós csodásan daliás volt sötét meggyszín díszmagyarban”, ami fontos adalék, hiszen a korabeli fekete-fehér fotók nyomán nem lehetett megállapítani a valóban pompás ruházat színét.

A kapkodást jellemzi, hogy még az aranysarkantyús lovagok avatásánál is adódhattak bakik, amint Tisza levele is arról árulkodik, hogy az egyik jelöltet tévesen kérték fel az avatásban való közreműködésre: „Báró Jósika Samunak, a Főrendiház elnökének. 1916[.] december 23. Kedves barátom! Utólag jövök reá egy mulasztásomra, amelynek reparálására szíves elnézésedet kérve kell, hogy felkérjelek. Azt hiszem, egyszer említettem volt, hogy Károlyi Gyula is aranysarkantyús

vitéz lesz. De akkor, amidőn szívesek voltak a főrendiház által kiküldendő főrendek megbízására vonatkozó tervezetet velem közölni, nekem is elkerülte ez a körülmény figyelmemet. Úgy gondolom, Károlyi Gyula tényleg nem segédkezhet az aranysarkantyúsak lovaggá ütésénél, azt hiszem azonban, hogy ezen a dolgon Te tudsz segíteni azáltal, hogy másvalakit bízol meg az ő helyettesítésével. A történt baklövésért szíves elnézésedet kérve, szívből üdvözlöl igaz híved Tisza.”¹⁵

A koronázáson a kis trónörökös jelenléte feltűnést és külön figyelmet érdemelt. Különleges angyali szépségével és a számára Benczúr Gyula festőművész által tervezett díszruhájában nem csupán a folyóiratok címlapjára került, hanem a látogatók szívébe is belopta magát. Külön érdekesség, hogy mit olvastak neki ebben a nagyon izgalmas és különleges kötelezettségeket támasztó időszakban: a kor népszerű Sebők Zsigmond-mesekönyvei nélkülözhetetlenek voltak a kis Ottó számára. Így számol be az eseményről a Vasárnapi Újság, *A kis trónörökös és a Mackó koma* címmel: „Ki hitte volna, hogy a koronázás ünnepi fényű napjaiban a budai királyi várban szerep jut a Mackó komának is? Pedig úgy történt. Mert a fényes napokban nem csak a király és a királyné lakott a várban, hanem még valaki, akinek minden egyebek felett éppen Tányértalpú koma látszott a legfontosabbnak: a kis trónörökös. Bizony a kis trónörökös mint az Úristen minden egyéb kis családja, e napokban is a játékban lelte legnagyobb örömet. E játékok közt is a legkedvesebb volt neki a Mackó koma leporelló-kiadása, amelynek azonban csak a fele volt meg. Ez bizony nem lehet elég egy királyfinak: kifejezte tehát abbéli kívánságát, hogy adják oda neki az egész Mackó képeskönyvet. Nosza, lett sürgés-forgás a várban – a mesékben is történik ilyenkor –, siettett le Budáról Perényi báró jó kora reggel a Mackó koma kiadóhivatalába, az Andrássy-útra, ahol akkor még minden csöndben pihent. Felköltötte tehát kiadóhivatalunk egyik tulajdonosát, Singer Sándort és

14 Illés Endre: „A dilettante”. In uő: *Írók, színészek, dilettánsok. Magvető, 1968.*; ill. újraközölve in Sas Péter (szerk.): *A nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete.* Nap Kiadó, 2008.

15 Tisza István: i. m.

megkeresték, megtalálták az »egész« Mackó komát, azt, »ahol a koma tükörben nézi magát díszmagyarban« – ahogy a kis királyfi meghagyta. S még valaki folytatta a megbízás tökéletesebb végrehajtását. Boda rendőrfőkapitány jelent meg s ugyancsak a kis királyfi számára hamar összevásárolta a Mackó- és Tányértalpú-nemzetségről nálunk megjelent összes könyveket, majd egy tucat vastag kötetet és sietett vele vissza a várba, ahol már nagyban várta a kis királyfi. Így és nem más-kép került híres nevezetes Mackó koma a koronázás sugaras fénye közepette a magyar király budai várába.”¹⁶

Ami az esemény megítélését illeti, egy korabeli beszámoló szerint „így hát mindnyájan jól jártunk: a nemzet kapott egy valamit ígérő királyt (meglássuk, mit vált be), a király kapott egy koronát, és a publikum kapott egy jókora náthát, nyögje egészséggel.”¹⁷

Maga Bánffy pedig arról számolt be, hogy a „[k]oronázás után a király kihallgatáson fogadta gróf Bánffy Miklóst és Jekelfalussy Zoltánt, mint a koronázási ünnepet rendező bizottság elnökeit. A király a koronázás lefolyásától el volt ragadtatva, megemlítette, hogy úgy az ő, mint a királyné emlékezetében örök időkre megmaradnak e nap eseményei. (...) Ezen a napon, 1916. december 30-án érkezett meg ellenségeinknek a békeajánlatunkra adott elutasító válasza...”¹⁸

A nevezetes esetről Illés Endrének úgy fogalmazott: „Elsímult nagyon gyorsan, elsímult, a király még aznap délután visszautazott Bécsbe! Nem az aranyarkantyús roncok miatt. A bécsiek tervezték ezt így. Nekik ez nagy elégtétel volt. Estére, másnapra mindenki elfeledkezett róla, mi történt ott az ol-tár előtt!”¹⁹

Mindennek dacára ez a ködös decemberi nap az első világháború árnyékában, a maga összes szépségeivel és botrányaival hamarosan feledésbe merült – sajnálatosan Bánffy Miklós rendezői zsenialitásával együtt.

¹⁶ *Érdekes Újság*, 1917/1.

¹⁷ Lowetinszky János József naplóbejegyzése, http://magyarsvejk.blog.hu/2011/07/05/extra_az_utoolso_koronazas_magyarorszagon_1916

¹⁸ Bánffy Miklós: i. m.

¹⁹ Illés Endre: i. m., ill. Sas Péter (szerk.): i. m.

Izsó Zita

HATÁRÁTKELÉS

Kettes sorban érkeznek a faluba az emberek,
mintha mindenki tartozna valakihez.
Nyomot hagyott rajtuk a hosszú út,
egy kisgyerek szerint olyan az arcuk,
mint egy vajas felével a földre esett kenyér,
amibe beleragadt a sok piszok.
Már állni is nehezen bírnak,
harmonikaszerűen összegörnyednek,
üres tányérok szélén elnyomott csikkek,
a félelem lassan beszívárog közéljük,
víz a léket kapott hajóba,
ledőlnek a csupasz földre,
a holdat, az égre köpött, fehér meggy magot nézik.
Hamarosan elalszanak, és akkor végre elmúlik az éhség.

AZONOSSÁG

A befogadóállomáson a különböző országokból érkezők
ügyetlenül próbálták vigasztalni egymást.
Később megnyugodtak,
hogyan nem kell szeretniük a másikat,
elég, ha felszednek a földről két közel azonos nagyságú követ,
és ha később távol kerülnek egymástól,
és nem is jut majd eszükbe a másik neve,
tudni fogják, hogy van valahol valakinek egy ugyanilyen köve,
amivel, bárhogyan is fáj,
nem zúzott össze semmit, nem dobott be ablakot,
nem beszélt hozzá, nem pólyálta be, nem rajzolt rá filccel száját
és szemeket,
nem törte be vele az agresszívan ordibáló szőke fejeket,
csak hordja magánál, ahogy a többiek is hordják.
És napról napra egyre kevésbé érzi a súlyát.

A FELEJTÉS HATÁRAI

Az apa a földön ül. Gondolatai,
mint a két hegycsúc között megakadt, elsötétedett felvonófülke,
amiben egyedül maradt a sötét rémekkel,
egyedül az idegen országok kiismerhetetlen útjaival, sima képű tisztviselőivel.
Gépies mozdulatokkal ringatja a gyermekét,
nézi, hogy a fáradtság hogyan lágyítja meg felsége arcvonásait.

Tisztában van azzal, hogy nem fognak könnyen boldogulni,
de a gyerek, akit sok országon át cipeltek,
ezen a földön tanult meg járni,
itt tette meg első lépéseit.

A nővére, ez a szigorú arcú, sötét kendős nő
is maradni akar.
Hozott magával egy magot egy növényről
amit még az anyjuk ültetett a házuk elé, amit felrobbantottak a támadók
éppen azt keresi, mindent átkutat, kifordítja a zsebeit,
de nincs meg, valószínűleg elveszthette valahol
keresi a magot, felforgat mindent, de sehol sincs nyoma,
és közben sír, hogy soha nem lesz már otthona.

Idős apjuk a földre terített pokrócon forgolódik, nem tud aludni,
pedig odakint már elállt az eső.
De ő mégis esküszik arra, hogy még mindig
hallja, hogy kopog.
Ahogy visszahullnak az égből az utánuk lőtt,
célt tévesztett golyók.

CSALÁDI TANGÓ

– Hogyan vesztettem Titóval háborút?

18. fejezet Villamos a homokban

Az első iskolai órán a tanító néni a táblához kéreti Bánkot, Tivadart és engem, a három hatévest. „Fogadjatok szeretettel a fiatalabb osztálytársaitokat!” – mondja a többieknek. Bánk elsírja magát, én a padsorokat fürkészem. Szerencsére Balázs Gabi mellé ülök, őt az óvodából ismerem.

Októberben Gábor néhány öntapadós futballképet ad barátságunk jeléül. Mindenki ott van, aki hetvenötben számít: a Bayern, a Juve, a Ferencváros, még a török Galatasaray és a csehszlovák Dukla is.

Hajnalka, akivel együtt futkározom a nagyszünetekben, látta, amint a tekintélyes matrikakupacot lapozgatom. Kérincselni kezdett, olyan vehemensen, hogy neki adtam párat a

kincseimből. Amikor Gábor meglátta Hajnánál a focistáit, visszakérte tőle is meg tőlem is az egészet. *Hogy lehet már ajándékot visszakérni?* Érvek és ellenérvek osztották meg újdonsült ismerőseimet, viták kerekedtek, frakciókra szakadtunk, barátságok mentek tönkre a kérdés megvitatásától: szabad-e ajándékot visszakérni?

Hajnalkával ismertem meg a szót: *izgága*. A tanító néni szidta így, amikor az órákon rendetlenkedett. Később rám is mondta párszor, és az üzenőfüzetben gyűltek a beírások: *folytton beszélget az órán, túl sokat szaladgál, lepisilte az osztálytársát a fiúvécében, üldözi a lányokat...*

Nem is volt az üldözés! Egy negyedikes lányt szemeltünk ki Maráczival, Vargával meg Túri Imrével. Rajongtunk Natašáért. Varga Zsolt volt a legkisebb az osztályban, ő követte a lányt a folyosón, és ha fontosat észlelt, hátraosont, szólt nekem, én pedig Maráczinak: *Nataša bement a lányvécébe! Nataša elővette a szendvicset!*

Tovább nem jutottunk.

A következő évben a lány felsős lesz, csapatunk feloszlik, azt az átkozott füzetet mégis alá kell íratni otthon! Ilyenkor befagy a nappali, a tüdő nem fogad több levegőt... hogyan is vehetne, mikor én nem ide tartozom. Hal vagyok, kopoltyúval kéne levegőt nyernem a vízből, távol apától, a nadrágszíjától, amit még én választottam ki a córdobai piacon, mert megtetszettek rajta a barna-fekete minták, és messze a tenyerétől, amire mindenki azt mondta: *milyen szép művészek!* A kövér gyerek azonban hiába próbál az ágy alá bújni, nem fér be. Apa nadrágszíjcsapásai a fenekemen, a hátamon csattannak, szeretetlen dühcsóvák szikráznak karja zuhogó lengésében: nem a Nap kitörése ez! A Nap az apa, ám ez a fény inkább a cserépkályhában vörösen izzó széné.

Reménytelennek tűnt a helyzetem. Abba az iskolába járni, ahol apa tanít, azt jelenti, hogy minden csínytevésém kiderül. Menetrendszerűen kikaptam az összes beírásért, és minden osztályfőnöki óra után, mert panasz volt rám. Igaz, nem csak én voltam rossz. A szüleimet idegesítette a többi gyerek is az iskolában, minden gyerek, meg a rendszer és a városvezetés...

az utóbbi azért, mert autóbuszokra cseréltette a patinás villamosokat. Pedig Aleksandar Petrović filmrendező is a szabadkai piros villamosal forgatta *A Mester és Margarita* fejeletét. Egész délután vették a jelenetet, mert a Berlioz lapszerkesztő vonásairól mintázott papírmásé-fej nem akart abba az irányba gurulni, amerre a rendező szerette volna.

Az utolsó útján virágokkal díszített, majd leselejtezett villamokocsik egyikét Mihály nagypapa vette meg. Gyümölcsösébe szállítat-

iv. Károly felvágat a koronázási dombra

ta, téglákkal dúcolta alá, ne süppedjen a homokba, aztán kiszerelte az ülések egy részét, és Misa bácsi lovaskocsijával hazavitette a zugkocsijába. Részeges Giza néni hiába panaszkodott, hogy kemények ezek a fapadok, a borivó cimborák megszerették, elvégre nem italozik az ember mindennap villamosúléseken.

A homoki szőlőtőkék fölé magasodó kibelezett jármű nagyszerű raktárnak bizonyult. Nagypapa a villamosban tartotta a gereblyét, a kistraktort, a permetezőzt... még bárskeresényféléit is kialakított, üveg poharakkal, házi pálinkával. Ettől kezdve nem volt nehéz útba igazítani azokat, akik szüretelni jöttek ősszel: „amikor elhagyjátok a szerb temetőt meg az uszodát, addig mentek a szőlősök között, amíg balról a homoktenger közepén meg nem láttok egy piros villamost!”

34. fejezet Han Solo vasban

A diktatúra: lábdobogás.

Nyakon csípni, hajánál fogva megragadni a rosszfiút a színpadon, aztán palacsintasütővel páholni, mint Vitéz László az ördögöket! Gyertyákat gyújtunk a szabadkai színház oszlopainál, velünk van Gabika a svédországi Malmóból. Több száz apró tiszteletláng lobog, kifeszített fehér lepedőn hatalmas betűk:

ROMÁNIA SZABAD! Vége egy diktatúrának, a tévében mutatják a főbe-lőtt Ceaușescut és feleségét. A Papillon bárban habos kávét iszunk, Gabika alkoholos koktélt kér, boldog, Svédországban nem adnának neki, nincs még tízenyolc. *Csodálatos itt nálatok!*

Igen, csodálatos ország! Újvidéken autóbuzsokból rajzik ki a tömeg a Vojvodina futballcsapat stadionja elé. Aztán megindulnak, transzparenszeket emelnek, nemzeti egységet követelnek, történelmi

igazságot. *Mindenki elnyom bennünket!* A tévében üzletember nyilatkozik: „nem az irodalmárokat kéne támogatni, hanem a hazaszerető szakembereket”. Az albérletünkben hallgatjuk Maráczival az egyetemista rádió megdöbben kommentátorát: „joghurtos poharakat dobálnak a Vajdasági Parlament épületére”. A háttérben üvöltözés: „Megg-szüntetni! Központosítani!”

A diktatúra: lódobogás.

Estefelé kimerészkedünk, szétdobált műanyag söröspoharak terítik be a SPENS pláza környékét. „*Sad čemo da silujemo sve slovakinje i mađarice!* Most majd minden szlovák és magyar lányt megerőszakolunk!” – kiált a közelből egy borostás, szürke inges férfi a barátjának. Összeölelkeznek, zászlót terítenek magukra, együtt tántorognak a buszok felé.

Kirilla Teréz

MEGÉRKEZIK ÉS ELTŰNIK

Ismertem egy férfit, aki csak házfalakat fényképezett.
Falak hosszú sorát.
Egyiknek sem volt története.

A pokolban egyáltalán nincs történet.

A szerelem sivatag – mondja a férfi.
Legfeljebb hiábavalóságát érted,
a lényegét nem is sejtet.

Ahogy fekete szárnyú lepke száll lassan a párkányra,
úgy telepszik rád a szomorú végkimenetel.
Azután kiüresedve lepattozik,
mint egy száraz kéregdarab.

Gyenge vagy. Nyoma sincs benned a keménységnek,
ami a démonok pajzsa a lelki harcban.

A fekete öröklét falain ülünk, sorban,
megannyi borzolt tollú, összetört szárnyú, kiéhezett veréb.

A SZŐNYEG

Az egyik hajnalon bizonyos mozzanatok szövődtek össze,
s a szálak oly termékeny, dús fürtökben omlottak alá,
mintha álmatlan éjeimet szüretelte volna le egy láthatatlan kéz.

Az egész valami testetlen, mégis anyagszerű szövetté alakult,
a minta egyhangú, a tónusok sötétté lettek,
bár a tapintása lágy és bársonyos, akár a hajnali szellő.

Elképzeltem, ahogy halálom után hosszú szőnyegként
terítem le az azúrkék ég valamely hajlatában,

s a rémülettől, hogy végül egyetlen isten sem lép rá,
vadul verni kezdett a szívem,
az érintetlen, idegenségre kárhoztatott, magányos lét félelmétől,
valódi átok volt ez
azon a megistenült, derűs, rózsás ujjú hajnalon.

Maráczai Laci a gépészeti egyetemen tanul,
én a magyar tanszéken. A Park Hotel diszkó-
jába szerdánként nem kell belépő, ide járunk
betonozni: egy sör, egy Stock konyak, aztán
megint egy sör, megint egy Stock, és kezdjük
előlről: sör, Stock, sör, Stock... ez a betonozás.
Másnap másnaposak vagyunk, Ildi és Zsuzsa
jön délelőtt, elmosogatnak, kávézunk.

István papa telefonál Bezdánból, egyházi
kirándulásra fizetett be engem, Međugorjéba
megyünk. Az unokatestvéreim és én, a papa
és a pap, meg a nagybaracscai tsz dolgozói,
akik közül többen az egnapos tengeri kiruc-
canás miatt jönnek, láda söröket hoznak, a
boszniai hegyekben kanyarogva lesznek ros-
szul. A hercegoviai falucska diplomában ál-
landóak a misék, rövidnadrágos, hátizsákos

pap siet át a téren, közel sincs annyi bővli-
árus, mint Lourdes-ban. Aztán a beígért ten-
gerpart jön, István papa nyolcvanévesen fe-
kete vasalt nadrágban, fehér ingben ül a stran-
don, a parkolóban az autókról eltűnt a jugo-
szláv yu matrica, helyettük a horvát cro virít,
a pizzériában egy testes nő hangosan magya-
ráz a mellette ülő úrnak: „Fogja már fel, olyan,
hogy Jugoszlávia, nem létezik többé!”

Tessék! Mire lejövünk az iskolai futószalag-
ról, az egész gyártelep elavult. Az új soron
már terminátorokat szerelnek össze, és köz-
ben üvölt a turbofolk. Az aktuális csillag Džej
Ramadanovski, a tévében a riporternő pro-
vokálja: „Ön olyan kis növésű, hogy burekot
ehetnék a fejéről.” A nép fia válaszol: „Ha
megette, lehajolhat a sliccemhez joghurtért!”

Definiáld a diktatúrát!

Harangot kongatnak, ha banditák, árvíz vagy földrengés jön, és a lakosok riadtan viszik a holmijukat, mentik a gyerekeiket. Elbújnak. A diktátor is árvizet hoz, törvényes fosztogatókat, a harangszóra a nép mégis a falu főterére tódul. Áldozatok kellene? Ott vannak a más vallásúak, a más nyelvet beszélők, a furcsák. A többség szemet huny, néhányan örülnek, büntetni vágnak, törvények hevülő vásáért üvölt a csürhe, persze mindig a más bőrért égesse, az övékét soha. Aztán elfogynak a bűnbakok, emberek tűnnek el, már az éljenzők lányait erőszakolják, fiait lövik különféle harctereken és ássák jelöletlen sírokba. Akkor majd feszül, akkor már fáj és kitörne, akkor...

De akkor már késő!

Szovjet bevásárlóturisták jönnek, előzőnlük Szabadkát, Zentát, Újvidéket. A Jugobanka tolóablakainál egy otthonról hozott nyomtatványt adnak át, jugoszláv dinárt kapnak érte a bankos kisasszonyoktól, aztán irány az ócskapiac. Mindenfélét vásárolnak: melegítőt, Vegetát, sztereó táskarádiót. A bécsi Mexikoplatzról hozzuk az olcsó hifit, a magnók PLAY gombja kikapcsoláskor gyakran elrepül. Salamon úgy ad el CD-játszót, hogy azt mondja rá, *VHS video recorder*. A vásárló még nem látott ilyet, drágállja, előtte kipróbálná. Beviszik Hős Bandihoz a nyerőgépet-automatás bárba, ott a sarokban a tévé. Salamon elveszi a távirányítót, tesz-vesz a CD-játszóval, mintha a tévére kapcsolná, aztán beállít egy csatornát, amin lipicai lovak futnak, prüszkölnek, a sörényük lobog. „*Vidjaš?*” – szól a szovjetnek, az végre megnyugszik és fizet. Azt beszélnek, a ruszki adott banki dinárokért Jugoszlávia fegyvert kap, golyókat, gránátokat, MIG-ekhez repülőgépek-alkatrészeket.

A Casablanca videokölcsönzőből három filmet viszek haza, Maráczai Lacival *Csillagok háborúja*-napot tartunk. Megjön Hős Bandi a negyvenkilenc köbcentis motorjával, meggyőz bennünket, hogy a trilógiát követően menjünk csajozni a városközpontba. Csak az első két részt nézzük meg, *A Jedi visszatért* majd holnap. Luke Skywalker keze oda, Han Solo vasban, Laci hazamegy, én tusolni indulok. Bandi átkapcsol a tévére, a Belgrád 1-esen

katonaruhába öltözött tiszt jelenti be, hogy Szlovénia nem válhat ki a Föderációból, mozgósítások lesznek, kitört a háború.

Ugye ez valami vicc?

Nyár van, a szabadkai városközpont sétalóutcái tömve fiatalokkal, a boss pizzéria előtti kerthelységben iszogatunk.

Te, kitört a háború! Nem kéne elmenekülni?

Menjünk át Szegedre!

Ugyan már! Inkább menjünk a Largóba bulizni!

Reggel hatkor csörög a telefon: „Sacit az éjszaka bevitték!”

Mii?

„Elvitték a kaszárnyába, ébredj már! – üvölti Laci, aztán halkabban. – Ott terelik össze a tartalékosokat, hogy bevessék őket a harcokba. Hétre a Szaszáék nálad lesznek, aztán pattanunk.”

Nyolckor a kelebiai határnál már több kilométeres a kocsisor, Han Solo még egy ideig vasban marad, kit érdekel, hanem... átjutunk-e? Délután Szegeden keressük a menekültszállást. A fürdő előtt megkérdezzük néhány járókelőt, utálattal néznek végig rajtunk: divatos drága farmerokat és cipőket viselünk, van valamennyi pénzünk is, de tartalékolni kell, nem tudjuk, mikor lépnek közbe a kéksisakosok, talán egy-két hét, vagy akár egy hónap?

Nem mindenki elutasító. Néhányan vállon veregetnek, bizalmaskodnak, ez talán még rosszabb: „Menjünk át fegyverrel, és lőjük szét a seggüket!”

Mégis, hány segget? És pontosan kikét?

Nem értik! Hogyan is értenék? Otthon a fegyverek ropognak, itt meg túlórák, hitelek robbannak. Mindennapok szorongás-sortüzeiből lőtt golyók belülről roncsolnak epét, májat, szívet... C4 robban az agyi véráramokban, azt hazudják, sztrók, pedig csatatér ez is: zsúzsár munkaadókkal, törtető alkalmazottakkal, simulékony hivatalnoki korrupcióval. A boldogtalan, lehasznált, szegénységben tartott emberek közt akkor sincs jó kedved, ha épp nem lónek, és történetesen pénz is van, mert azt tanultad, hogy senkit sem írunk le, facsarunk ki. Erre neveltek, ha úgy tetszik, *szo-ci-a-li-zál-tak*, ez a Világ, most épp süllyed, mint Atlantisz, és az otthon nem csak térben, időben is egyre távolodik.

SZERELMI (V)ISZONYOK

Bátyám, a pilóta

hanyatt-homlok fussunk, ki faluból, városból, míg egy téglagyárhoz nem érünk, olyanhoz, aminek még megvan a kéménye, hogy belemáshassunk, akkor is, ha benne tetvek-bolhák összeszaporodtak, majd nedves testünkről lecsúsznak, mondod, mosolygom, tekinteted őszinte, maradjunk inkább lenn tisztáson, feküdjünk hanyatt, de ne homlokon, mondom, hogy lássuk a kéményt, amiből füst gomolygott egykor, most meg tetvek-bolhák hemzsegik, hogy egészen majdnem beteríti az eget, ami most annyira tiszta kék, hogy ha bogár lennél, már bele is szálltál volna, meghemperegve nedveiben, hogy látod, fehér csíkok rajzolódnak keresztül-kasul az égen, nemcsak hogy úton van, de utat is rajzol, mondod, számolásban én vagyok gyorsabb, neked valahol mindig elakad szemed, de ha nem akadna, te lennél gyorsabb, mondom, megbűvölt a fodrozódó fehérség, mint lányok szoknyája, tudom én, alá néznél, ha tehetnéd, szerintem még alá is nyúlnál, be egészen, egészen nyomon lenni, hogy nyomot is hagyj magad után, mondod, ne csak egyszerűen nedvvel, hanem úton úttal, morfondírozol, szoknyám alá csúsztatom kezed, tekinteted a magasban, bogárkák kóstolgatják tátogó számban nyálam ki-be szárnyalásaik, talán lehetek majd én is pilóta, mondod, vagy te nekem pilótám, suttogom, repülünk magasba (f)el, tekinteted még mindig a fodrok közt, remegve pattanok föléd, szeretném, ha tekinteted rajtam akadna, kicsi melleim fognád, szorítanád, de egyre kéket tükröz szemed, hogy szorítom össze szemhéjam, elmegyek, mondod, még ne, mondom, szorítom csordulásig össze, hogy könny patakszik, szorítom, hogy dobsz le magadról, fehérén fodrozódó csíkok a hasadon, tekinteted a kéken, fodrozódó fehérben, pilóta leszek, mondod, pilótám vagy, suttogom, bogárkák fullákolnak fehérségben, kéken tovaröppen szabadabbika, vigyél engem is magaddal mindig, mondom, jövök majd mindig, mondod, te sosem felejtess el, húgod képe a műszerfalon, simítgatod, kémény tetejéből számlálom fodrozódó csíkjait, nyújtózkodom elérni, azt ígérted jössz majd mindig

Léda, a féltékeny

borul, mondom, ígérted, nem fog, szürke szemed, mondog, borulunk örökkön egybe, tetves-bolhás nyáj közepén, kémény tövében, fehérlik le szoknyája, Lédának fekete tekintete, el fog eredni, mondom, mossa, kéményt, birkát, dombot, fákat, borítja Bács-ért, be feketére, búzzal, nedves kezettel fülembé, töröld tisztára, borulnak szemcséi földből földbe, éke-li talpad, patái lovaknak, pötyözőve rónaságunk, el hátton, húzom harmonikám, jéggel madarakat, fejünkön koppan, szoknyámon a pötyök mosódnak, bele tájba Léda tekintete, talán nem látott meg, mondom, nyeregben vagyunk, mondog, csiklóm alá kezed, kapkodott levegővel, harmonikám a földre, húzza-vonja rajta, herésbe galopp, mint első csókunk nedves, mondog, körénk tüzet rakok esténként, egy dalt énekelünk, azt az egyet, mondom, pirkadó tűz mellett egyedül leszek, fehérrel te el, mindig jövök majd, mondog, hajnalhasadt bánattáncom, dűlőutak szélétől, hólyagosra lábam, tarló által vérezem, be a földet, veled vagyok mindig, mondog, körbe medencébe Kárpátoknak, Vajdaságban főleg, két falujának közében, Bács-ér partja mentén, dűlőutak szélén, húzom harmonikám, lovunk herésbe, repülésed fehérsége kékbe, borulás, ha újra, össze örökre, lógatom lábam, vissza belőle tekinteted, zöldülő szemed, mosom vértől, feketére főleg, nyílásokból a kukacok, húzódnak odúba, földnek, fának, közé csóréba madárnak, borz-alom közepette, bujdosásim képtelen, iszonytató repülések, alagutak vége, el kéményhez, várom örökkön jövésed, borulás, ha újra, kékséged el, mondog, szürkülünk össze, ígеред, Léda szoknyáját földezem, tetves-bolhás haján kúszom, fel tekintetem, mellettem elférsz, tetejébe kéménynek, bogarak hemzsegik, főleg a kéket, pofoz Léda, én visszájára, menésünk széjjel, szoknyád csavarodása nyakamra, kapkodom csiklódat, bogarak szádba, jégmadarak belőle, kiáltásod csúszik, falakon végig, visszarezgései remegtetik ajkaid szélét, csíkozódó nyakamra kezed, vállamra elégült tekinteted hajtod, rá az égre, örökkön jövésed, csak el ne mennél, mondog, zúgása repülőknak, távolból láncokat kapod elő, akasztod lábamra, lakatolsz magadhoz, szorításod össze, csorduló nedveink, vágatása távolban bolygó lónak, húzza harmonikámat utána, szomorú, mondog, tömöm füledet be ujjammal, szépen vagyunk, Léda, szedd szoknyád, tetvek-bolhákkal áradásom, ki kéményből, csúszik lábam láncaiból, kacsingató pilóták felé, zöldítem szemeik, ménes menése, utána magam, kívánom lásd, Léda, szerelmet, nedveiddel az üregeket, ne csak kéménynek, lösznek is, talpalatnyi véres földdel, harmonikám fehéren-feketén, játszva bőgjük, szürkülő égbe, azt az egy dalt, szárkúpról énekelem, pötyök a hasamon, szőrözve nyújtják, bőrt pirosra, visszhangzik Krivajba, belőle tekintetem, feléd tükrözi, borulás az ég alatt, kukacokkal kened el testeden, nádra akadt tetemük, közé magad, vetem bele, mondog, csíkozódik róna, szárkúptól alá, vájja nedve, duzzasztja fel, tetemeik sodorja, húzom harmonikám, véresre csíkozva, nyújtom feléd, lábamról eleven, hullásuk darabkáival, üresen hagyott mellkasom, kapaszkodod kezettel, partra hullám, vetődik utána, harmonikám húzza, iszapba súlya, egyetlen dalt, mondog, azt az egy dalt

GYANTÁR Edit fordítása

HAZAÚT

Résnyire nyitott szájjal csókoltam meg, de csak a zárt ajkát kaptam be, hiába kértem a nyelvét, nem adta. Dia talán épp az ellenkezőjén ütközött meg, hogy mit akarok itt nyálazni a búcsú pillanatában, holott csak az ő elvárásainak próbáltam megfelelni, de a hiba megtörtént, valószínűleg már jóval korábban.

Valaki magassarkúban kopogott el mellettünk, a másik irányból bőröndkerekek görgését hallottam. Az érkező vonat gőzszelepe élesen sziszegett. Friss percc illata nyomta el az olajszagot, s én lemondóan gondoltam az oldaltáskámban lapuló szendvicsekre. Pedig azt a pár eurót külön péksüteményre tettem félre, hogy a csomagolt vacsora mellé legyen valami desszert is, de egy be nem fejezett, kapkodó szeretkezés miatt késve érkeztünk a pályaudvarra, és már nem volt idő beállni a *Bäckerei* előtt kígyózó sorba.

Kezemet válláról az arcához emeltem, ujjaim külső élével megcirógattam. Nem mosolyodott el, csak kékre festett szemhéja alatt látszott valami puha mozgás.

Azért majd hívj, hogy mi a helyzet, szólalt meg végre.

Nem hiszem, hogy gond lesz.

De, mindig kiírják a Keletit, úgyhogy csak hívj.

Holnap úgyis *Skype*-olunk.

Megvártam, amíg kontyát igazgatva a mozgólépcső tetejére ért. Nem nézett vissza, noha ő maradt itthon, s én utaztam haza. Egy szenvedélyes csókkal búcsúzó pár miatt még nem tudtam fölszállni a 261-es kocsira, ahol megláttam, hogy nemcsak az *Abfahrt* táblán áll Berlin–Drezda, de a vagonok ajtaján is. Ez már gyanús volt, mégse tulajdonítottam különösebb jelentőséget a vonat egész hosszán morajló, unalomig ismert és mindig jogtalanul tartott magyar panaszra. Nincs hely, se semmi. Át kell szállnunk Drezdában. És még ezek büszkék az EU-ra. Inkább angolul kértem elnézést az emberektől, ahogy oldalazva kerülgettem őket a keskeny folyosón, mert a német kiejtésem könnyen lebuktatott volna.

Nem mintha szégyenleném, hogy magyar vagyok, és ez az anyanyelvem; noha immár másfél éve tartó rendszeres látogatásaim Diánál kétségtelenül megfestették és egyre részletesebben színezték egy másik élet illúzióját – egyszerűen néma akartam maradni. Eltérített szerelvénnyel utasának lenni eleve sorsközösség, és én nem akartam magamat még a nyelvi közösség elvárásaival is nyomasztani. A két napja vásárolt angol könyv is kéznél volt, amivel csak addig kívántam takarózni, amíg utastársaim el nem alszanak, hogy aztán tüntető hallgatásba burkolózva magam elé idézzem a képet, amint meztelenül ülök az ágy szélén, és nem tudok elaludni.

Ez otthon sem volt másként, mégis azt hazudtam Diának, hogy nem az ára miatt járok hozzá repülő helyett *SparNight*-tal, hanem mert csak a vonaton tudok olyan jól aludni, mint mellette. Holott a vele töltött éjszakák többnyire álmatlanul teltek a félresikerült szeretkezések után; Berlinben a drapp kocás szőnyeget nézhettem a lábaim között, náluk Pesten a csiszolatlan parkettát; még a Kőfaragó utcai albérletben volt a legjobb, ahol a dohányzóasztalhoz húzódva sorozatok nézésével vártam ki a hajnalt.

Erről akartam csöndben, magyarul gondolkodni, s hogy akkor mégis mi volna ez az illúzió egy másik életről, ha ez sem itt, sem ott nem változik.

Valamit megértettem a hangosbemondó német szövegéből, de miután láttam, hogy ülnek az előre lefoglalt helyemen, angolul is rákérdeztem a kalauznál. Keressek egy szabad ülést Drezdáig, ennyit mondott, a jegyem ugyanis nem erre a vonatra szól – majd nyújtott lépésekkel a mozdony irányába indult, akárha tüntetőleg hagyná el a süllyedő hajót. Angolul köszöntem a fülkében is, ahol helyet találtam, de egy körszakállas férfi azonnal rám ripakodott, hogy miért nem magyarul mondom. Fehér nyloningjének gallérja a sötét pulóver nyaka alá volt gombolva, és egy protestáns lelkész szigorúságával vonta össze szemöldökét.

Amíg feltornásztam a bőröndömet a tartóra, azon gondolkodtam, miből jöhetett rá, hogy magyar vagyok. Nem a Tisza cipőm volt rajtam, más ruhadarabom sem volt ott-honi márkájú. Talán a kiejtésem, merengtem tovább, ez viszont a hiúságomat bántotta. Legalább azt megtudtam, hogy vágányzár miatt kell így utaznunk; Drezdából pótlóbuszokkal visznek majd át a cseh határra, ahol már a saját vonatunkra szállunk.

Elóvettem a mobilomat, de mivel nem volt wifi, hogy *Viberen* írjak, az SMS-re meg sajnáltam a pénzt, nem szóltam Diának. A róla szóló nyugodt gondolkodáshoz most szükségem volt az ő sejtett nyugtalanságára. Nem is olyan régen még épp az ilyen helyzetekben küldött üzenetek oldották föl a magányomat; megváltással ért föl, ha a hiábavaló ivászzal töltött esték után az éjszakai buszon nem voltam rákényszerítve a néma önostorozásra, hanem pár gombnyomással megoszthattam a lét fölött érzett általános melankóliámat az az emberrel, akitől a vigaszt vártam. Dia szmájlikkal válaszolt, s én ilyenkor magam előtt láttam, ahogy csíkos pizsamanadrágban, felhúzott lábakkal ül az ágyán, és a valóságban is megmosolyogja éretlen rosszkedvetem. De itt a vonaton csak akkor remélhettem, hogy gondol rám, ha éppen fordítva jártam el, és megvontam tőle a híradást.

Németh Gábor Dávid

SZOBA

Behajtogattam a szoba sarkait,
hogy kisebb teret kelljen kitölteni,
mint a kétoldalú ragasztó, összetapasztok
felületeket. – Mint a kétoldalú ragasztó,
hogy tárgyként beszélhesek magamról,
távolságtartón, kegyetlenül.

A szoba külvilág általi meghatározottságát
formálhatom, végül egy hellyel azonosítom
magam. Se nem élő, se nem halott. Érinthetetlen.

KÖZELÍTŐ

Használt óvszerben lóg a hold – az éjszakával
stigmatizálva. Kínosan messze van. Te már alszol,
egymásra rakódnak a szuszogásaid jelentésrétegei.
Vajon kicserélhetjük-e egymást a sötétben?
A lábaink hegyesszöveget zárnak be, egészen
kicsit, minden nap közeledtek pár fokkal. Csak az
tetszett, hogy akarsz. Valójában, mint egy
exponenciális függvény az x tengelyen, soha nem
érhetlek el.

Nyúltam a jegyemért, amint meghallottam
a fülkeajtó tolódását, de nem a magas kalauz,
hanem egy gömbölyű nő lépett be. Annyit,
hogy a helyén ülök, még úgy is megértettem
az elnéző mosoly mögül rám zúdított német
monológból, hogy figyelmemet teljesen lekötötték
az arcán hullámzó zsírpárnák; az egymásra lógó
lebernyegek úgy rezegtek állkapcsa mozgásától,
akár egy orángután üres po-fazacskója. A körszakállas
buzgón fordítani kezdett, miközben én már
apatikusan szedelődzködtem; a hölgy reklamálni
volt, mondta, talán nekem is meg kellene próbálnom,
ők is így jutottak ülőhelyhez.

Kabátomat a folyosó falához rögzített
lecsapható székre terítettem, mivel a bőröndöm-

ről egyfolytában lecsúszott, és ülni is kényelmesebb volt így. Nem szűrődött ki elég fény a fülkéből ahhoz, hogy olvassak, ezért egy darabig képeket nézegettem a mobilomon.

Diárról összesen négy fotót csináltam, amiből hármon alszik, a negyedikbe belesétált. Berlinben is inkább egy falra vetülő árnyék, a vizes aszfalt csillogása vagy a délutáni kávé gőzölgése érdekelt, ahogy Budapesten se készítettem másféle képeket, s ez akár valamilyen otthonosságot is jelezhetett volna, ha nem tudnám magamról pontosan, hogy jobbra menekülni szoktam a paplangyűrődésnyi részletekbe. Most is elterelődött a figyelmem; a bőrcipőm talpától szivárgó esővizet néztem, ahogy a sínpálya kanyargásától függően ide-oda csordogált a szürke padlón.

A kedd délelőtt kivételével egész héten esett. A Schlachtensee-hez mentünk ki sétálni, s bár a villanegyed vörös köves járdáit ázott avar borította, a Tisza cipőmet vettem föl. A nap még átsütött a juharok sárgás lombozatán, és lyukacsos árnyékokkal rajzolta meg a környéket. Akkor kezdett esni, amikor a tóparhoz értünk, s ez eleinte egész romantikusnak tűnt; szelíden gyűrűzött a víztükör, mi pedig egyszerre nyúltunk öntudatlanul egymás kezéért, mintha ez volna az alkalmas pillanat a békülésre, amiről sose beszéltünk, noha a szükségét mindketten éreztük. Aztán rendesen rákezdett, és húsz percig kellett a nadrágunk szárát ráncigálva caplatnunk a zuhogó esőben, mire Dia belátta, hogy itt nem fogunk kávézót találni.

Néhányan a kezükben bőrönddel, a vállukon táskával léptek ki a folyosóra. Tyúklépésben indultak a kocsi két vége felé, s nekem föl kellett állnom, hogy egyáltalán esélyük legyen elférni. Egy élesebb kanyarnál

eldőlt a bőröndöm, a tetejéről lezuhant a válltászkám, amire rögtön rátapostak. Időközben teljesen besötétedett, hiába lestem a nyakamat kitekerve az ablakot, nem tudtam kideríteni, merre járunk. A toporgó utasokból már tömött sor alakult, mikor a körszakállas felesége a vécé felé kezdett tolakodni. Nehogy leszálljak, vetette oda útközben, csak a következő lesz a végállomás. Műanyag-illatú parfümjét a sörtől bőfögő egyetemisták szájszága se nyomta el.

A koronázási menetet rajzoló művészek a Szent György téren

Semmi kedvem nem volt egyetlen megállóra helyet keresni magamnak, pedig a kalauz is jelezte, miután továbbindultunk az állomásra, hogy több ülés is felszabadult. Úgy éreztem magam, mintha csak metróznék, ahogy egész héten metrón ültünk, és kávézó-tól kávézóig menekültünk az eső elől.

Reggelente is esett, ami engem az álmatlan éjszakák miatt nem ért váratlanul, csak Dia bújt hozzám kissé elkeseredve, hogy pont most van ilyen idő. Mire az ágyban elköltött reggelivel kivártuk, hogy elálljon, majd kényelmesen összekészültünk, már délután felé járt a nap. Mikor aztán húsz-harminc perc metrózás után odaértünk valahová, megint eleredt, és a múzeumok is bezártak. Ő másfél éve tanul kint, én ugyanennyi ideje járok hozzá, de még egyszer se jutottunk el a *Jüdisches*

*Museum*ba. Az állandó jelenlét és a folytonos visszatérés miatt mindent pótolhatónak tévedtünk. Általában az első cigarettám szagára ébredt, mikor nem bírtam tovább egyedül gondolkodni kettőnkéről, miközben hallottam a szuszogását, és emelkedő-süllyedő mellett néztem, ami ilyenkorra megmagyarázhatatlanul idegenné vált, hiába fogtam és nyaltam, mielőtt elaludt volna. Bár rosszalta, ha evés előtt rágyújtok, és távollétem alatt mindig megpróbált leszokni, azért kért egy slukkot a kezemből.

Drezdában vettem észre, hogy elfogyott a cigim, de nem kockáztathattam meg, hogy lekésem a pótlóbuszt, amiről egyelőre azt se tudtam, hol áll meg. Magyarok és németek vegyesen vonultak a kijárat felé, én meg csak néztem a pályaudvar vasmerevítésű üvegfalát, amin az utcai lámpák sárgás fénye és a benti neoncsövek fehérsége összemosódott. Bár tető volt a fejem fölött, úgy éreztem, kint ázok az esőn, s ha nem gyújthatok rá azonnal, állva elalszom. Két *Tabakladen* is útba esett, de ekkor egy józanító ütés a hátam közepébe talált, és mire bármit is mondtam volna, a körszakállas meg a felesége ott loholt mellettem.

Amíg sorban álltunk a csomagtartóhoz, egy görnyedt, kopasz férfitől sikerült kérnem egy szálat, de ez nem oldotta meg a hátralévő út cigarettahiányát. Amennyi ember ott tolongott a busznál, akár kétszer is megjártam volna a pályaudvari trafikot, ha a körszakállas nem kér meg rá, hogy ugyan tegyem már be a bőröndjeiket a csomagtartóba, amíg elszívom, foglalnak nekem is helyet.

Szerencsére tőlük távol, hátul maradt csak ülés, amit ők persze végtelenül sajnáltak. Egy fülhallgató lány mellé ültem le, aki kezével tartotta el a függönyt, hogy kilásson az

ablakon. Nem fordult felém, göndör fekete haja pedig eltakarta az arcát. Itt végre csöndre számíthattam, ezért elővettem az angol könyvem, miután a csomagolt szendvicsek látványától végképp elment az étvágyam, amit a cigi már amúgy is elnyomott.

A *Buchhandlung*ba is a váratlanul eleredt eső elől futottunk be; csak szerettünk volna felmelegedni, megszáradni kicsit, aztán fél órát tébláboltunk a polcok között, mire elbírtam dönteni, mit veszek meg. Végül azt is

Elindulás a templomból

Dia fizette ki a bankkártyájával, az én készpénzem inkább a vacsorára kellett, a humboldtos diákjával még kedvezményt is kaptam. Sötétedésig már nem esett aznap, csak a hideg sűrgetett bennünket valamennyire, amit leginkább Dia kinyújtott pulcsijának ujjába bugyolált kezén, és az egyre tisztábban látszó lehetünkön éreztem. Egy alaknak láttam magunkat, ahogy összeölelkezve átsétáltunk a *Marschallbrückén*, lépteink maguktól igazodtak egymáshoz, és együtt vettük észre a csatorna vizének érdekesebb fodrait, vagy a sörözők ablakában ücsörgők kirakatszerűségét. Csuklyáinkat egymásba fordítva csokolóztunk, amikor megint a nyakunkba szakadt az ég. Moziba akartunk menni, s még időnk is lett volna addig, hogy együnk, de a kebabot már untuk, a többi helyet drágállot-

Siska Péter

VALÓSÁGHIÁNY

1.

Vérző száj
szólítja
a létbe őket:
a sejtek
csak szavak.
Jelek.

2.

Látom,
a díszletek között
járnak,
de nem szabad
megértenem –

3.

a dolgoknak már
nincsen nevük.
Egy kéz, ami
senkihez
sem tartozik,
kinyitja az ajtót.
Havazik.

MÍNUSZ EGY

Elindulok lefelé
a lépcsőn. Többé
nem gondolok
másra, csak
amire szabad –
már nem látom
a csillagokat, de
még hallom
őket, énekelnek
(üvöltenek).
A levegő forró.
Nagyon hideg.

tuk, így ennek a topogásnak a végére is bőrig áztunk, és inkább hazamentünk vacsorázni.

Ez is olyan döntés volt, ami a másik élet illúzióját erősítette bennünk, pedig két nap múlva vonatra szálltam. Mintha mindig mindenhez találhatnánk alkalmasabb időpontot; ha nem ma, hát holnap vagy holnapután, vagy amikor legközelebb kijövök. Most épp arra alkalmas az idő, hogy oregánós húst süssünk, és száraz melegítónadrágban a fűtőtest mellé húzódva együk meg a kanapén.

A saját fejem koppanására ébredtem. Első dolgom volt oldalra pillantani és megbizonyosodni róla, hogy a fülhallgató lány nem vette észre. Továbbra is az ablakon bámult kifelé, pedig ott a szalagkorláton villogó macskaszemeken túl nemigen volt látnivaló.

Az ölembe ejtett könyv, amit a szundikálás alatt össze is gyűrtem, ismeretlen oldalon volt kinyitva. Visszalapoztam ahhoz a bekezdéshez, ahol elaludtam, de nem találtam ismerős mondatokra, ezért még hátrébb kezdtem keresgélni, ahhoz viszont nem volt türelmem, hogy egy biztosan olvasott szakasztól indulva, akár ismétléseken keresztül jussak vissza az elhagyott szövegrészig, ezért gyakorlatilag ugyanazon a négy oldalon jártattam föl-alá a szemem, amíg észre nem vettem, hogy nincs a kezemben semmi.

Egy élesebb kanyarban hullhatott ki az ölemből a könyv, ami azt jelentette, hogy megint elaludtam. Mielőtt lehajoltam volna érte, újra meglestem, lebuktam-e a szomszédomnál, aki még mindig az ablakon túli világgal volt elfoglalva. A vizes padlótól bekoszolódott borítót papírzsebkendővel töröltem le, és egy rágót is előkotortam a nadrágból, hogy állkapcsom gépies jártatásával akadályozzam meg, nehogy megint elbóbiscoljak. Kedvem lett volna megkínálni őt is.

Az egész heti álmatlanság zsibbasztotta végtagjaimat és lüktetett a szemgolyómban. Olvasás helyett inkább zenét hallgattam volna, de tudtam, úgy biztosan elalszom, s nem az volt a gond, hogy ezt ne akartam volna, hanem hogy folyton felébredtem, és az még rosszabb volt, mint a nem alvás.

Mindenáron át kellett rágnom magamat azon a bekezdésen. Arcizmaimat erőltetve

szinte kipecskeltem a szemhéjamat, és két veszőnél két laposat pislogva elolvastam az első mondatot. A pontnál, mint a vontatott előjátékban két csók között, hosszabb pihenőt tartottam, s mire kinyitottam a szememet, hogy belekezdjek a másodikba, a könyv helyett már Dia volt az ölemben, aki üres tányérját félretéve csukott szemmel hajolt a számra.

Arcomat kiemeltem a két oldal közül, és megint jobbra sandítottam, ahol a göndör hajú lány elnézően mosolygott. Orra hegyén két apró horpadás, akár a gribedli a szájsarkában. Próbáltam folytatni a második mondatból, de rövidesen kiderült, hogy ehhez újra kell olvasnom az elsőt is. Rákészülésként fölemeltem a tekintetem a könyvből, így az ablakon betűző reflektor fényében megláttam a szeplőit. Az ágyékomban bizsergést éreztem, ami nem hasonlított a kialvatlanság okozta izomrágásokhoz.

Azt hittem, csak pislantok egyet, ám valójában most nyitottam ki a szememet. Nem állhattam meg, hogy ne nézzek rá újra. Kissé előrehajoltam, hogy szétálló hajcsigáitól láthassam az arcát, erre ő is felém fordult, megint elmosolyodott, de a szeplőknek és a gribedlinek nyoma sem volt.

Felgyújtották az utastéri neonokat, majd németül is, angolul is bementék, hogy megérkeztünk, s ezzel végképp visszarántottak a valóságba. Mire kikotortam szemem sarkából a csipákat, a busz már leparkolt, a lány pedig állva várta, hogy kiengedjem. Időbe telt megtalálni a bőröndömet, s így jó tíz méter távolságból kellett követnem utastársaimat, ha nem akartam eltéveszteni a vágányt.

Egy óra tizenkét perc volt, a digitális tábla szerint húszkor indultunk; ha lett volna nálam cigi, ennyi idő alatt akár kettőt is elszívhatok. Dia egyet is alig, mert ha jöttem, nemcsak az ágyban szippantott bele az enyémbe, hanem sokszor egész szálakra is rágyújtott. Fél év kihagyás után viszont olyan lassan cigizett már, hogy a bulikból hazafelé menet többször miatta késtük le az éjszakai járatokat. Bórszínű ajkával csücsörítve fújta a füstöt, minden slukkra külön koncentrált, mint ha az volna életében az utolsó, s nekem ezt látva végképp elment a kedvem, hogy valaha is újra megcsókoljam.

Kutatni kezdtem a várakozó arcok között, figyeltem, hol parázslik föl egy cigarettavég. Pár méterre tőlem ő is ott pőfékelt, fázósan egyik lábáról a másikra állt, a fülhallgatója ki-

Építik az esküemlévényt

tekeredett olajzöld kabátja kapucnija alól. Már éppen fontolgatni kezdtem, milyen nyelven szólítsam meg, amikor a kopasz, öltönyös férfi, akitől Drezdában is kaptam egy szálat, vigyorogva elém gömnyedt, szájában fogai közé harapott *Camel* füstölgött, és megkínált egy cigarettával.

Három vagonnal arrébb kellett gyalogolnom a 261-eshez, s amíg a bőröndjünkkel küszködő embereket kerülgettem, szem elől vesztettem a lányt. A lépcsőnél előreengedtem egy ballonkabátos német férfit, és fölsegítettem a felesége csomagját. Mire a 25-ös fülkéhez értem, a vonat már elindult, s a függönyöktől egészen addig nem láttam, kikkel ülök egy kabinban, amíg el nem húztam a tolóajtót. Egy kreol bőrű, szemüveges srác és a szőke barátnője mellett ott ült ő is.

Újabb rágót vettem a számba, hogy a nikotin mellett ez is segítsen ébren maradni, majd olvasni kezdtem. Pár perc alatt végighaladtam a bekezdésen, amivel a buszon küszködtem, és ceruzával aláhúztam benne egy mondatot. De az angol szöveg most nem segített kívül helyezkedni az emberi közegen, mivel a fülkében ülő pár szünet nélkül ezen a nyelven bazsalygott.

Utazni amúgy is csak egyedül tudok. Amikor nyár elején vagy karácsonykor együtt jöttünk haza, Dia semmi olvasnivalót nem csomagolt magával. Ha zenét akart hallgatni, akkor az én *iPodomat* kért kölcsön, ha mégis belelapozott valamelyik újságomba, tízpercenként meg akart vitatni valamit. Eleve tapintatlanságnak érzem a hangos beszédet a vonaton vagy a repülőn, magyaráztam neki meglehetősen hangosan, rácáfolva ezzel saját elveimre, amikor először veszünk össze a kérdésen. Ő viszont kizárólag beszélgetéssel és alvással tudta magát lefoglalni, éppen ezért kért meg rá, hogy a vizsgaidőszakban menjek ki hozzá, hogy hazafelé legyen kihez szólnia. A következő alkalommal türelmesen kivártam, amíg álomba beszélte magát, utána csak vállamnak támasztott feje zsibbasztó kényelmetlenségét kellett elviselnem, közben nyugodtan olvashattam; én úgyse bírtam aludni.

Makacsul bámult kifelé az ablakon. Vele szemben ültem le, de göndör tincsei továbbra is úgy kunkorodtak az arca elé, hogy nem

Báró Bornemissza Elemérné Szilvássy Carola
(Forrás: Erdélyi Református Gyűjtőlevéltár)

láthattam őt tisztán. Bordó pulóverben és feszes csípőnadrágban volt, ölében magyar nyelvű, vastkos anatómiakönyv, gerincén könyvtári raktárszám fehérlett. Reméltem, hogy lábaink majd összeakadnak a szűk helyen és szóba elegyedünk egymással, de már Prága előtt lerúgta hasítottbőr csizmáját, s összegömbölyödve az ülésen elaludt.

Diával nyáron kis híján lekéstük a vonatot, mert nem tudtuk, hogy Prágában nem csak várakozik, de a csatlakozás miatt át is áll egy másik vágányra. Ő gumicukrot, én gyomor-
maró kávévettem a trafikosnál. Fogam alatt homokként csikorgott a zacc, Kelet-Európa, gondoltam, milyen otthonos, minden korty

után. Egészen a pályaudvar bejáratáig mérészkedtünk, hiszen fél órát is álltunk itt. Összeborulva, komótosan sétáltunk, amíg találtunk egy padot. Dia összehúzta magán a kardigánt, keresztbe tett lábbal az oldalának dőlt, és időnként a számba tett egy gumbékát. Nem sokat láttunk innen a városból, de a szemközti sarkon egy telefonfülke melletti stenciles graffiti újra eszünkbe juttatta, milyen régóta el akarunk ide jönni. Fejben az egész nyarunkat elterveztük, mire visszaindultunk a vonathoz. Szerencsére bőven rászámoltunk tíz percet, mire ugyanis az éjszaka is nyitva tartó három pénztáros közül megtaláltuk azt, amelyik beszélt angolul, és ő kiderítette, hova állt át a szerelvényük, alig egy perc maradt az indulásig.

Szívesen kértem volna tőle egy szálat, de nem ébredt föl, mikor aprót zökkenve beálltunk. Kinéztem az esőverte ablakon, hogy megtudjam, pontosan mikor indulunk tovább, de váratlanul tolatni kezdtünk, és a hirtelen rándulástól majdnem az ölébe buktam. Ekkor nyílt ki a szemem, s rájöttem, csak a fejemet ejtettem a mellkasomra. Ketten maradtunk a fülkében; a kreol fiú és a barátnője a peronon levegőzött.

Álmában végre arccal felém fordult, öntudatlanul szolgáltatva ki magát. Akárha Diát néztem volna, hiszen több mint két éve nem láttam senki mást alvás közben, engem pedig több mint két éve nem látott senki ilyen ártatlanul, hiszen Dia korábban aludt el és később kelt, mint ameddig én álmatlanul tettem-vettem.

Magas homlokát sűrű szemöldök határolta, egészséges kis húspárnák ültek a szemek alatt, hosszú orra a megálmódott horpadások helyett apró göbben végződött. Lilás ajka félig elnyílt, s egy eléje pöndörödő fekete hajszál ide-oda rezdült a légzésétől. A szemét valamiért kéknak képzeltem.

Guruló bőrönd hangjára kaptam fel a fejem. Feketébe öltözött, sovány nő lépett a fülkébe, és szlávosan recsegő angollal kérdezte, van-e szabad hely. Ha nincs lefoglalva, gondolom, szabad, mutattam az alvó melletti ülésre, mert szerettem volna, ha a másik lány és köztem marad egy üres szék. Hatalmas

Kristiina Ehin

MOSZKVÁBA TÁNCOLVA ÉRTEM

Moszkvába táncolva értem
megrabolt, bódult asszony
a metrói égő sötétje
korábban ismeretlen
lángokat szított szememben
már tudom hogy fonódhat kéz a kézbe
hogy suhannak mégis ily könnyen háborítatlan a léptek
kezünk hogy simítja a koldusok kalapját
reggelre Pszkovban a szerelmes éjtől elgörbültek az antennák
szép és világos idő jön
beindítod a verklit
zene szivárog
az ujjaim közül
a szobát bearanyozzák
a nyírfák
árnyaink feketék
feketék
méhek vagyunk, a kaptárba csak pillanatokra
bejutott mézszívók
halak járnak a levegőben
különös, különös út

BALÁZS Anna fordítása

bőröndjén kívül púposra tömött válltáska és egy kis retikül volt nála. Tudtam, hogy segítenem kell majd neki, de csak akkor fordultam feléje, amikor egyenesen rákérdezett, nem tenném-e föl a bőröndjét. A hirtelen felállástól fejembe tódult a vér, egy pillanatra elhomályosult a kabin látványa; be kellett hunynom a szememet, de igyekeztem pislogásnak álcázni rosszulételemet. Helyet csináltam a bőröndnek, majd próbából a fülénél fogva megemeltem. A nő bocsánatkérően mosolygott, hogy ez bizony nehéz. Harmadszorra sikerült csak feltennem a tartóra, de hiába készítettem elő a helyét és mértem ki pontosan a mozdulatot, egy másik táskát így is lesodortam, ami nagy csattanással a lábfejemmen landolt.

Egyszerre nyitottuk ki a szemünket, és egymásra néztünk. Valójában barna volt, s pompán fénylett, mint egy bogár kitingpáncélja. Szinte meg sem lepődtem, hogy az ősz hajú nő sehol sincs, és mindössze az ő lába csúszott le az ülésről. Bátorralanul nyújtózkodva vette ki a füléből a dugót.

Nem tudod, hol vagyunk, kérdezte.

Prágában.

Van még idő egy cigire?

Te onnan jobban látod az órát.

Harmincnyolc van, pillantott ki az arcom mellett.

Akkor már csak Pesten.

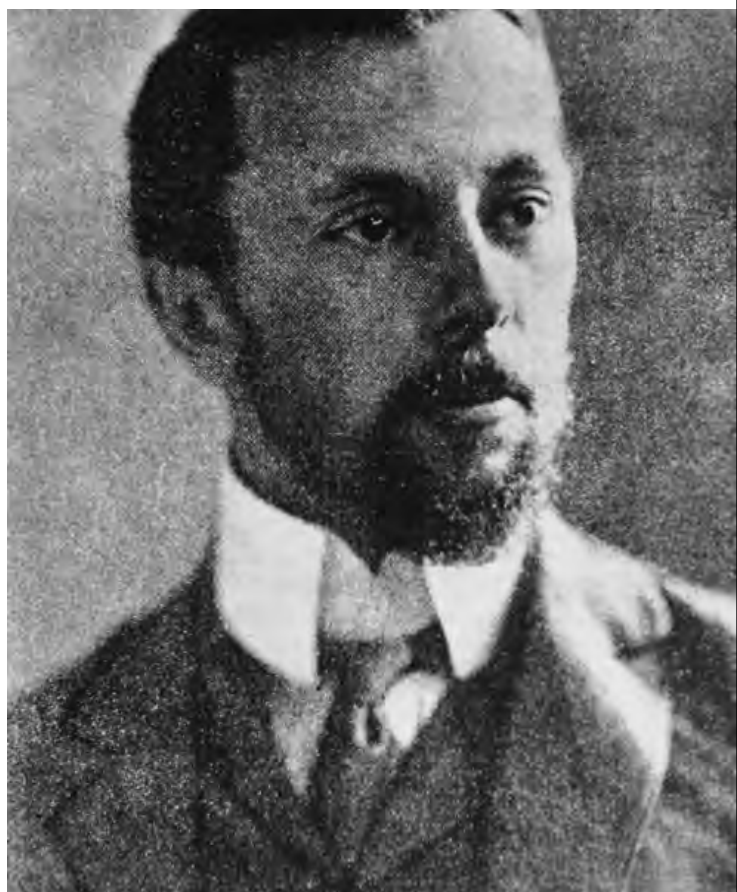
Én Vácig megyek, mondta, majd a folyosó felé nézett, mert a szőke lány és a kreol fiú épp ekkor jöttek vissza. Követtem a tekintét, de mire visszafordult, már újra a fülében volt a dugó, és lábait felhúzával igazgatta magán a takarónak használt kabátot.

Már nem kellett olvasással védekezni, időközben ugyanis mindenki elaludt. Figyeltem, hogyan csapódik az ablakhoz egy-egy esőcsepp, hogy aztán pillanatokon belül szétkenődjön és összefolyjon a többivel, saroktól sarokig tartó átlókat húzva az üvegen. A rágó íze elment, mállott és foszlott a számban, s már nem segített az álmoság elűzésében.

Dia úgy ragaszkodott a zöld *Orbit*ához, ahogy még én sem a kék *Lucky Strike*-hoz. Budapesten rátalált a város egyetlen boltjára, ahol nylonba csomagolva húszasával is lehetett kapni, oda aztán havi rendszerességgel eljárt felhalmozni a készleteit. Egy kartonnal bármikor örömet lehetett neki szerezni, ezért sem szerette, hogy vonattal járok Berlinbe, hiszen a Rózsa utcai közérten kívül csak a reptéri *duty free shop*okban látott nagy kiszerezést. Az egész mostani látogatásom egy hatalmas lebaszással kezdődött, amiért elfelejtettem rágót hozni Pestről, s ezt a hiányt sem a Szamos marcipán, sem a pusztá jelenlétem nem pótolhatta. Azt a csomagot, amiből itt a vonaton elrágcsáltam néhány darabot, a Hermannplatzon vette, miután az egyik este megint dönert vacsoráztunk, mivel a buli előtt már nem maradt időnk hazamenni. Csak a harmadik éjjel-nappaliban kaptunk zöld *Orbit*ot, ezért lebigy-

gyesztett ajkakkal jelentőségteljes és szemrehányó pillantást vetett rám, amikor a lankás térre kilépve a kezembe nyomta, hogy tegyem el, mert utált bármit is a zsebében hordani.

Óvatosan emeltem föl az ablak alatti szemetes fedelét, nehogy zajt csapjak. A rágó hozzátapadt a mutatóujjamhoz, s ahogy a hüvelykemmél próbáltam lepiszkálni, annak a hegyére is ráragadt. Hiába igyekeztem csendben

Bánffy Miklós fényképe az intendánsi kinevezése alkalmából (sajtófotó)

csinálni, mire sikerült a szemetesbe ráznom, a kezem többször is megkongatta az üreges bádogládát, amire természetesen fölébredt.

Ne haragudj, mondtam.

Úgyis pisilnem kellett, ásította, és a zene is lejárt. Kilépett a folyosóra, be se húzta maga után a tolóajtót. Hamar visszatért, s szinte magától értetődően mellém ült le. Most már inkább ébren maradok. Te nem nagyon tudsz vonaton aludni, igaz, nézett a szemembe.

Nem csak vonaton, válaszoltam.

Hogyan tudnánk ezen segíteni, kérdezte, majd csukott szemmel a számra hajolt.

Íztelen tapogatózás volt az első csók, szárazon csúsztak meg egymáson az ajkaink. Nyelvem hegyével éreztem, hogy szájsarka fölrpedt egy ponton. Mikor fejünket oldalt fordítottuk, összeakadt az orrunk. Nyitott szájjal nyaltunk egymásba, s a nyelvén Dia csókjának ízét éreztem.

Ölembé hullott a rágó, amikor fölriadtam. Háttal nekem, szinte az arcomba pucsítva turkált az ülésre helyezett sporttáskájában. Ha alacsonyabb dombok vagy kiszáradt szántóföldek mellett haladtunk el, a horizonton már látszott a felkelő nap. A szőke lány és a kreol bőrű fiú még mindig egymásra borulva aludtak. Mire felém fordult, már a kabátja is rajta volt.

Csak sikerült neked is aludni egy keveset, mondta.

Már Vácán vagyunk, kérdeztem.

Aha, hét óra nyolc, pillantott a mobiljára,

három perc késés. Ahhoz képest, hogy át kellett szállnunk...

Nem is rossz, mondtam. Érezhetően lassulni kezdtünk, és mire az érkező állomást jelző első tábla mellett elhaladtunk, már ki lehetett olvasni a feliratot: *Vác*.

Akkor további jó utat, emelte vállára a táskát, kilépett a folyosóra, s óvatosan behúzta a tolóajtót, nehogy fölbressze a többieket. Nem mosolygott vissza és nem intett, csak elindult jobbra, én pedig hiába néztem ki az ablakon, a peron a vonat másik oldalán volt.

Első dolgom volt vécére menni. A csésze aljába vágott lyukon át a sínek közé bámultam. Csak amint kiszakadt belőlem a húgy, jöttem rá, hogy már nyolc órája nem vizeltem, s a hólyagomban egyre csökkenő nyomás hatására visszamenőleg kezdtem szenvedni. Talán ezért sem bírtam aludni. Összekarcolt tükör lógott a mosdókagyló fölött. Sá-

A koronázási munkálatok előkészítése a budai Várban (Fortepan-felvétel)

padt arcomon a máskor divatosra nyírt borosta most ápolatlan hatást keltett, hajtövem zsírosan fénylett, szemem alatt karikák, akár egy fölöslegesen átbulizott éjszaka után.

Leakasztottam a kabátomat a fogasról, mélyen hátradőlve az ülésen magamra terítettem, és végre kinyújtottam a lábam. Fészkelődve túrtam elő nadrágomból a mobilomat, s kelletlenül kidugtam a kezemet a takaró alól, hogy megnézzem az időt. Negyed nyolc múlt. Más esetben épp ilyenkor adom föl a küzdelmet, most azonban örültem, hogy van még remény fél órányi álommentes alvásra. Oldalt fordulva a vállamra akasztottam a kapucnit.

Utolsónak szálltam le, a többi utas már a pályaudvar kijárata felé sietett. Zsibbadó bal lábam miatt csak sántítani tudtam, bár amúgy se volt kedvem részt venni a hétfő reggeli nyüzsgésben. Munkaruhás karbantartók szelepeket pufogtattak, érkező vidékiek rohantak elérni a 7-es buszok valamelyikét, míg mások öltönyben, aktatáskát lóbálva igyekeztek az agglomerációban székelő multicégekhez. Csak megérkeztünk, hallottam a hátam mögül, és egy váll-lapogatást követően integetve sétált el mellettem a körszakállas meg a felesége.

Metróval mentem a Blaháig, hogy legalább az utcákat ne lássam, ha az embereket úgyse tudom elkerülni. A mozgólépcsőnél megállított az ellenőr, mert a pénztárcámban elfelejtettem kicserélni a berlini hetijegyet a budapesti havibérletre. Két nap múlva vehetek is újat, jutott eszembe a dátumra pillantva. Megtorpant mögöttem a sor, és egy testes, őszes-szöke nő úgy nézett rám, mintha le akarna köpni.

Háromszor is Dia berlini kapukódjával próbáltam bejutni a Kőfaragó utcai házba, ahol lakást béreltem. Nem csomagoltam ki és fogat se mostam, csak egy kupacba hánytam a ruháimat az ágy mellé, és boxerban-pólóban magamra húztam a paplant. Nem állítottam be ébresztőt, de mikor végleg kiejtettem volna kezemből a telefont, eszembe jutott, hogy írnom kéne Diának. Megjöttem, majd mesélek, pötyögtem az sms-t, s ez olyan hatást keltett, mintha a hazaúton több dolog történt volna, mint azon a héten, amíg együtt voltunk.

Virginia Woolf

A LÉTEZÉS PILLANATAI

– A Slater-tűnek tompa a hegye

„A Slater-tűnek tompa a hegye – nem vetted még észre?” – fordult meg Miss Craye, amikor Fanny Wilmot ruhájából kiesett a rózsa, és Fanny a zene kábulatában lehajolt, hogy megkeresse a padlóra esett gombostűt.

E rendkívülinek tetsző szavak után Miss Craye leütötte a Bach-fúga utolsó akkordját. Fanny Wilmot tekintete elkalandozott. Valóban elment volna Miss Craye Slaterhez gombostűt vásárolni? Lehetséges, hogy ott állt a pultnál és várt, ahogyan bárki más, átvette a számlába tekert aprópénzt, betette az erszényébe, és egy órával később, az öltözőasztalánál állva kivette a gombostűket? Mit kezd vajon a gombostűvel? Hiszen sohasem törődik az öltözködéssel, csupán a ruháját váltogatja, mint a bogár, télen kék, nyáron zöld színt öltve. Mit kezd vajon a gombostűvel Julia Craye – aki, úgy tűnik, a Bach-fúgák hívős, törekeny világában él, saját kedvtelésére játszik, és csak egy-két órát hajlandó adni az Archer utcai zeneiskolában, ezt is (az igazgatónő, Miss Kingston szavaival) csupa szíves-ségből teszi érte, aki „minden tekintetben a

legnagyobb csodálója". Miss Kingston szerint Miss Craye nehéz helyzetbe került bátyja halálakor. Ó, olyan gyönyörű holmijaik voltak, amikor még Salisburyben éltek, és a bátyja, Julius, mint köztudott, igen ismert ember volt: híres archeológus. Nagy megtiszteltetés volt velük lenni, mondta Miss Kingston („A családunk régről ismerte őket – gyakran jártak Canterburybe”, mondta), de gyerekfejjel kissé félelmetesnek tűntek; vigyázni kellett, nehogy becsapjuk az ajtót, vagy netalán váratlanul rontsunk be a szobába. Miss Kingston itt elmosolyodott, ő efféle kis jellemrajzokkal üdítette föl a beiratkozást, mialatt átvette a csekkeket és elismervényeket írt róluk. Hát igen, egy kis vadóc volt; szökdecselve rontott a szobába, hogy csak úgy rezgett a vitrinben az a sok zöld római pohár meg a többi tárgy. A Craye testvérek nem voltak hozzászokva a gyerekekhez. Macskákat tartottak; és az ember úgy érezte, hogy ezek a macskák legalább annyit tudnak a római vázákról és tárgyakról, mint bárki más.

„Nálam jóval többet!” – tette hozzá derűsen Miss Kingston, mialatt lendületes, eleven, erőteljes módján ráírta a pecsétre a nevét, mert mindig is gyakorlatias teremtés volt. Végül is ebből élt.

Talán, gondolta Fanny Wilmot a tű után kutatva, csak úgy találomra vetette oda Miss Craye a Slater-túról, hogy „tompá a hegye”. Egyik Craye-nek sem volt saját családja. Mit tudhat Miss Craye a gombostúkról – egyáltalán semmit. Csak azt akarta, hogy megtörjön az a varázs, amely az egész házra rátelepedett; hogy széttörjön az üvegfal, amely elválasztja őket a többi embertől. Amikor az a jókedvű kislány, Polly Kingston úgy becsapta az ajtót, hogy a római vázák is beleremegtek, Julius először is megbizonyosodott arról, hogy semmi kár nem történt (ezt ösztönösen tette), majd utána, mivel a vitrin az ablaknál állt, tekintetével megkereste Pollyt, és nézte, ahogy a földiken keresztül hazafelé ugráncol; nézte, ahogy a hűga is szokta, vágycokozva, sóvárogva.

„Csillagok, nap, hold” – mintha ezt mondta volna –, „százsorszép a fűben, tűz, jégvirág az ablaküvegen, a szívem veletek van.

De” – mintha mindjárt hozzátette volna ezt is – „összetörtök, tovatűntök, elmentek.” És a két nyomós érzés összecsapását azonnal le-tompította a sóvárgó csalódottság szavaival: „Nem érhetlek el benneteket – nem közelíthetek hozzátok.”

És a csillagok elhalványultak, és a gyerek elment. Ugyanezt a varázst, ugyanezt az üvegbúrát akarta Miss Craye is megtörni a szavaival, miközben kedvenc tanítványának gyönyörűségesen játszott a Bachot (Fanny Wilmot tudta, hogy ő Miss Craye kedvenc tanítványa), hogy mutassa, ő is ért úgy a gombostűkhöz, mint akárki más. A Slater-tűnek tompá a hegye.

Igen, a „híres archeológus” is ilyen volt. „A híres archeológus” – ahogy ezt mondta, derűsen és egyszerűen, miközben nyugtázta a csekkeket és lapozgatta a naptárat, Miss Kingston hangja furcsának tetszett, valami szokatlant sugallt: valamit, ami nem természetes Julius Craye-ben; ugyanazt talán, ami Juliát is különössé teszi. Szinte bizonyos, gondolta Fanny Wilmot, miközben a tűt kereste, hogy estélyeken, összejöveteleken (Miss Kingston apja lelkész volt) a kislány fülébe juthatott valami szóbeszéd, de lehet, hogy egy pusztá mosoly vagy fura hanghordozás Julius nevének említésekor már elég volt ahhoz, hogy ezt a „megérzést” keltse benne Julius Crayerről. Magától értetődik, hogy senkinek nem beszélt erről. Valószínűleg maga sem értette igazán. De bármikor beszélt is Juliusról, vagy ha valaki csak megemlítette a nevét, ez volt az első, ami az eszébe jutott róla; és ez izgató gondolat volt: van valami különös Julius Craye-ben.

Ahogy Juliában is volt, amint félig hátrafordulva ült a zongoraszéken, és mosolygott. A földön, az ablakon, az égen: ott a szépség; és nem közelíthetek hozzá, nem lehet az enyém – s közben azzal a jellegzetes kézrandulással mintha ezt is mondaná: –, pedig szenvedélyesen imádom, s az egész világot odaadnám cserébe, ha befogadhatnám! És fölvette a földre esett szegfűt, mialatt Fanny a tűt kereste. Összszenyomja, érezte Fanny, kéjesen összezúzza a virágot halvány gyöngyökkel rakott gyűrűivel, finom érezetű kezében. Mintha ujjainak

szorítása nyomán megsokszorozódott volna mindaz, ami a legragyogóbb a virágban, kinyílt; fodrosabb, üdébb, pompásabb lett. Az volt a különös Juliában, és az lehetett a bátyjában is, hogy az ujjainak nyomásában és szorításában szüntelenül ott volt a megghiúsulás. Mint most a szegfűvel. Hiába fogta, hiába szorította, mégsem lett az övé, nem élvezte igazán, nem fogadta be teljesen.

Egyik Craye-nek sem volt saját családja, emlékezett Fanny Wilmot. Felelevenedett benne, hogy valamelyik este, mikor az óra hosszabbra nyúlt a szokásosnál, és már beesteledett, Julia Craye így szólt: „A férfiak minden bizonnyal arra valók, hogy megvédjenek minket” – és rámosolygott azzal a különös mosolyával, mialatt állt és felsegítette a kabátját. Minden porcikájában érzékelte, mint a virágnál is, a fiatalságot, a ragyogást, ugyanakkor, gyanította Fanny, ez meg is zavarta, akkor is, most is.

„De nekem nincs rá szükségem, hogy megvédjenek”, nevetett Fanny, ám amikor Julia Craye ráemelte azt a rendkívüli, csodálatot sugárzó tekintetét, és azt mondta, hogy ő nem olyan biztos ebben, Fanny kétségkívül elpirult.

A férfiak csak arra valók, mondta. Vajon, tűnődött Fanny, anélkül, hogy felnézett volna a padlóról, ezért nem ment soha férjhez? Végül is nem Salisburyben élte le az egész életét. „London leggyönyörűbb része”, mondta egyszer, „(legalábbis tizenöt-húsz éve az volt) Kensington. Tíz perc és már a parkoknál voltunk – a vidék szívében. Akár papucsban is elmehettünk vacsorázni, nem fáztunk meg. Tudod, Kensington... olyan volt akkor, mint egy falu”, mondta.

Hirtelen témát váltott és a földalatti huzatosága fölött kezdett méltatlankodni.

„A férfiak arra valók”, mondta valami száraz fanyarsággal. Ez lenne a magyarázata, hogy miért nem ment férjhez? Sok jelenetet el lehet képzelni ifjúságából, hogy meleg kék szeme, egyenes, kiugró orra, hűvösen előkelő modora, zongorajátéka, muszlin ruháján a keblére tűzött szűzi tisztaságú rózsza elsősorban azokat a fiatalembereket vonzotta, akik számára a porcelán teáscsészék, az ezüst gyertyatartók és az intarziás asztalok – mert a Craye család bővelkedett az efféle szép dolgokban – csodálatosnak tetszettek. Ezek a fiatalemberek nem feltétlenül a legjobb körökbe tartoztak; inkább a püspöki város becsvágyó fiataljai közé. Először ők közeledtek hozzá, később aztán bátyjának oxfordi vagy cambridge-i barátai. Nyaranta gyakran meglátogatták, megcsónakáztatták a folyón; levelet váltottak, hogy folytassák megkezdett vitájukat Browningről, s talán megmutatták neki, amikor nagy ritkán Londonban tartózkodott, a Kensington Gardenst?

A király esküre emeli a kezét

„London leggyönyörűbb része: Kensington (legalábbis tizenöt-húsz éve az volt)”, mondta egyszer. Tíz perc és már a parkoknál voltunk – a vidék szívében. A többit kitalálhatjuk magunk is, gondolta Fanny Wilmot, válasszuk ki például Mr. Shermant, a festőt, Miss Craye régi barátját; hívassuk vele találkozóra Juliát egy napsugaras vasárnap délután; teázzanak együtt a fák alatt. (Ismerik már egymást azokról az estékről, amikor akár papucsban is lehettek, mégsem fáztak meg.) A nagynéni vagy más idősebb rokon vár rájuk, amíg ők a Serpentine-t nézik. Talán át is eveznek rajta. Az Avonhoz hasonlítják. Julia dühösen fogadja az összehasonlítást, a folyók látványa mindig is sokat jelentett számára. Egy kicsit görbén, mereven ül, de mégis kecses, ahogy kormá-

nyozza a csónakot. A kritikus pillanatban, mivel Sherman eltökélte, hogy beszélni fog vele – nincs más esélye arra, hogy kettesben legyenek –, amikor a fiú nevetséges szögbe fordítja a fejét s nagy zavarában a válla fölött beszélni kezd: Julia vadul közbevág. Vigye a mólóhoz, kiáltja. Az iszonyat, a kiábrándulás, a megvilágosodás perce ez, mindkettőjüknek. Nem lehet az enyém, nem tudom befogadni, gondolja Julia. Sherman nem érti, hogy akkor miért jött vele. Belecsap az evezőkkel a vízbe, és megfordítja a csónakot. Csak játszik vele? Visszaviszi a mólóhoz, és elköszön tőle.

A jelenet színhelyét tetszés szerint meg lehet változtatni, gondolta Fanny Wilmot. (Hová eshetett ez a tű?) Lehetne Ravenna, vagy Edinburgh, ahol Julia a bátyja háztartását vezette. A jelenet tetszőlegesen fölcserélhető; a fiatalember is, a részletek is, egy dolog azonban megmásíthatatlan – az elutasítás meg az utólagos önvád és harag, az érvek, amellyel győzködi magát, és a megkönnyebbülés – igen, mindenképp az óriási megkönnyebbülés. Julia talán már másnap hatkor kel, felveszi könnyű kabátját és elsétál Kensingtontól egészen a folyóig. Elégedettséggel tölti el, hogy nem mondott le a jogáról, hogy mindent a maga legragyogóbb pillanatában tekinthes-

sen meg – mielőtt a többi ember fölkel, sőt ha úgy támad kedve, akár az ágyban is reggelizhessen. Nem adta föl a függetlenségét.

Igen, mosolyodott el Fanny Wilmot, Julia nem tette kockára a szokásait. Mind megmaradt sértetlenül; míg ha férjhez megy, ki tudja, milyen csorba eshetett volna rajtuk. „Asszonyfalók”, mondta egy este félig nevetve, amikor egy másik tanítványa, aki akkoriban ment férjhez, váratlanul felpattant és kétségbeesetten hazarohant a férjéhez.

„Asszonyfalók”, mondta hidegen nevetve. Egy ilyen asszonyfaló valószínűleg nem hagyta volna, hogy ágyban reggelizzen; hogy hajnalban lesétálgon a folyóhoz. Mi történt volna (de ez aligha képzelhető el),

ha gyerekei születnek? Bámulatatos óvintézkedéseket tett a meghülés, a kimerültség, a zsíros étel, a romlott étel, a huzat, a túlfűtött lakás, a földalattin való utazás ellen, mert sohasem tudta pontosan, hogy mi okozza szörnyű fejfájását, amely miatt örök csatatér volt az élete. Addig-addig próbált túljárni az ellenfelei eszén, amíg ez a foglalatosság szemmel láthatólag napjai meghatározó részévé vált; ha netán felülkerekedne rajtuk, élete kissé unalmassá válna. Ebből aztán végtelen huzavona kerekedett, egyfelől a csalógánnyal, vagy a tájjal, amit szenvedélyesen szeretett – mert a táj és a madarak iránt valódi szenvedélyt érzett; másfelől a nyirkos ösvénnyel vagy a meredek, véget nem érő kapaszkodóval, amely másnapra használhatatlanná teszi és fejfájást hoz rá. Így aztán időről időre, ha kellő erőgyűjtés után mégis elkirándult Hampton Courtba, azon a héten, amikor a sáfrány – ez a fénylő tisztaságú virág volt a kedvence – a legragyóbban virult, győzelmet érzett. Valamit, ami maradandó, ami fontos egy életen át. A délutánt beillesztette az emlékezetes napok füzérébe, amely nem lett olyan hosszú, hogy ne tudna belőle felidézni egy-két láncszemet: egy tájat, egy várost; hogy tapintsa, hogy érezze, hogy ízlelje, hogy belélegezze azt, ami bennük páratlan.

„Olyan szép idő volt múlt pénteken”, mondta, „hogy úgy döntöttem, oda kell mennem.” A nagy elhatározás után ki is ment a Waterloo pályaudvarra – hogy elutazzon Hampton Courtba – egyedül. Érthető, de azért mégis bolondság, hogy sokan épp amiatt sajnálták, mert sohasem várt sajnálatot (természeténél fogva visszahúzódozó volt, csak az egészségéről beszélt úgy, mint katona az ellenségéről) – sajnálták, hogy mindent egyedül csinál. Bátyja meghalt. Húga asztmás, és úgy vélte, hogy Edinburgh éghajlata tesz majd jót neki. Julia viszont túl zordnak találta azt a vidéket. Talán mert fájdalmas gondolatokat kapcsolt hozzá, hiszen a bátyja, a híres archeológus ott halt meg; és ő rajongott a bátyjáért. Így aztán teljesen egyedül élt a kis házban, a Brompton Road egyik mellékutcájában.

Fanny Wilmot meglátta a gombostűt; felvette. Ránézett Miss Crayere. Tényleg olyan magányos Miss Craye? Nem, Miss Craye, ha csak a pillanat erejéig, de kétséget kizáróan, sugárzóan boldog volt. Fanny egy elragadtatott pillanatában lepte meg. Ott ült, félig elfordult a zongorától, s ölében összekulcsolt kezében egyenesen tartotta a szegfűt. Mögötte élesen kirajzolódott az elfüggönyözetlen ablak négyszöge, amely bíborszínű volt az éjszakában, égő bíbor, feltűnő a vakító vil-

A bonchidai kastély részlete
(Szebeni Szabó Róbert fényképfelvétele, 2010)

lanyfény után, ami töretlenül áradt az üres zeneteremben. Julia Craye, ahogy púposan és összegörnyedve ült kezében a virágjával, úgy tűnt, mintha kiemelkedne a londoni éjszakából, maga mögé dobna, akár egy köpenyt, hogy mezítelenül és izzón kiáradó lelke körül tudja ölelni. Fanny bámulta.

E pillanatban minden áttetszőnek tűnt Fanny pillantása előtt, áthatolt Miss Craye-en, látta a forrást, amelyből élete eredt, amint útra bocsátja tiszta, ezüst csöppjeit. Fokról fokra tárult föl előtte Julia múltja. Látta a vitrinbe állított zöld római vázákat; hallotta, ahogy a kóristák kriketteznek; látta, hogy Julia könnyű léptekkel lefelé siet a kanyargó lépcsőkön a gyeplé felé; azután látta, hogy kitölti a teát a cédrusfa alatt; hogy puhán markolja az öregember kezét; hogy fel s alá jár a katedrálisra tekintő ódon ház folyosóin, kezében a válogatásra váró törülközőkkel; s míg jár-ke, a mindennapi élet nyúgein sóhajtozik; és hogy lassan megöregszik, és a nyár közeledtével félretesz néhány ruhát, mert az ő korához nem illik már a világos szín; s ápolja beteg édesapját; és mind következetesebben ragaszkodik a saját útjához, ahogy az akarata is egy irányba feszül, a magányos cél felé; szerényen utazik; felméri a költségeket és kiszámlálja a szorosra zárt erszényéből azt az összeget, ami ehhez az utazáshoz vagy ahhoz az öreg tükörhöz kell, és makacsul tartja magát ahhoz, bármit mondjanak is az emberek, hogy maga válassza meg a saját kedvteléseit. Látta, hogy Julia –

Julia ragyog. Julia lángol. Mint egy kihunyt, fehér csillag, úgy ég az éjszakában. Julia kitárja a karját. Julia megcsókolja Fanny ajkát. Julia befogadja a teljességet.

„A Slater-tűnek tompa a hegye”, mondta furcsa mosolyával, és leengedte a karját, mialatt Fanny Wilmot remegő ujjával a keblére tűzte a virágot.

PÁL Judit fordítása

Seamus Heaney

RÉGI REFRÉN

I.

Sövényfutó –
Így hívtuk a bükkönyt:
Spenótzöld, fakó

Burjanzas,
Angol öltés:
Hollarihó,

Végigszaladt
A Wood Roadon.
Ragacsgabaly,

Szár és bogyó
Nyaralta végig
A padka gubancát.

II.

Siska –
Szél susogása
A sás közt,

Csete –
A bodza
Ábrándja cseppen,

Tippan –
A szénafű
Tapintatos ragaszkodása,

Eszterhaj –
Nádtetősél,
Eresz alja.

HULL A SZILVA

I.

Ragyogó
Piszkebogyó
Az alkonypírban,

Majd' kicsattant:
Tiltatlan gyümölcs,
De összevissza

Karmolt
A tüske, ahogy
Benyúltam érte

Annie Devlin
Fúvel benőtt
Hátsó kertjében.

II.

A Kerti Lak
Mesebeli
Nyári konyhája,

Fehér zománc-
Vödör színültig
Apró körtével:

Csendélet
Vörös
Téglapadlón.

Csipkerózsához
Betértem
A hátsó ajtón.

IMREH András fordításai